

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Скрипченко Ігор Володимирович

УДК 329:323.2(73)"20"

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРОТЕСТНІ РУХИ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ В
СУЧАСНИХ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ**

Спеціальність 052 «Політологія»

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Скрипченко І. В.

Науковий керівник: Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук,
професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Скрипченко І.В. «Протестні рухи як чинник політичного насилля в сучасних Сполучених Штатах Америки». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2025.

Дисертація є цілісним дослідженням протестних рухів як чиннику політичного насилля в сучасних Сполучених Штатах Америки. В роботі здійснено аналіз теоретико-методологічних засад дослідження протестних рухів як чиннику політичного насилля на основі зарубіжних та вітчизняних праць. Охарактеризовано основні передумови появи, формування та радикалізації протестних рухів у США в ХХІ столітті. Виявлено насильницькі протести як загрозу для функціонування демократичних інститутів США та розроблено засоби їх запобігання.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням рівня політичного насилля в Сполучених Штатах Америки на сучасному етапі. Протягом тривалого часу протестні рухи вважалися одним із важливих проявів розвинутого громадянського суспільства. Більшість досліджень була присвячена позитивній ролі протестних рухів у процесі демократичного транзиту та покращення рівня вертикальної підзвітності органів влади. Однак насильницькі протести 2020 року, пов'язані зі смертю Джорджа Флойда, та спроба захоплення будівлі Капітолію США 6 січня 2021 року стали жахливими проявами політичного насилля у Сполучених Штатах. У всіх ключових насильницьких подіях активну роль приймали учасники протестних рухів. Це обумовлює необхідність з'ясувати, чому протестні рухи стали чинником політичного насилля та як запобігти їх потенційній радикалізації.

В дослідженні було вперше систематизовано теоретичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо підходів до розуміння протестних рухів як одного із чинників політичного насилля. Виявлено, що протестні рухи частіше використовують насильницькі засоби в разі їх радикалізації. Для з'ясування динаміки радикалізації та логіки застосування протестними рухами мирних чи насильницьких форм протестів було розроблено наступні типології протестних рухів: за формою сприйняття політичних опонентів (політизовані, поляризовані, радикалізовані); за сприйняттям учасниками рухів легітимності політичної системи (інституціональні, радикальні); за вибором стратегії до дій (інституціоналізація, радикалізація); за формою проведення протестів (мирні; насильницькі). Ці типології були об'єднані в авторську концепцію «Трансформації протестних рухів в процесі досягнення своєї мети».

На основі розроблених типологій та концепцій запропоноване авторське визначення протестного руху як різновиду суспільних рухів, який виступає проти політичних груп та структур, шляхом прямої дії у вигляді протестів. В процесі досягнення своєї мети протестний рух може набувати політизованого, поляризованого та радикалізованого сприйняття своїх політичних опонентів. Це сприйняття визначає відношення учасників руху до легітимності політичної системи, яке може бути інституціональним чи радикальним та впливає на процес інституціоналізації або радикалізації руху в межах політичної системи. Інституціоналізація руху сприяє застосуванню мирних форм протестів. Процес радикалізації впливає на використання рухом насильницьких форм протестів як одного із видів політичного насилля, що несе загрозу для функціонування демократичних інститутів в державі.

В дослідженні обґрунтовано передумови формування масових протестних рухів у США до яких належать початок економічної кризи 2007-2008 років та криза політичного представництва. Охарактеризовано процеси поляризації та радикалізації протестних рухів у США після економічної

кризи 2008 року. Доведено взаємозв'язок між діяльністю протестних рухів та основними формами політичного насилля. Виявлено взаємозалежність всіх форм політичного насилля між собою. Обґрунтовано, що застосування протестними рухами насильницьких форм протестів у США призвело до виникнення таких форм політичного насилля як терористичні акти, міжобщинне насилля, зростання діяльності організованої злочинності, замах на життя політиків та спроби державних переворотів. З'ясовано, що протестні рухи мали опосередкований вплив на зміну зовнішньої політики США, що збільшило кількість політичного насилля у світі у формі військових конфліктів.

Виявлено вплив зростання рівня політичного насилля на функціонування демократичних інститутів у США. Доведено радикалізацію політичних поглядів більшості американців через насильницьку діяльність протестних рухів. Ця радикалізація проявилася у вигляді штурмів та захоплення місцевих і федеральних адміністративних будівель, включаючи будівлю Капітолію США у Вашингтоні 6 січня 2021 року. Збільшилася кількість насильницьких нападів на політиків, як, наприклад, замах на життя Дональда Трампа 13 липня 2024 року. Здійснювався публічний тиск на судову гілку влади з боку окремих протестних рухів під час розгляду резонансних для суспільства справ. Такі форми політичного насилля загрожують функціонуванню державних та політичних інститутів у США. Доведено, що це також мало наслідки у вигляді падіння індексу рівня демократії, що було зафіксовано міжнародними аналітичними центрами.

Для запобігання радикалізації протестних рухів й мінімізації політичного насилля розроблено відповідні політико-правові стратегії. До них належать: проведення ефективної економічної політики, підвищення вертикальної підзвітності органів влади, утвердження нульової толерантності до політичного насильства, застосування принципу невідворотності покарання за підтримку та проведення насильницьких протестів.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та практичні пропозиції можуть бути застосовані як теоретична база для подальшого дослідження проблеми протестних рухів як чинника політичного насилля у різних країнах світу, включаючи Україну. Розроблена концепція «Трансформації протестних рухів в процесі досягнення своєї мети» створює інструментарій для комплексного розгляду процесів поляризації та радикалізації протестних рухів для нових наукових досліджень. Обґрунтування взаємозалежності насильницьких протестів та різних форм політичного насилля дозволяє поглибити дослідження у цій сфері в межах політичної науки.

Розроблені в дисертації політико-правові стратегії можуть бути використані органами законодавчої та виконавчої влади з метою прийняття законів та інших нормативно-правових актів, які будуть забезпечувати економічний розвиток, свободу слова та ефективну систему політичного представництва, що зменшить ризики виникнення радикальних протестних рухів в Україні. Наведені дані та висновки дослідження можуть бути застосовані правоохоронними органами для розроблення відповідних стратегій та моделей по контролю і протидії розвитку насильницьких протестів та політичного насилля в Україні.

Також результати дослідження можуть бути використанні для розробки нових навчальних курсів з політології в межах дисциплін, які стосуються політичної конфліктології, сучасних форм протестних рухів, менеджменту політичних проєктів, політичного прогнозування, політичної культури, порівняльної політології, політичної модернізації, транзитології, політичного моделювання, політичного консалтингу тощо.

Ключові слова: протестні рухи, політичне насилля, демократія, США, громадянське суспільство, економічна криза, криза політичного представництва, мирний протест, насильницький протест, політизація, поляризація, радикалізація, інституціоналізація, популізм, ЗМІ.

ABSTRACT

Skrypchenko I. V. Protest Movements as a Factor of Political Violence in the Modern United States of America. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 «Social and Behavioural Sciences», specialty 052 «Political Science». – Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2025.

The dissertation is a holistic study of protest movements as a factor of political violence in the modern United States of America. The work analyzes the theoretical and methodological foundations of the study of protest movements as a factor of political violence based on foreign and domestic works. The main prerequisites for the emergence, formation and radicalization of protest movements in the USA in the 21st century are characterized. Violent protests are identified as a threat to the functioning of democratic institutions in the USA and means of their prevention are developed.

The relevance of the study is due to the increase in the level of political violence in the United States of America at the present stage. For a long time, protest movements were considered one of the important manifestations of a developed civil society. Most of the research was devoted to the positive role of protest movements in the process of democratic transition and improving the level of vertical accountability of government bodies. However, the violent protests of 2020 associated with the death of George Floyd and the attempt to seize the US Capitol building on January 6, 2021 became horrific manifestations of political violence in the United States. In all key violent events, participants in protest movements took an active role. This necessitates the need to find out why protest movements have become a factor in political violence and how to prevent their potential radicalization.

The study systematized for the first time the theoretical developments of domestic and foreign researchers on approaches to understanding protest

movements as one of the factors of political violence. It was found that protest movements more often use violent means in the event of their radicalization. To clarify the dynamics of radicalization and the logic of the use of peaceful or violent forms of protests by protest movements, the following typologies of protest movements were developed: by the form of perception of political opponents (politicized, polarized, radicalized); by the perception of the legitimacy of the political system by movement participants (institutional, radical); by the choice of strategy for action (institutionalization, radicalization); by the form of protests (peaceful; violent). These typologies were combined into the author's concept «Transformations of protest movements in the process of achieving their goal».

Based on the developed typologies and concepts, the author's definition of a protest movement is proposed as a type of social movement that opposes political groups and structures through direct action in the form of protests. In the process of achieving its goal, a protest movement can acquire a politicized, polarized, and radicalized perception of its political opponents. This perception determines the attitude of movement participants to the legitimacy of the political system, which can be institutional or radical and affects the process of institutionalization or radicalization of the movement within the political system. Institutionalization of the movement contributes to the use of peaceful forms of protests. The radicalization process affects the movement's use of violent forms of protests as one of the types of political violence, which poses a threat to the functioning of democratic institutions in the state.

The study substantiates the prerequisites for the formation of mass protest movements in the USA, which include the beginning of the economic crisis of 2007-2008 and the crisis of political representation. The processes of polarization and radicalization of protest movements in the USA after the economic crisis of 2008 are characterized. The relationship between the activities of protest movements and the main forms of political violence is proven. The interdependence of all forms of political violence is revealed. It is proven that the use of violent protests by protest movements in the USA led to the emergence of

such forms of political violence as terrorist acts, intercommunal violence, organized crime activities, attempts on the lives of politicians and attempted coups. It is found that protest movements had an indirect impact on changing US foreign policy, which increased the amount of political violence in the world in the form of military conflicts.

The impact of the increase in the level of political violence on the functioning of democratic institutions in the United States has been revealed. The radicalization of the political views of the majority of Americans due to the violent activities of protest movements has been proven. This radicalization has manifested itself in the form of storming and seizing of local and federal administrative buildings, including the US Capitol building in Washington. The number of violent attacks on politicians has increased, such as the attempt on the life of Donald Trump on July 13, 2024. These forms of political violence threaten the functioning of state and political institutions in the United States. It has been proven that this has caused a drop in the democracy index, which was recorded by international analytical centers.

To prevent the radicalization of protest movements and minimize political violence, appropriate political and legal strategies have been developed. These include: implementing effective economic policies, increasing vertical accountability of government bodies, establishing zero tolerance for political violence, and applying the principle of inevitability of punishment for supporting and conducting violent protests.

The scientific propositions, conclusions and practical proposals formulated in the dissertation can be used as a theoretical basis for further research into the problem of protest movements as a factor of political violence in different countries of the world, including Ukraine. The developed concept of «Transformation of protest movements in the process of achieving their goal» creates a toolkit for a comprehensive consideration of the processes of polarization and radicalization of protest movements for new scientific research. Substantiation

of the interdependence of violent protests and various forms of political violence allows for deeper research in this area within the framework of political science.

The political and legal strategies developed in the dissertation can be used by legislative and executive authorities to adopt laws and other regulatory legal acts that will ensure economic development, freedom of speech and an effective system of political representation, which will reduce the risks of radical protest movements in Ukraine. The data and conclusions of the study can be applied by law enforcement agencies to develop appropriate strategies and models to control and counteract the development of violent protests and political violence in Ukraine. The results of the study can also be used to develop new training courses in political science within the framework of disciplines related to political conflictology, modern forms of protest movements, management of political projects, political forecasting, political culture, comparative political science, political modernization, transitology, political modeling, political consulting, etc.

Keywords: protest movements, political violence, democracy, USA, civil society, economic crisis, crisis of political representation, peaceful protest, violent protest, politicization, polarization, radicalization, institutionalization, populism, mass media.

Список публікацій здобувача

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Скрипченко І. В., Ткач О. В. Сучасні протестні рухи в США як предмет політологічного дослідження. *"Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого"*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2022. Том 3, № 54. С. 164-174.

2. Скрипченко І. Економічна криза 2007-2008 років як чинник появи масових протестних рухів в США. *Науково-теоретичний альманах Грани*. 2023. Том 26, № 6. С. 6-14.

3. Скрипченко І. Відносна депривація як чинник штурму будівлі Капітолію США 6 січня 2021 року. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2024. Том 27, № 4. С. 98-108.

Опубліковані праці апробаційного характеру за матеріалами конференцій:

1. Скрипченко І. В. Протестні рухи як чинник політичного насилля в США в сучасних умовах (на прикладі протестів у Шарлотсвіллі). *Інноваційні наукові дослідження в умовах світових змін* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 29-30 квітня 2022 р. / Видавництво «Молодий вчений», 2022. С. 71-75.

2. Скрипченко І. Недовіра до Верховної Ради України як чинник кризи політичного представництва. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу* : матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. С.113-115.

3. Скрипченко І. В. Сучасні протестні рухи як чинник незгоди суспільства з державною політикою в США. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатополярного світу*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. – С. 177-181.

4. Skrypchenko I. Declining Public Support for the Black Lives Matter Protest Movement as a Factor in Violent Protests in 2020 in the USA. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2023»*, 11-12 трав. 2023 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2023. С.566-572

5. Скрипченко І. Протест як невід'ємна цінність та ознака сучасної демократії. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики* : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 трав. 2023 р. / М-во освіти і науки України ; Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 68-72

6. Скрипченко І. Протестний «Рух Чаювання» як чинник зміни зовнішньої політики США. *Фундаментальні та прикладні проблеми суспільства: історія, сьогодні, майбутнє* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11 квіт. 2024 р.) / відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2024. С. 89-92

7. Skrypchenko I. Ron Paul as an Ideologue of the Policy of Isolationism in the Modern U.S. Republican Party. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2024»*, 18 - 19 квіт. 2024р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [таін.]. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2024. С.657-662

8. Скрипченко І. Політика ізоляціонізму США як чинник зростання політичного насилля в сучасному світі. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей»* (26 квітня 2024 року, м. Запоріжжя) / І.О. Кудінов (гол. ред.), М.А. Лепський (наук. ред.); ред. кол.: Т.Ф. Бірюкова, Н.В. Лепська, Т.І. Бутченко, В.О. Скворець, Є.Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. С. 132-136

9. Скрипченко І. Лідери громадської думки в США як інструмент гібридної війни Росії. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики* : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 трав. 2024 р. / М-во освіти і науки України ; Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2024. С.325-329

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ ЯК ЧИННИКА ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ.....	21
Висновки до першого розділу.....	86
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РАДИКАЛІЗАЦІЇ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ У США В ХХІ СТОЛІТТІ.....	88
Висновки до другого розділу	144
РОЗДІЛ 3. НАСИЛЬНИЦЬКІ ПРОТЕСТИ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ США ТА ЗАСОБИ ЇХ ЗАПОБІГАННЯ.....	146
Висновки до третього розділу.....	209
ВИСНОВКИ.....	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	218
ДОДАТКИ.....	260

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні політичні події в Сполучених Штатах Америки викликають значну увагу та занепокоєння не тільки в середині країни, але й за її межами. Масові насильницькі протести у низці міст влітку 2020 року, спроба зайняття протестувальниками будівлі Капітолію 6 січня 2021 року та врешті замах на кандидата в президенти Дональда Трампа в 2024 році – всі ці ключові події стали доказами системного зростання рівня політичного насилля у США вперше за останні пів століття. Події, що сталися, впливають не тільки на внутрішню американську політику, але й на увесь світ. Водночас багато сучасних американських політичних діячів завдячують своїй стрімкій політичній кар'єрі саме появі масових протестних рухів. Тож необхідно з'ясувати, що призвело до зростання політичного насилля в США та чому протестні рухи стали ключовим чинником у цьому процесі.

Дослідження дозволяє зрозуміти, чому протести є потенційною формою політичного насилля. Впродовж тривалого часу протести та протестні рухи вважалися одним із основних проявів демократичної політичної системи. Активна позиція громадян вважалась ознакою розвинутого громадянського суспільства, яке є невід'ємною частиною демократичних політичних інститутів. Однак хвиля масових насильницьких протестів у Сполучених Штатах, яка почалася після 2014 року, спростувала це твердження.

На сучасному етапі в наукових джерелах недостатньо досліджена проблематика радикалізації протестних рухів та пояснено їх мотивація до застосування насильницьких форм протестів. Тому необхідно розробити комплексний підхід щодо вивчення процесів радикалізації протестних рухів. Необхідно з'ясувати основні чинники формування масових протестних рухів та їх подальшої радикалізації. Важливо визначити, які форми політичного насилля можуть виникати внаслідок насильницької діяльності протестних рухів. На прикладі Сполучених Штатів необхідно окреслити загрози, які

несуть насильницькі протести та зростання рівня політичного насилля для функціонування демократичних інститутів.

Дослідження надає змогу визначити політико-правові стратегії щодо недопущення радикалізації протестних рухів. Це буде сприяти зменшенню поляризації всередині суспільства шляхом покращення вертикальної підзвітності органів влади та впровадженню ефективної економічної та соціальної політики. Вироблені підходи будуть особливо корисними для України в умовах закінчення війни та відновлення активного політичного процесу. Це дозволить уникнути зростання політичних конфліктів в Україні в умовах посиленої емоційної напруженості населення внаслідок важких людських та матеріальних втрат понесених під час війни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах науководослідної теми кафедри «Удосконалення механізмів взаємодії в системі «влада-бізнес-громадянське суспільство» в умовах євроінтеграції» (номер державної реєстрації № 23БФ041-02).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначити протестні рухи як чинник політичного насилля в сучасних Сполучених Штатах Америки.

Реалізація поставленої в дослідженні мети зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

- провести аналіз основних теоретико-методологічних засад дослідження протестних рухів як чиннику політичного насилля та дати йому авторське визначення;
- визначити взаємозв'язок протестних рухів з основними формами політичного насилля;
- встановити передумови формування масових протестних рухів у США;

- охарактеризувати процеси поляризації та радикалізації протестних рухів після економічної кризи 2008 року;
- з'ясувати вплив зростання рівня політичного насилля для функціонування демократичних інститутів у США;
- окреслити основні політико-правові стратегії запобігання радикалізації протестних рухів й мінімізації політичного насилля.

Об'єктом дослідження є протестні рухи в Сполучених Штатах Америки.

Предметом дослідження є протестні рухи як чинник політичного насилля в сучасних Сполучених Штатах Америки.

Методи дослідження. Для розкриття теми дослідження в роботі було використано наступні наукові методи: системний, структурно-функціональний, інституціональний, біхевіоральний та порівняльний. Системний метод допоміг розглянути протестні рухи як складову частину політичної системи і водночас як окреме цілісне політичне явище, що складається з різних складових форм самоорганізації суспільства. Структурно-функціональний метод допоміг встановити взаємозв'язок між діями уряду, ЗМІ та громадянським суспільством, який проявляється в процесі утворення протестних рухів, їх подальшій діяльності та розвитку. Також за допомогою цього методу розглянуто взаємозалежність насильницьких протестів та інших форм політичного насилля між собою, що надає змогу зрозуміти закономірності їх розвитку.

Інституціональний метод передбачав аналіз та систематизацію протестних рухів як політичних інститутів. Це допомогло розглянути появу та функціонування протестних рухів як результат закономірного історичного розвитку суспільних інститутів та нормативно-правових актів. Завдяки методу було проаналізовано ступінь негативних наслідків для функціонування політичних інститутів від насильницьких протестів та інших форм політичного насилля. Порівняльний метод дозволив визначити спільні

та відмінні риси динаміки трансформації лівих та правих протестних рухів в процесі досягнення своєї мети, а також з'ясувати відмінність наслідків від застосування мирних та насильницьких форм протесту. Бехівіоральний метод допоміг зрозуміти мотиви поведінки організаторів та учасників протестних рухів, а також представників політичних еліт; дослідити їх реакцію і дії на політичні та економічні події в США; виявити причини популяризації різних ідей та дій серед соціальних груп населення. Отримані висновки щодо діяльності протестних рухів також підкріплюються за допомогою даних соціологічних опитувань, методів аналізу документів, «кейс стаді» та експертних оцінок державних та недержавних установ Сполучених Штатів Америки та інших країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному політологічному дослідженні протестних рухів як чинника політичного насилля в сучасних Сполучених Штатах Америки. Отримані результати дисертаційного дослідження дозволяють обґрунтувати наступні **положення, висновки та пропозиції**, які виносяться на захист:

вперше:

– в українській політичній науці систематизовано теоретичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо підходів до розуміння протестних рухів як одного із чинників політичного насилля. Для пояснення проблеми радикалізації протестних рухів було розроблено концепцію «Трансформації протестних рухів в процесі досягнення своєї мети». Вона систематизує структурні елементи створених автором типологій протестних рухів: за формою сприйняття політичних опонентів (політизовані, поляризовані, радикалізовані); за сприйняттям учасниками рухів легітимності політичної системи (інституціональні, радикальні); за вибором стратегії до дій (інституціоналізація, радикалізація); за формою проведення протестів (мирні; насильницькі). На основі розробленої концепції запропоноване авторське визначення протестного руху як різновиду суспільних рухів,

який виступає проти політичних груп та структур, шляхом прямої дії у вигляді протестів, які можуть набувати політизованого, поляризованого та радикализованого сприйняття своїх політичних опонентів;

– розроблено політико-правові стратегії запобігання радикалізації протестних рухів й мінімізації політичного насилля. До них належать: проведення органами влади ефективною економічною політикою, підвищення підзвітності органів влади, утвердження нульової толерантності до політичного насильства, застосування принципу невідворотності покарання за підтримку та проведення насильницьких протестів.

уточнено:

– передумови формування масових протестних рухів у США. Найважливішою серед них став початок економічної кризи 2007-2008 років, який викликав відчуття відносної депривації у більшості американських громадян, а саме: невдалі політичні рішення щодо врегулювання економічної кризи викликали публічну незгоду з цим значної частини населення, призвели до зниження довіри громадян до органів влади, до масових протестів та вимог збільшення вертикальної підзвітності органів влади під час прийняття своїх рішень, до кризи політичного представництва загалом;

– що на поляризацію та радикалізацію протестних рухів вплинули: повільне відновлення економіки після кризи; прийняття значних фінансових пакетів допомоги (TARP, ARRA) для відновлення економіки США; прийняття закону про реформу охорони здоров'я в 2010 році; політика жорсткої економії на рівні штатів; відсутність співпраці між Демократичною та Республіканською партією в Конгресі; криза довіри у виборців та учасників протестних рухів до політичного істеблішменту в обох партіях; поява нових несистемних кандидатів як Дональд Трамп та Берні Сандерс; «агресивна риторика»

політиків та ЗМІ щодо протестних рухів «Захопи Волл-стріт» та «Рух Чаювання». Визначено, що процес поляризації протестних рухів включає декілька послідовних етапів: I етап – пошук «зовнішнього супротивника»; II етап – пошук «внутрішнього супротивника»; III етап – визначення «головного союзника». Обґрунтовано, що ігнорування органами влади основних вимог інституціональних протестних рухів веде їх до незворотного процесу радикалізації.

набуло подальшого розвитку:

– дослідження взаємозв'язку та взаємозалежності протестних рухів з основними формами політичного насилля. У США застосування протестними рухами насильницьких протестів призвело до виникнення таких форм політичного насилля як терористичні акти, міжобщинне насилля, збільшення рівня організованої злочинності, замаху на життя політиків, спроби державних переворотів. Подальше вивчення закономірностей взаємозв'язку між діяльністю протестних рухів та різними формами політичного насилля дозволяє запобігти негативним наслідкам для суспільства та політичної системи в країні;

– дослідження проблеми впливу зростання рівня політичного насилля на функціонування демократичних інститутів. Так, починаючи з 2014 року, в США спостерігається зростання рівня політичного насилля через діяльність протестних рухів і радикалізації політичних поглядів більшості американців, яка проявилася у вигляді штурмів та захоплення місцевих та федеральних адміністративних будівель, включаючи будівлю Капітолію США у Вашингтоні. Також наслідками радикалізації протестних рухів стало збільшення кількості насильницьких нападів через політичні погляди, напади та погрози життю американським політикам, психологічний та політичний тиск на органи влади. Ці події викликали політичну кризу в країні, яка триває й сьогодні. Тому важливо й надалі поглиблювати вивчення протестних

рухів як чиннику політичного насилля для уникнення загроз для функціонування демократичних інститутів в різних державах світу, зокрема в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів дисертаційного дослідження як теоретичної бази для подальшого дослідження проблеми протестних рухів як чинника політичного насилля у різних регіонах світу, включаючи Україну. Розроблена концепція «Трансформації протестних рухів в процесі досягнення своєї мети» дозволяє комплексно розглядати процес поляризації та радикалізації протестних рухів для нових наукових досліджень. Обґрунтування взаємозалежності насильницьких протестів та різних форм політичного насилля дозволяє поглибити дослідження у цій сфері в межах політичної науки.

Аналіз насильницьких протестів у США слугує основою для впровадження державними органами відповідних стратегій та політик для протидії таким неприйнятним політичним явищам. Наведена інформація дозволяє представникам державних і недержавних експертних установ розробляти відповідні моделі та стратегії для прогнозування розвитку протестів та протестних рухів. Наведений аналіз чинників, провокуючих насильницьку протестну поведінку, може бути використаний законодавцями для розробки ефективних політико-правових механізмів, які будуть забезпечувати економічний розвиток, свободу слова та систему політичного представництва.

Наведені дані та висновки дослідження можуть бути застосовані правоохоронними органами для розроблення відповідних стратегій та моделей по контролю і протидії розвитку насильницьких протестів та політичного насилля загалом в Україні.

Результати дослідження можуть бути використанні для розробки нових навчальних курсів з політології. Також проблема протестних рухів як чинника політичного насилля може бути включена як окрема тема в межах

дисциплін, які стосуються політичної конфліктології, сучасних форм протестних рухів, менеджменту політичних проєктів, політичного прогнозування, політичної культури, порівняльної політології, політичної модернізації, транзитології, політичного моделювання, політичного консалтингу тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були обговорені та оприлюднені на вітчизняних та міжнародних конференціях, включаючи: «Інноваційні наукові дослідження в умовах світових змін» (Вінниця, 2022 р.), «Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу» (Київ, 2022 р.), «Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу» (Київ, 2022 р.), «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2023» (Київ, 2023 р.), «Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики» (Київ, 2023 р.), «Фундаментальні та прикладні проблеми суспільства: історія, сьогодні, майбутнє» (Київ, 2024 р.), «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2024» (Київ, 2024 р.), «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей» (Запоріжжя, 2024 р.), «Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики» (Київ, 2024 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження було опубліковано три наукові статті в українських фахових виданнях з політичних наук, а також дев'ять тез доповідей за підсумками наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, з яких основний текст складає 205 сторінок. Список використаних джерел налічує 354 найменування на 42 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ ЯК ЧИННИКА ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Впродовж значного часу у політичному дискурсі протестні рухи трактувалися як один із основних проявів демократії. Причиною цьому була їх природа утворення. Протест став характерною рисою самоорганізації громадянського суспільства. Оскільки народ є джерелом влади, протестні рухи визначали як вияв «прямої демократії». В Україні до протестів апріорі існує позитивне ставлення. «Помаранчева революція» 2004 року та «Революція гідності» 2013-2014 року були проявами протистояння узурпації політичної влади. І хоча «Революція гідності» закінчилася людськими жертвами, відповідальність за це несли представники тогочасної влади, яка здійснювала безправне насилля над громадянами.

Саме через це у вітчизняних дисертаційних дослідженнях протестні рухи розглядалися через позитивну роль у транзиті політичної системи до демократії. Серед таких дослідників можна зазначити Т. П. Савельєву [12], Т. С. Травлос [25], Є. В. Гаращук [4], М. А. А. Омара [11], А. О. Янченко [30]. Водночас, сучасні політичні події у США виявили суперечливий характер діяльності суспільних рухів. Їх протестна активність призвела до зростання не тільки поляризація, але й прямого застосування насилля в суспільстві. Тож виникла необхідність здійснити аналіз не тільки позитивних, але й негативних наслідків діяльності протестних рухів в контексті політичних подій у Сполучених Штатах Америки.

Ми зупинимося на дослідженні протестів та суб'єктів їх застосування – протестних рухів як одного із чинників політичного насилля у США. Феномен протесту передбачає певне психологічне напруження, яке існує в суспільстві. Це відображає й саме значення цього терміну. Термін «протест», як зазначає український дослідник К. Шаповал, походить від латинського слова «protestare», що означає доводити, підтверджувати, урочисто заявляти,

свідчити, заперечити [28, с. 58]. Американський політолог С. Терроу визначає протест «як підривну пряму дію від імені колективних інтересів, у якій претензії були висунуті проти якоїсь іншої групи, еліт або влади» [320, с. 13].

Із визначення Терроу, ми бачимо, що феномен протесту передбачає об'єднання громадян для публічного заперечення та оскарження певних норм або дій, які існують в державі або в її інститутах. Однак, враховуючи виключну публічність протесту та апелювання її учасників до органів влади, можна стверджувати, що більшість протестів так чи інакше носить політичний характер. Навіть якщо учасники протесту не використовують політичну символіку окремих партій. Адже вирішувати та розглядати невдоволення громадян будуть представники влади. Однак протест може бути і в середині окремого підприємства, наприклад, якщо це страйк. Тож для більш чіткого визначення протесту саме як акції групи людей щодо оскарження та змінення існуючих норм в суспільних інститутах також використовують поняття «політичний протест». Наприклад, українська дослідниця Ганна Берестова визначає «політичний протест» як «індивідуальну чи групову форму політичної участі, яка полягає у вияві незгоди з політичним курсом або конкретним політичним рішенням, яка виникає у відповідь на порушення владними суб'єктами прав і свобод людини та громадянина» [3, с. 227].

Американські політологи М. Банас та Р. Садуов зазначають, що в сучасній мові поняття «протесту» використовується для «позначення протистояння протилежних політичних партій, груп та акторів у ході яких сторони висловлюють свою публічну незгоду із наявними рішеннями, які приймають їх опоненти» [42, с. 1]. Голландські дослідники Ж. ван Стекеленбург та Б. Кландерманс визначають політичний протест як «вираження заперечень проти певної політики, політичного питання чи стану речей» [334, с. 3]. Вони зазначають, що громадяни беруть участь у

протестних заходах, діючи узгоджено, щоб вплинути на політику, сприяти або запобігати її змінам.

Американський дослідник суспільних рухів Т. В. Рід в свою чергу підкреслює, що латинський корінь «protestare» означає етимологічний зв'язок із поняттями «публічність» та «свідчення», «засвідчувати». Тож взяти участь у протесті, за словами Ріда, означає запропонувати публічне засвідчення своєї позиції [276, с. 13]. Рід зауважує, що багато визначень протесту підкреслюють його опозиційність, що це демонстрація проти «чогоось». Але префікс «pro-», також означає підтримку, що це виступ за «щось». Тобто протестувальники можуть щось пропонувати та висувати позитивні альтернативи. Схожий підхід до визначення протесту має німецький політолог К.-Д. Опп. Він визначає протест як «спільну (тобто колективну) дію індивідів, спрямовану на досягнення своєї мети або цілей шляхом впливу на рішення об'єкта (цільової групи)» [260, с. 38].

Однак варто зазначити, що навіть останній підхід до визначення феномену протесту передбачає, що громадяни збираються разом для висунення альтернативних пропозицій. Отже, це все одно означає, що вони не є повністю задоволеними тією політикою, яку здійснює держава. Тому й сам корінь «pro-», про який зазначає Рід, також має багато значень. Це і «перед», «проти», «замість», «вперед» [8, с. 514]. Згідно латинсько-українського словника за редакцією В. Литвинова слово «testari», дійсно, має значення як «закликати у свідки», «посилатися», «засвідчувати», «виказувати» та головне – «доводити» [9, с. 645]. Однак важливо звернути увагу, що «testari» походить від слова «stare». Воно також має переклад як «стояти», «здійматися вгору», «твердо триматися», «стояти за», «захищати» та головне – «бути проти», «протидіяти», «опиратися», «боротися» [9, с. 608]. Тож, як ми бачимо, протест із самого свого визначення передбачає існування певного конфлікту в суспільстві. А будь-який конфлікт має загрозу переростання у насильницький характер.

Із різних трактувань поняття «протесту» та значення його етимології, ми можемо виділити ще одне важливе ключове поняття, яке характеризує природу протесту. Це поняття «незгода» (contentious). Саме на «політиці незгоди» (contentious politics) акцентував свої дослідження американський соціолог та політолог Чарльз Тіллі. Він визначав «політику незгоди» – як «взаємодію під час якої актори висувають претензії щодо чийхось інтересів, у яких уряди виступають або в якості мішені, ініціаторів претензій або як треті особи» [327, с. 5]. Вираз «contentious politics» можна перекласти також як «спірну політику». Але, враховуючи специфіку феномену «протесту» як політичного явища, переклад «політика незгоди» найкраще розкриває його сутність та природу. Цей переклад був вперше запропонований українським політологом Іваном Гомзою. Спираючись на дослідження Чарльза Тіллі, Гомза визначає «політику незгоди» як «позаінституційну стратегію захисту групових інтересів за допомогою політизованих конфронтаційних колективних дій» [6, с. 18].

За Чарльзом Тіллі політика незгоди об'єднує 3 близькі одна до одної ознаки суспільного життя [327, с. 5-6]:

- незгода – передбачає висунення вимог чи претензій, які стосуються чийхось інтересів. Ці вимоги не обов'язково мають негативний характер. Вони можуть включати підтримку певних інтересів чи груп, але в контексті протиставлення їх іншій зацікавленій групі.
- колективні дії – означають координацію зусиль від імені спільних інтересів або програм. Згідно твердження Тіллі, більшість колективних дій відбувається поза політики незгоди. Для прикладу, це можуть бути футбольні матчі, де колективи людей конкурують між собою.
- політика – більшість суперечок, які є проявом незгоди, часто виникають поза політикою. Проте, коли висунення претензій зачіпає питання, які входять в компетенцію державних органів, тоді ми

можемо говорити про сферу політики. Тіллі зауважує, що сфера політика може варіюватися від рутинних питань у вигляді форми отримання водійських прав, до питання вирішення стану війни чи миру.

Наявність чи відсутність державних органів в колективній суперечці має значення через три основні причини [327, с. 7]. По-перше, люди, які знаходяться у владі, мають перевагу над тими, хто не має владних повноважень. Навіть якщо влада є слабкою, у нею все одно залишається більше можливостей впливати на життя та поведінку інших людей. Саме тому будь-який політичний конфлікт стає загрозою для влади, бо може призвести до втрати частини її повноважень.

По-друге, владні органи завжди встановлюють правила, які регулюють колективні суперечки. Вони можуть визначати, хто висуває колективні вимоги, якими засобами та з якими рішеннями. Навіть слабка влада має певний вплив на більшість форм висунення вимог та претензій. Водночас будь-яка влада намагається протистояти тому, хто намагається створити альтернативні центри влади.

По-третє, державна влада контролює основні засоби примусу, такі як армію, поліцію, суди, пенітенціарну систему тощо. Це надає владним органам перевагу у політичних конфліктах. Крім того, в процесі існування політичних суперечок, завжди існує висока імовірність широкомасштабного насилля. Також Тіллі зауважує, що політика незгоди необов'язково означає пряме залучення державних органів. Політика незгоди включає випадки суперечок та зіткнень недержавних акторів, які можуть мати протистояння в сфері релігії, економіки, етики тощо.

Але політика незгоди є широким поняттям і вбирає в себе багато форм незгоди в політичному процесі. Діяльність терористичних груп, які здійснюють теракти через незадоволення існуючими політичними інститутами також буде проявом політики незгоди. Адже терористичні угруповання відповідають всім трьом ознакам наведеними Тіллі. Тому

політичний протест є лише однією з форм політики незгоди. Але в той же час цей приклад демонструє як політика незгоди може трансформуватися із цілком мирної форми у насильницьку. Тож важливо з'ясувати, чому колективні дії в контексті політики незгоди, приймають такі різні форми.

Аналізуючи політику незгоди через призму історії, Чарльз Тіллі зазначав, що вона пройшла ряд трансформацій. Якщо у XVII чи XVIII столітті політика незгоди могла мати форму кровопролитних сутичок між різними соціальними групами або повстань між групою та владними станами, то вже в XX столітті ми можемо зафіксувати велику кількість масових протестів. У XVII столітті суспільство не знало такої форми політики незгоди як ненасильницький протест. Тож феномен протесту виник як наслідок зміни соціальних відносин з приводу влади. Тож такі явища, як наприклад, криваві сутички між різними релігійними комунами у Франції в XVII столітті, були вже дикунством та неподобством для Франції кінця XIX століття [6, с.114].

На прикладі Великобританії Тіллі умовно класифікував процес трансформації політики незгоди у «репертуари XVIII» та «репертуари XIX» століття. Виступи або «вистави незгоди» (*contentious performances*) складаються з індивідуальних дій та взаємодій. Вони, у свою чергу, складаються в репертуари, кожен з яких характеризує певний набір політичних відносин від відносин між найманими працівниками та фермером до відносин між громадянами та органами влади [327, с. 202]. Тобто це може включати як страйки найманих працівників на невеликому підприємстві, так і широкомасштабні протести громадян проти центральних органів влади.

Репертуари XVIII століття мали провінційний, частковий та роздвоєний характер [327, с. 43]. Провінційність полягала в тому, що репертуари концентрувалися на місцевих питаннях і склалися з місцевих груп, а не на локальних сегментах регіональних чи національних груп. Частковий характер проявлявся у великому спектрі різносторонніх форм дій для різних груп, ситуацій та регіоні. Роздвоєний проявлявся у розподілі між прямою

дією до найближчих об'єктів претензій та водночас звертанням до високопосадовців чи впливових людей для вирішення цих претензій.

Репертуари XIX століття вже мали космополітичний, модульний та автономний характер. Колективні дії мали наступні особливості [327, с. 44]:

- використання відносно автономних засобів дій, які зрідка або ніколи не використовувалися владою. Тобто влада, для прикладу, ніколи не влаштовувала масових демонстрацій;
- участь у якості членів або представників особливих інтересів, створених і затверджених державою органів або громадських асоціацій;
- прямі вимоги та претензії суперникам чи владі, особливо владі національній або її представникам на місцях;
- спланована та усвідомлена організація колективних зборів для висунення вимог;
- публічна демонстрація програм, лозунгів та символів спільного членства таких як прапори та банери з написами;
- надання переваги саме запланованим акціям у публічних місцях;
- надання переваги формам дій, які легко можуть переноситися та дублюватися із одних обставин чи місцевості у іншу.

Прикладами таких колективних дій у цей період були виступи, страйки, демонстрації, передвиборчі мітинги, марші, петиції, сплановані повстання, штурми офіційних зборів, організовані суспільні рухи. Деякі ці колективні дії мали місце вже у XVIII столітті, але саме у XIX вони стали базовими та витіснили попередні форми незгоди. Важливо підкреслити, що репертуари незгоди – це набір інструментів для залучення людей. А ці інструменти часто слугують більше ніж одній меті. Тож їхня ефективність залежить від відповідності між інструментами, завданнями та користувачами [327, с. 45]. Саме тому у XIX столітті з'явився новий репертуар, оскільки користувачі, себто громадяни, взяли за нові завдання та виявили, що наявні інструменти

вже не відповідають вирішенню їхніх проблем та не відповідають їхнім здібностям. В процесі боротьби, громадяни, які висували претензії, створювали нові засоби їх пред'явлення. В динаміці вони об'єднували взаємодоповнюючі виступи в репертуари [327, с. 45].

Ще однією важливою особливістю на яку варто звернути увагу – є сприйняття акторами політики незгоди до влади. Репертуари до XIX століття часто включала прямі дії проти супротивників, не зважаючи хто вони є, чи це місцева група іновірців, або влада в державі загалом. Тобто незадоволення несправедливістю на місцевому рівні могло закінчитися повним винищенням існуючих органів влади [327, с. 46]. Репертуари XIX були в цьому відношенні більш м'якими та ліберальними. Учасники колективних дій сприймала існуючу національну державу і уряд як засіб вирішення своїх проблем. Це пояснювало, чому люди при перших незадоволеннях не йшли одразу вбивати королівських представників чи баронів. Бо вони сприймали національний уряд як можливий засіб для вирішення своїх питань. Це сприйняття було пов'язано з тим, що громадяни відчували, що національний уряд є представником їх усіх, а не тільки касти феодалів або церкви. Тож репертуари XIX століття набули набагато більш цивілізованої форми реалізації.

Основним учасником протесту є громадяни. Для проведення протесту необхідний як мінімум один учасник. Але навіть за умови одиночного протесту завжди існують інші люди, які підтримують учасника цього протесту. Однак вони можуть мати низку причин, через які не в змозі вийти на вулицю. Тож протест є в абсолютній більшості випадків видом колективної поведінки [334, с. 3].

Одним із основних суб'єктів колективної дії під час протестів є суспільні рухи. Термін «суспільний рух» вперше вжив німецький філософ Лоренц фон Штейн у своїй праці «Історія французьких соціальних рухів з 1789 року до сьогодні» в 1850 році [326, с. 5]. Чарльз Тіллі зазначає, що перші суспільні рухи брали участь у політичних подіях ще в кінці XVIII

століття під час Французької революції 1789 - 1799 років. Активне поширення суспільних рухів відбувалося в XIX столітті. На це впливала промислова революція, яка сприяла швидким економічним та соціальним змінам в житті більшості європейців та американців. Діяльність масових суспільних рухів у цей час стала основою для виникнення масових партій. В першу чергу, це були робітничі рухи. Саме з позиції розвитку робітничого класу фон Штейн і вжив свій термін. Він в своїй праці обґрунтовував ідею безперервного та єдиного процесу, завдяки якому весь робітничий клас набував самосвідомості та влади [326, с. 6]. Суспільні рухи як самостійний напрям дослідження в соціально-гуманітарних дисциплінах почав формуватися в середині XX століття. Саме в цей час були сформульовані перші парадигми, які пояснюють цей суспільний феномен.

Перші основоположні теорії феномену суспільних рухів були розроблені американськими соціологами, які були представниками структурного-функціоналізму. Вони досліджували суспільні рухи як тип колективної поведінки. Один із перших теоретиків дослідження рухів як колективної поведінки американський соціолог Герберт Блумер визначав суспільний рух як «колективну справу, яка прагне встановлення нового суспільного порядку» [62, с. 60-61]. В свою чергу його колега Ніл Смелзер визначав саму колективну поведінку як «мобілізацію через переконання, які дають нове визначення суспільної діяльності» [303, с. 8]. Але багато дослідників колективної поведінки, хоча й використовували поняття суспільний рух, часто досліджували всі можливі форми колективної поведінки, які не відносилися до сфери діяльності саме суспільних рухів.

Спираючись на теорію раціонального вибору, американські соціологи М. Залд та Дж. Маккарті внесли значний вклад у виокремленні суспільних рухів як окремого предмету дослідження в соціології та політології. Вони зосередилися на природі утворення суспільних рухів як організованих та формалізованих структур громадянського суспільства для захисту групових інтересів і визначали суспільний рух як «сукупність думок і переконань у

населення, які представляють певні бачення щодо зміни деяких елементів соціальної структури та/або розподілу суспільних благ» [223, с. 1217-1218]. Суспільний рух по своїй суті включав у себе елементи преференцій та організованих дій для змін [223, с. 1219]. У всіх наведених визначеннях ми можемо прослідкувати, що метою суспільного руху є часткова або повна зміна соціальної структури, себто соціальних інститутів.

Європейські дослідники, хоча й пропонували інші підходи до вивчення природи суспільних рухів, давали майже аналогічне визначення поняттю «суспільний рух». Так один із засновників «європейської парадигми» та теорії «нових суспільних рухів» французький соціолог Алан Турен визначав суспільний рух «як конфліктні дії представників соціальних класів, які борються за контроль над системою історичних дій» [328, с. 298]. Під системою історичних дій, яку ще часто називають «історичністю», А. Турен розуміє як засіб формування практики суспільної поведінки, яку ще можна трактувати як суспільні норми, що встановлюються у певний історичний період. З цього випливає, що історичність, як ресурс, належить панівній еліті, яка ним керує і встановлює його для інших. Саме тому Турен наголошує на конфлікті, адже суспільні рухи входять у процес оскарження норм, які встановлює діюча влада в державі [328, с. 300].

Американський соціолог та політолог Ч. Тіллі зазначає, що формування суспільних рухів почалося в другій половині XVIII століття. Тіллі, аналізуючи історію творення суспільних рухів, стверджує, що термін «суспільний рух» використовували досить поширено і включали в нього досить різні суспільні організації. На його думку, це сприяло тому, що термін став достатньо «розмитим». Тому для більшої систематизації цього поняття, Тіллі визначає три основні складові, які визначають природу і розуміння суспільних рухів [326, с. 7]:

- 1) кампанії щодо висунення колективних вимог органам влади;
- 2) низка виступів з пред'явленням вимог, яка включає цільові робочі групи, публічний збори, заяви в ЗМІ та демонстрації;

3) публічне уявлення про гідність, єдність, чисельність і відданість справі.

На основі підходів американських та європейських дослідників, ми можемо запропонувати власне визначення поняття «суспільного руху» як *добровільного об'єднання громадян, які прагнуть повної або часткової зміни існуючих норм у суспільстві та державі*. В той же час, використовуючи підхід Ч. Тіллі щодо ключових елементів суспільних рухів, ми можемо зазначити, що однією з основних ознак суспільного руху є його публічність. Саме тому протести є однією з найпоширеніших форм діяльності для суспільних рухів. Адже протест, як зазначав Т. В. Рід, є формою публічного засвідчення своєї позиції.

Саме цим фактом і можна пояснити, чому суспільні рухи, які активно приймають участь у публічних акціях, часто називають «протестними». Так, наприклад, американський політолог Брайан Уорд використовує термін «суспільно-протестні рухи». Таке визначення він пояснює існуванням дуже широкого діапазону визначень суспільних рухів, яке включає їх різноманітність і масштаби щодо структури, цілей, цінностей, ідеології, життєздатності та рівнів інституціоналізації. Саме всі ці фактори заважають єдиному визначенню рухів суспільного протесту [341, с. 2]. Проте, порівнюючи попередні визначення, можна зазначити, що в них достатньо багато спільного та відмінність полягає лише у дрібних деталях.

Термін «суспільно-протестні рухи» також використовує американський історик та релігіознавець Тобін Міллер Ширер, який досліджує роль релігії в організації протестів, а також як впливає фактор релігії на наявність чи відсутність політичного насилля під час протестів [298]. Водночас Ширер використовує і термін «протестні рухи», досліджуючи вплив релігії на боротьбу людей за громадянські права [299]. Британський соціолог та політолог Білл Джордан у своїх дослідженнях колективної дії та її впливу на соціальні відносини і соціальну політику в розвиненому світі, використовує термін саме «протестні рухи» [185].

Водночас німецький соціолог К.-Д. Опп розділяє поняття «суспільних рух» та «протестна група». Протестну групу Опп визначає як «колектив суб'єктів, які хочуть досягти своєї спільної мети або цілей шляхом впливу на рішення об'єкта (цільової групи)» [260, с. 41]. Натомість суспільний рух К.-Д. Опп визначає як «тип групи протесту з кількома відмінними характеристиками, такими як розмір і ступінь організації» [260, с. 44]. Він розрізняє «протестну групу» та «суспільний рух» через призму кількості учасників та її організаційної структури. Тобто, якщо протест відбувається в маленькому містечку і без чіткої ієрархії серед протестувальників, то така колективна дія буде відноситися до протестної групи. Рух передбачає вже більший масштаб дій та вимог.

Таким чином Опп виділяє суспільний рух як особливий різновид протестної групи. Відштовхуючись від підходу К.-Д. Оппа, можна визначити, що ключовим фактором у діяльності суспільного руху є саме протестна активність. Дослідник Т. В. Рід зі свого боку зазначає, що суспільні рухи, на відміну від інституціоналізованих політичних акторів таких як партії або лобістські групи, прагнуть здійснити суспільні зміни за допомогою тривалих протестів. Тож коли протести повторюються і стають стійкими як стратегічний набір дій, тоді ми можемо казати про утворення суспільного руху [276, с. 13].

В свою чергу Ж. ван Стекеленбург та Б. Кландерманс зазначають, що основною діяльністю суспільного руху є «підписання петицій, масові демонстрації, захоплення громадських місць, бойкоти, пожертвування грошей організації руху, страйки, насильство проти власності та людей» [334, с. 3]. Тобто діяльність руху передбачає постійне публічне засвідчення своєї політичної позиції. Українська дослідниця І. Тукаленко зазначає, що феномен протесту в історичній ретроспективі є достатньо універсальною формою колективної дії, що визначає його основою для існування переважної більшості суспільних рухів [26, с. 180]. Інша українська дослідниця Т. Савельєва зазначає, що протестний та суспільний рух є

тотожними поняттями, що дозволяє їх використовувати в одному і тому ж значенні [12, с. 25].

Для дослідження тематики дисертації та уникнення подвійного трактування ми пропонуємо власне визначення поняття «протестного руху» як різновиду суспільних рухів, який виступає проти політичних груп та структур, шляхом прямої дії у вигляді протестів. Визначення «протестний рух» є більш точним, адже такі американські протестні рухи як «Захопи Волл-стріт», «Рух Чаювання» та Black Lives Matter організаційно оформилися саме через проведення масових та повторюваних протестів. Застосування різних форм протестів стало основою для зародження та подальшої діяльності цих рухів.

Дослідження діяльності протестних рухів базується на декількох основних теоріях, які за допомогою різних підходів пояснюють причини їх утворення. Американський соціолог Герберт Блумер був перший, хто запропонував систематизоване пояснення причин утворення суспільних рухів. Він звертав увагу на те, що всі суспільні рухи зароджуються через відчуття стурбованості та неспокою. Водночас рушійна сила руху заснована на невдоволенні груп населення поточними умовами існування та на бажанні і сподіваннях на побудову нового порядку життя [62]. Таким чином саме Блумер заклав основи для появи теорії щодо «політики незгоди», яку згодом розвинув Ч. Тіллі. Також Блумер зазначав, що конкретний рух проходить певний процес незадоволення існуючими реаліями в суспільстві, який можна систематизувати у наступні стадії [62, с. 64-65]:

- визнання суспільних заворушень – люди перебувають в стані занепокоєння, тривоги та діють хаотично. Вони дуже чутливі до сприйняття закликів і пропозицій, які стосуються їх незадоволення. В цьому випадку важливу роль грає особистість «агітатора», який буде виголошувати такі лозунги;

- народні хвилювання – також передбачає активні колективні дії людей, проте ця стадія вже менш хаотична. В колективі виникають конкретні уявлення стосовно причин незадовільного стану речей. Через це формується розуміння, що саме потрібно робити для соціальних змін;
- формалізація – на цій стадії рух стає більш організованим з набором певних правил, політикою, тактикою та дисципліною.
- інституціоналізація – рух проходить процес перетворення у постійну існуючу організацію з певним персоналом і структурою для виконання цілей руху.

Значно розширив та доопрацював науковий доробок Блумера інший відомий соціолог – Ніл Смелзер. Він став автором однієї із основоположних теорій, яка намагалася пояснити масову колективну поведінку – теорії структурного напруження. Смелзер зазначав, що для виникнення суспільного руху необхідна наявність низки умов. Він виокремлював шість основних чинників, за яких може сформуватися такий рух [303, с. 15-18; 23, с. 8]:

1) сприятливі структурні умови – це особливості політичної системи конкретної країни, які можуть як сприяти виникненню масових рухів, так і перешкоджати їхньому розвитку. Зокрема, Смелзер наголошував, що політична система Сполучених Штатів Америки створює сприятливі умови для формування різних суспільних рухів. Однак, наявність можливостей для створення незалежних громадських об'єднань не є достатньою умовою для виникнення таких рухів. Важливу роль відіграє передбачуваність розвитку подій для населення;

2) структурна напруга (деформація) – це ситуація або явище, що спричиняє конфлікт інтересів та веде до значного суспільного невдоволення. Причини такої напруги можуть мати як загальний характер (наприклад, соціальна нерівність), так і бути специфічними для певної ситуації. Зокрема, нерівність між етнічними групами може стати причиною загальної соціальної

напруги, яка, у свою чергу, може призвести до локальних конфліктів. Смелзер також наголошував, що радикальні рухи часто залучають до своєї діяльності вразливі групи населення, зокрема етнічні меншини та малозабезпечені верстви;

3) поширення суспільних переконань та ідеології, які визначають актуальні суспільні проблеми та потенційні методи їх розв'язання;

4) провокуючі чинники – конкретні події в межах конфліктної ситуації, які виступають тригером для колективної мобілізації. Наприклад, в умовах расової напруги будь-яка подія за участю представників різних рас чи етнічних груп може спровокувати масові заворушення. Водночас Смелзер зауважував, що не кожна міжетнічна сутичка обов'язково призводить до протестів, оскільки вирішальне значення мають загальні суспільні переконання та інтерпретація події;

5) мобілізація учасників – процес, який полягає в активному залученні депривіюваних груп до участі в протестному русі. Важливими умовами для ефективної мобілізації є наявність сталих засобів комунікації, фінансових та матеріальних ресурсів, а також вираженого лідера;

6) діяльність соціального контролю – сукупність дій інституцій політичної системи, які своєю реакцією можуть як сприяти розширенню масових протестів, так і, навпаки, призводити до їхньої демобілізації.

В цій класифікації Смелзер опирається на теорію доданої вартості. Коли процес створення доданої вартості просувається вперед, він поступово звужує діапазон можливостей того, чим може стати кінцевий продукт. Смелзер наводить приклад залізної руди, коли в процесі її обробки виникає все менше і менше варіантів щодо кінцевого продукту з неї. Кожен новий етап додає свою цінність, «пояснення» результату стає все більш визначеним та конкретним. Для виникнення будь-якого колективного епізоду має бути багато необхідних умов. Однак ці детермінанти повинні поєднуватися за певною схемою. Крім того, коли вони поєднуються, визначення типу епізоду, про який йде мова, стає все більш конкретним, і альтернативні варіанти

поведінки виключаються. Тобто кожен новий з наведених етапів наближає до створення масового суспільного руху [303, с. 15].

Смелзер зазначає, що перші чотири умови можуть спричинити вуличні заворушення та сплеск насилля. Однак, це може не призвести до появи протестного руху. Останні дві умови – є невід'ємною складовою утворення справді дієвого та ефективного протестного руху [303, с. 17]. Така точка зору є абсолютно виправданою, адже в кожній країні час від часу існують політичні явища, які ми можемо віднести до «структурної напруги». Але саме особливості функціонування політичної системи в країні визначають як будуть далі розвиватися події, а головне, чи буде влада враховувати думку громадян. Політична система Сполучених Штатів, яка була створена батьками-засновниками у XVIII столітті, забезпечила максимально можливі умови для розвитку громадянського суспільства та, як наслідок, до розвитку суспільних рухів.

Наступною теорією, яка доповнювала попередні за змістом, стала теорія відносної депривації. Поняття «відносної депривації» було вперше запропоноване американським соціологом Семюелом Стоуффером у результаті досліджень, які він провів разом із групою колег у рамках проекту «Американський солдат» під час Другої світової війни. Результати цієї роботи були опубліковані у 1949 році [314]. Стоуффер та його колеги проводили масштабні опитування серед американських солдатів, аналізуючи їхні думки, поведінку та задоволеність різними аспектами служби. У процесі дослідження вони виявили цікаву і, на перший погляд, нелогічну закономірність. Солдати військової поліції виявляли високу задоволеність своїм становищем, незважаючи на повільне кар'єрне просування. Водночас представники інших військових підрозділів, які об'єктивно мали швидше просування по службі, висловлювали незадоволення. Подібна ситуація була виявлена й серед афроамериканських солдатів. Ті, хто базувався в Південних штатах США, де панувала суворіша расова дискримінація, демонстрували

вищий рівень задоволеності, ніж їхні колеги з Північних штатів, які зазнавали меншої дискримінації.

Стоуффер пояснив ці результати через відносне порівняння, яке здійснюють індивіди, оцінюючи своє становище не в абсолютних, а у відносних термінах. Тобто солдати порівнювали свої умови не з універсальними стандартами, а з найближчим соціальним оточенням. Ті, хто служив у військовій поліції, в першу чергу, орієнтувалися на своїх колег, а не на умови служби у інших родах військ. Теж саме стосувалося й афроамериканських солдатів. У Південних військових частинах солдати були задоволені умовами служби, адже бачили яких обмежень у правах зазнають цивільні афроамериканці. В Північних штатах, такої суворой сегрегації не було, тож афроамериканські солдати більше фокусувалися на своїх внутрішніх проблемах у частині.

Це дослідження допомогло визначити перші основні принципи теорії, а саме:

- суб'єктивність сприйняття – люди оцінюють своє становище через порівняння з іншими, а не на основі об'єктивних критеріїв.
- референтна група – індивіди порівнюють себе з членами певної групи, яку вони вважають релевантною.
- психологічний вплив – відносна депривація може викликати як позитивні, так і негативні емоції залежно від результату порівняння.

Стоуффер та його колеги, несподівано для себе відкрили фундаментальну для розуміння теорію соціальної поведінки. Адже ця теорія пояснює, чому люди з однаковими об'єктивними умовами можуть мати різний рівень щастя або незадоволення, і чому відносна нерівність часто є більш значущою, ніж абсолютна. Стало зрозумілим, що соціальне порівняння є також вагомим чинником оцінки якості життя людей, як і прості економічні показники [269, с. 12].

Після роботи Семюела Стоуффера поняття «відносної депривації» почало активно використовуватися для аналізу причин виникнення масових протестних рухів і соціальної напруженості. Британський соціолог Волтер Рансімен розширив і систематизував цю концепцію, запропонувавши власне трактування. У його підході центральне місце посіли чотири ключові складові, необхідні для виникнення почуття відносної депривації [288, с. 10]:

- суб'єкт (А) усвідомлює, що йому бракує певного об'єкта (Х).
- А помічає, що інші особи, з якими він себе порівнює, мають Х.
- А бажає володіти Х.
- А вірить у свою здатність отримати Х.

Ці складові формують психологічну основу для дій, спрямованих на досягнення об'єкта, якого бракує, через відчуття несправедливості або нерівності. Одним із найважливіх внесків Рансімена до теорії є встановлення розмежування двох типів депривації: індивідуальної та групової [288, с. 31]:

- індивідуальна депривація – виникає, коли суб'єкт незадоволений власним становищем у межах певної соціальної групи. Наприклад, працівник може бути розчарований своїм повільним кар'єрним зростанням і прагнути підвищення. Його дії будуть спрямовані на покращення особистого статусу, без необхідності залучення інших членів групи до спільних дій.
- групова (або братерська) депривація – проявляється, коли суб'єкт сприймає становище своєї соціальної групи як несправедливе у порівнянні з іншими групами. Цей вид депривації зазвичай стає основою для масової мобілізації. Яскравим прикладом є протестні рухи афроамериканців у США у 1960-х роках, спрямовані проти расової дискримінації. Відчуття групової несправедливості породжувало заклики до структурних змін у суспільстві.

Американський політолог Тед Роберт Гурр, аналізуючи масові протести 1960-х років, продовжив дослідження відносної депривації в рамках феномену політичного насилля. Він визначав «відносну депривацію» як «сприйняття акторами невідповідності між їхніми ціннісними очікуваннями та їхніми ціннісними можливостями» [154, с. 24]. За концепцією Теда Гурра, відносна депривація — це «соціальна напруга», яка виникає через невідповідність між очікуваннями («як має бути») і реальністю («як є»). Ця невідповідність породжує почуття несправедливості, що спонукає людей до активних дій, включно із застосуванням насилля [154, с. 23]. Гурр підкреслює, що політичне насилля є результатом взаємодії трьох основних факторів:

1) зростання незадоволеності – люди все більше відчують, що їхні очікування щодо якості життя, прав або можливостей не відповідають дійсності.

2) політизація незадоволеності – невдоволення стає політизованим, коли воно формулюється як проблема, яка потребує структурних змін і політичного вирішення.

3) реалізація у вигляді насилля – накопичене невдоволення переходить у цілеспрямовані дії проти політичних структур, акторів або систем, які вважаються джерелом несправедливості [154, с. 18].

Гурр також відзначає, що рівень і форма політичного насилля залежать від таких чинників [154, с. 20]:

1) рівень фрустрації – чим більшою є невідповідність між очікуваннями та реальністю, тим вищий ризик ескалації насилля.

2) сприйняття шансів на успіх – якщо групи вважають, що насилля є ефективним засобом для досягнення змін, вони більш імовірно вдадуться до цього методу.

3) соціальні зв'язки – колективна дія легше організовується в суспільствах із високим рівнем соціальних зв'язків або спільною ідентичністю.

Гурр акцентує увагу на тому, що основою відносної депривації є емоційний та психологічний стан людей. Відчуття фрустрації, несправедливості та незадоволення є універсальними, тобто кожна людина, незалежно від свого соціального становища, може переживати ці стани. Це, в свою чергу, породжує агресію та бажання змінити наявну ситуацію. З цього випливає, що політичне насилля може бути інструментом як для бідних, незадоволених своїм економічним становищем, так і для заможних верств населення, якщо вони вважають, що їхні права та свободи обмежуються порівняно з іншими групами. Наприклад, історія знає випадки, коли революції ініціювали не лише знедолені, але й еліти або середній клас, які відчували загрозу своїм привілеям.

Таким чином Гурр стверджує, що для розуміння соціального протесту або повстання, необхідно дослідити три загальні мобілізуючі чинники: 1) народне невдоволення, тобто чинник відносної депривації; 2) виправдання або переконання людей щодо виправданості та корисності політичних дій; 3) баланс між здатністю незадоволених людей діяти. Це передбачає аналіз того як вони організовані, і водночас здатністю уряду придушувати або направляти протест [155]. Саме перший чинник і був для Гурра головним об'єктом дослідження. Він вважає, що люди, разом із їхніми бажаннями і переконаннями, повинні займати центральне місце в аналізі політичних конфліктів. Якби не існували підходи до вивчення суспільних рухів найпершим кроком для аналізу їх утворення має слугувати саме розуміння того, в чому полягають незадоволення людей і звідки вони мають свій початок [154, с. 10]. Ця точка зору залишається актуальною і сьогодні. Так, наприклад, Ж. ван Стекеленбург та Б. Кландерманс зазначають, що будь-який політичний протест починається з почуття образи, яке перетворюється на вираження незгоди з конкретною політикою, політичним питанням або порядком денним [334, с. 4]. Тож психологічна складова відіграє надзвичайно важливе місце в процесі утворення протестного руху.

Теорії структурного напруження та відносної депривації, використовуючи методологію структурного функціоналізму, домінували у вивченнях суспільних рухів у 1960-х та на початку 1970-х років. Однак вже на початку 1970-х років окремі дослідники почали критикувати ці підходи. Вони стверджували, що забагато уваги приділяється саме психологічним факторам, що позбавляє науковців достовірної картини для аналізу. Низка досліджень проведених у цей час не продемонстрували зв'язку між депривацією та готовністю людей приймати участь у колективних діях у вигляді протестів. На основі цих досліджень Ч. Тіллі зробив висновок, що колективне політичне насилля внаслідок протестів та бунтів виникає не стільки в результаті структурного напруження чи депривації, скільки в результаті особливостей політичних процесів, які відбуваються у країні [223, с. 1216].

Американські дослідники Р. Тернер та Л. Кілліан хоча і належали до прихильників попередніх теорій, зазначали, що незадоволення в суспільстві існує завжди. Тож, якщо рух ефективно організований, має в своєму розпорядженні владу і ресурси однієї з елітних груп, то на низовому рівні такий рух завжди знайде мінімальну базу підтримки [329, с. 251]. Дослідники М. Залд та Дж. Маккарті, взявши за основу це твердження, доповнили його. Вони дійшли висновку, що образи та незадоволення можуть штучно створюватися і маніпулюватися підприємцями та організаціями для вирішення своїх проблем [223, с. 1215]. Залд і Маккарті виділяли 5 факторів, які наголошували на важливості аналізу діяльності протестних рухів через призму мобілізації ресурсів [223, с. 1217]:

- вивчення агрегації ресурсів, а саме грошей та задіяної праці має вирішальне значення для розуміння діяльності суспільного руху. Ресурси є необхідними для участі в соціальному конфлікті, отже вони повинні бути агреговані для колективних цілей;

- агрегація ресурсів потребує мінімальної форми організації. Тому необхідно приділяти увагу організаційним особливостям протестних рухів;
- при врахуванні успіхів та невдач рухів виявляється важливість участі окремих осіб та організацій поза колективом, але який підтримує його цілі;
- модель попиту та пропозиції підходить для з'ясування руху потоку ресурсів до конкретних протестних рухів або навпаки їх втрати;
- існує залежність щодо важливості витрат і винагород при поясненні індивідуальної та організаційної участі в діяльності суспільного руху. Витрати та винагороди залежать в основному від політичної структури суспільства, а також діяльності влади в країні.

На основі цих факторів Залд і Маккарті наводять основні характерні риси теорії мобілізації ресурсів, використовуючи наступні критерії для їх оцінки [223, с. 1217-1218]:

1) база підтримки: протестні рухи можуть бути утворені на основі незадоволення певних бенефіціарів. Свідомі громадяни (індивідуальні чи організаційні) можуть бути основною базою підтримки. Крім того, в окремих випадках, бенефіціари, які надають гроші, приміщення та робочу силу, можуть не бути прихильниками цінностей, які сповідують окремі протестні рухи;

2) тактика та стратегія: в процесі протистояння суспільних рухів владним органам, вони керуються стратегічними цілями. До цих цілей належать мобілізація прихильників, нейтралізація чи перетворення громадськості та еліт на прихильників досягнення змін, які вимагаються. Проте виникають певні дилеми у виборі тактики дій, адже те, що допомагає досягти однієї цілі, може заважати досягненню іншої. Також вибір тактики залежить від міжорганізаційної конкуренції та співробітництва;

3) зв'язок із суспільством: суспільство стає джерельною базою, яку використовують представники протестного руху. Аспекти, які використовуються, включають засоби комунікації, витрати, рівень достатку, ступінь доступу до інституційних центрів, існуючі мережі взаємодії між людьми, а також професійна структура та їх зростання.

Враховуючи ці складові, Залд та Маккарті зосередилися на детальному вивченні організаційної структури протестних рухів. Вони не зупинилися тільки на визначенні самого руху, але й розглянули можливі варіанти взаємодії різних колективних форм громадянського суспільства. Вони визначали такі поняття як «організація суспільного руху» (social movement organization), яку вони визначали як «складну або формалізовану організацію, яка ототожнює свої цілі з уподобаннями суспільного руху та намагається реалізувати ці цілі» [223, с. 1219]. Тобто суспільний рух може включати низку більш дрібних суспільних організацій, які вливаються в нього для досягнення певних цілей. Для прикладу, масовий протестний рух «За громадянські права», який боровся за скасування політики сегрегації в окремих штатах США у 1960-х роках, був підтриманий і складався з низки дрібних суспільних організацій як «Студентський ненасильницький координаційний комітет» (SNCC), «Конгрес расової рівності» (CORE), «Національна асоціація сприяння розвитку кольорового населення» (NAACP), «Конференція лідерів південних християн» (SCLC), тощо. Саме такий феномен організації ми побачимо під час появи масових протестних рухів вже після 2009 року в США, особливо таких як «Рух Чаювання» та «Захопи Волл-стріт».

Теорія мобілізації ресурсів, базуючись на постулатах теорії раціонального вибору, звертає увагу на цілком прагматичній тактиці діяльності суспільних рухів. Такі дослідники як Л. Бейліс та М. Липський зазначали, що існування руху залежить від особливостей взаємодії між бенефіціарами, владою та «прихильниками совісті та моралі» (громадяни, які не отримують прямої вигоди від цілей руху чи організації) [39; 208; 223, с.

1221]. Наприклад, суспільна організація з масовим бенефіціаром отримує вигоду від досягнення певної цілі. Але у такої організації мало ресурсів. Тоді вона використовує стратегію проведення низки протестів для того, щоб привернути увагу до себе. Таким чином з'являється можливість залучити необхідні ресурси від «прихильників совісті» як серед широких мас населення, так і серед еліти. Останні можуть посприяти легітимізації такої суспільної організації владою. Крім того, така організація отримує можливість перетворитися у цілий протестний рух, залучивши інші близькі за ідеями організації. Частковим прикладом такого розвитку протестних рухів ми побачимо на прикладі «Руху Чаювання» та VLM.

Однак теорія мобілізація ресурсів, критикуючи підходи структурного функціоналізму, сама опинилася в пастці догматизму. Дослідники занадто зосередилися на ресурсах та бенефіціарах рухів, тим самим фактично відкинувши фактор спонтанної самоорганізації різних соціальних груп. Занадто великий акцент на раціональності колективних дій також нівелював фактор емоцій. Тому деякі прихильники теорії мобілізації вирішили врахувати ці недоліки та сформувавши новий підхід до пояснення діяльності протестних рухів. Соціолог Дуглас Макадам на початку 1980-х розробив теорію «політичного процесу». Він зазначав, що успіх чи поразку суспільного руху визначають п'ять змінних: політичні можливості; мобілізаційні структури; процес фреймінгу (формування переконань); протестні цикли; репертуар політики незгоди [222].

В рамках цих змінних теорія політичного процесу робить більший акцент на політичному та інституціональному середовищі в яких діють протестні рухи. Важливою складовою теорії також став розгляд взаємозв'язку між інституціональними політичними акторами та протестами. Кидаючи виклик існуючій політичній системі, протестні рухи взаємодіють з акторами, які займають стійке положення в існуючій політичній системі. Саме на основі цього підходу Сідні Терроу здійснив своє дослідження циклів протестів у Італії 1960-1970-х років. Загальна мета його дослідження

полягала у визначені, які характеристики політичних систем впливають на зростання менш інституціональних форм протестів та рухів.

Теорія політичного процесу в свою чергу не означала повний відхід дослідників від теорії мобілізації ресурсів. Її метою було лише поліпшити методологію дослідження в рамках теорії раціонального вибору. Тож американські дослідники не відкидали повністю тезу, що протестні рухи можуть створюватися у лобістських та навіть меркантильних цілях.

Сьогодні протестні рухи розділяють на наступні типи згідно істинних причин їх утворення, а саме: «астротурфні» та «грасрутингові». Ці поняття набули поширення у США з 1970-х років і вживаються в антогоністичному відношені. Адже грасрутинг (grassroots) означає істинні протестні рухи, які є наслідком спонтанної масової мобілізації. В той час як астротурфінг (astroturfing) визначають як процес створення «декоративних», себто несправжніх рухів, які імітують громадську думку. Насправді астротурфні рухи займаються створенням іміджу суспільного консенсусу в питаннях, де його насправді не існує [171, с. 171].

Теорію мобілізацію ресурсів та і її продовження у вигляді теорії політичного процесу визначили як «американську парадигму» у вивченні протестних рухів. Ще одним підходом, який розвивався паралельно з американськими щодо вивчення колективної поведінки була теорія «нових суспільних рухів». Її засновником вважають Алана Турена. Характерною рисою цієї теорії був акцент не стільки на організаційних деталях утворення руху, а на його змісті. Пояснення такого підходу слід шукати в особливостях інтелектуальної дискусії, яка панувала в Європі, особливо аналізуючи протести 1960-х та 1970-х років. Протестні акції цього періоду не відповідали класичним марксистським теоріям соціального конфлікту. Оскільки переважна більшість інтелектуалів була відверто лівого ідеологічного спрямування, необхідно було знайти пояснення тим подіям, які відбувалися.

Класичний марксистський підхід передбачав конфлікт між капіталом (буржуазія) та виробничими силами (пролетаріатом). Перемога пролетаріату

над буржуазією мала покласти кінець постійному існуванню влади тих, хто панує над пригнобленими. Але к середині ХХ століття виявилось, що пролетаріат вже не відповідав тій ролі, яку йому приписував Карл Маркс у ХІХ столітті. Технології пішли далеко вперед, а сам пролетаріат активно перейшов у середній клас, якому не дуже була потрібна соціалістична революція та знищення «буржуазної держави». Тож, для прикладу, учасники протестів та бунтів під час «Червоного травня» 1968 року були представниками нових соціальних класів. Саме такі нові класи, на думку Турена, мали замінити класи капіталістів та робітників в якості головних учасників соціальних конфліктів [328, с. 29].

На розриві між рухами індустріального суспільства та новими суспільними рухами наголошував німецький соціолог Клаус Оффе [254]. На його думку, нові рухи розвивають фундаментальну, поза політичну критику соціального порядку та представницької демократії, кидаючи виклик інституційним припущенням щодо звичайних способів «ведення політики» в ім'я радикальної демократії. Серед головних інновацій нових рухів на відміну від робітничого, на його думку, була наявність критичної ідеології по відношенню до модернізму і прогресу; децентралізовані та партисипативні організаційні структури; захист солідарності між різними людьми проти інтересів великої бюрократії; відновлення автономних просторів, а не матеріальних переваг.

Також значний внесок у розвиток теорії зробив італійський соціолог Альберто Мелуччі [228]. Він описував сучасні суспільства як високодиференційовані системи, які все більше інвестують у створення індивідуальних автономних центрів дії, водночас, вимагаючи більш тісної інтеграції та розширення контролю над мотивами людських дій. Цей підхід фактично доповнював розуміння явища «історичності» описаного Туреном. На думку Мелуччі, нові суспільні рухи намагаються протистояти вторгненню держави та ринку в соціальне життя, шляхом відвоювання ідентичності індивіда, права визначати своє приватне та емоційне життя. Нові рухи

виступали проти розповсюдженої і всебічної маніпуляції політичної системи. На відміну від робітничого руху, нові суспільні рухи, на думку Мелуччі, не обмежуються пошуком матеріальної вигоди, а кидають виклик домінуючим уявленням про політику та суспільство. Нові актори вимагають вже не безпеку та добробут, як це робили робітничі рухи в ХІХ столітті. Натомість нові рухи протистоять розширенню політико-адміністративного втручання в повсякденне життя та намагаються захищати та розширювати особисту автономію. Себто новим рухам важлива культурна та соціальна взаємодія в середині держави, а не грошова чи матеріальна. Автономія ж передбачає розширення та захист відмінностей, саме тому прикладами таких рухів сьогодні є рух за права ЛГБТК+ та рухи за права різних національних меншин. До таких нових рухів сьогодні частково можна віднести «Захопи Волл-стріт» та Black Lives Matter.

Альберто Мелуччі також розрізняв «американську» та «європейську» парадигми щодо вивчення суспільних рухів. Він зазначав, що американські дослідники роблять акцент у дослідженні саме через призму економіки. Особливо це стосується теорії мобілізації ресурсів, яка стверджувала, що незадоволення в суспільстві є завжди, тож питання лише в тому, як групи інтересів їх використовують? Європейські дослідники приділяли більше уваги саме причинам, які призвели до появи протестів та рухів. Тож ключовими питаннями для європейців було з'ясувати, яку ідеологію та цінності сповідують протестувальники [228, с. 21-22]?

На зламі ХХ та ХХІ століття німецька політологиня Маргіт Майер наголошувала, що існує суттєва різниця між європейськими та американськими протестними рухами. Тому застосовувати європейську парадигму до Сполучених Штатів є недоречним, як і навпаки. Вона це пояснювала наступними особливостями американської політичної системи [221, с. 175]:

- це відкрита, гнучка та децентралізована політична система, яка зазвичай запобігає антогоністичній поляризації між рухами та політичним істеблішментом;
- повторна реінтеграція революційних, повстанських, інноваційних і реформаторських рухів в домінуючу американську ідеологію та утилітарний лібералізм впродовж історії США. Це підкреслює інструментальну раціональність та прагматичне вирішення проблем, які перешкоджають формуванню груп, які були б чітко налаштовані проти самої системи.

Проте вже сьогодні ми бачимо наскільки змінилися політичні та соціальні реалії в США. Протестні рухи втратили свою лояльність до політичної системи. Натомість майже з самого початку протестної хвилі у 2009 році почали зароджуватися антиелітарні гасла та ідеї як серед правих, так і серед лівих рухів. Президент Дональд Трамп, який обирався президентом двічі – є яскравим прикладом, наскільки антиелітарні ідеї стали поширеними в американському суспільстві. Тож в дослідженні протестних рухів, які з'явилися за останні 15 років, доречно застосовувати всі підходи, які були створені в рамках гуманітарних наук.

Багато дослідників сьогодні також вимушені заново переглядати старі теорії для того, щоб пояснити масовий сплеск протестів у світі. Аналізуючи особливості появи сучасних рухів, пропонуються для розгляду нові підходи. Зокрема англійський соціолог Бенджамін Абрамс звернув увагу, що згідно теорії мобілізації ресурсів, перед масовою мобілізацією існують дрібні організаційні структури. Вони проводять необхідні заходи, які в решті призводять до збільшення участі громадян у акціях протесту. Проте навіть в історії існувала величезна кількість прикладів, коли масова мобілізація ставалася без сторонньої організації і ніхто не був готовий до цього, ні бенефіціари, ні владні структури [31, с. 18-22].

На противагу цьому підходу, прихильники теорії відносної депривації вбачали у масових протестах виключно психологічні причини. Але недосконалість цього підходу також очевидна, адже психологічний дискомфорт зазвичай відчуває більшість населення, навіть у розвинутих та заможних країнах із демократичним політичним режимом. Однак масові протести там не відбуваються декілька разів на місяць. Тому Абрамс, використовуючи дослідження колективної поведінки канадського психолога українського походження Альберта Бандури, звернув увагу, що масова поведінка виникає через свідоме прагнення людей та свідоме реагування на стимули, а також через інші соціальні і психологічні фактори, які пов'язані не тільки з базовим відчуттям незадоволеності. Одним із важливих психологічних факторів в цьому випадку відіграє відчуття спорідненості окремої людини із проблематикою протесту та іншими людьми, які беруть в цьому участь. Подальше збільшення масовості протесту також залежить від конвергенції сприятливих соціальних умов. Саме на основі цих міркувань, Абрамс запропонував до розгляду теорію «спорідненості-конвергенції» (affinity-convergence) для пояснення спонтанної появи масових протестних рухів [31, с. 33].

Абрамс розділяє соціальне та психологічне споріднення. Визначення соціальної спорідненості вимірюється за біографічними складовими кожної людини. Хоча соціальних спорідностей можна знайти багато, в основному вони належать до чотирьох категорій: моделі діяльності; соціального статусу; ресурсів; зобов'язання. Психологічна спорідненість передбачає свідоме прагнення людей приєднуватися до конкретних акцій протесту. Абрамс заперечує тезу, що психологічна спорідненість пов'язана виключно з людьми, які схильні до насильницької поведінки. Натомість в його класифікації це пов'язано з наступними факторами: соціальна ідентичність; уявлення про несправедливість; вирівнювання ставлення щодо певних питань [31, с. 37].

Один із найперших історичних кейсів, які намагається дослідити Абрамс, в контексті спонтанної масової мобілізації, є Французька революція

1789 року [31, с. 198]. Використовуючи класифікацію Чарльза Тіллі, цю революцію ми можемо віднести до першої, дійсно вагомої масової мобілізації, яка відноситься до репертуарів політики незгоди зразка XIX століття. З іншого боку, ця революція була надзвичайно кривавою та викликала значну політичну і соціальну дестабілізацію у Франції. Кінець їй зміг покласти лише прихід до влади Наполеона Бонапарта. Проте в подальшому на Францію чекала ще не одна революція та державний переворот.

Водночас у Британії після «Славетної революції» 1688 року, значних внутрішніх конфліктів вже не відбувалося. Натомість поступово набували розвитку нові прогресивні репертуари політики незгоди у вигляді протестів. Хоча ці масові виступи інколи й мали насильницький характер, вони все ж таки не призводили до значної політичної дестабілізації. Ця дилема щодо наслідків масових протестів хвилювала філософів та політичних діячів тих часів. Але дискусія не зникла і сьогодні. Серед дослідників колективної поведінки це питання особливо набуло актуальності після масових протестів 1960-х років. Хоча деякі рухи мали мирний характер та призвели до значних демократичних зрушень, як наприклад «Рух за громадянські права» у США, інші протести мали насильницький характер і нічого позитивного для розвитку демократії не мали. Навпаки, вони загрожували політичній дестабілізації, яка могла закінчитися утвердженням авторитарного чи тоталітарного правління. Тож думки дослідників щодо протестів та їх значення для суспільства і демократії розділилися.

Першими, хто критично відреагував на протести в Західних демократіях були такі дослідники як М. Крозьє, С. Хантінгтон, Дж. Ватанукі, Х. Лінц, А. Степан, Т. Р. Гурр та Е. Мюллер [99; 207; 243]. Всі вони вбачали в масових протестах, а особливо в їх насильницькій формі проведення, загрозу демократії. Протестувальники таким чином відмовляються від затверджених принципів представницької демократії. Фактично вони заперечують волю більшості, намагаючись нав'язати свою думку іншими через публічні та

агресивні дії. Широкомасштабні протести, особливо ті, які мали місце наприкінці 1960-х років, розглядалися дослідниками як навмисна спроба підірвати легітимність та стабільність демократичної політичної системи.

Варто зазначити, що ці дослідники розглядали насамперед масові протести, які відбувалися саме в Західних країнах, не враховуючи країни з перехідним демократичним режимом. Однак навіть нещодавні дослідження також мали негативну оцінку стійких та повторюваних масових протестів, які призводили до змін національних урядів. Науковці С. Мейнварінг, А.-М. Бехарано та Е. Пісарро Леонгомес, аналізуючи такі події в Аргентині (2001, 2002 році), Болівії (2003, 2005 році) та Еквадорі (1997, 2000, 2005), стверджували, що протести сприяли інституціональній слабкості через неконституційні засоби зміни влади. Хоча вони і не призвели до цілковитого краху демократичного устрою, але це негативно вплинуло на подальший політичний процес в країнах [215].

З іншого боку, існує інший підхід до оцінки масових протестів для демократичної системи. Цей підхід передбачає, що протестні рухи можуть доповнювати та посилювати традиційну політичну участь, пропонуючи засоби прямого представництва для тих, хто вважає, що основна політика не відповідає інтересам громадян. Зокрема такої точки зору притримуються науковці Д. Мейер та Х. Джонстон [230; 182]. З їх погляду протестні рухи сприяють посиленню відкритості політичної системи. Це дозволяє зробити політиків більш чуйними та уважними до різних гострих проблем, які хвилюють суспільство. Протести фактично роблять процеси прийняття рішень більш демократичними та закликають уряди до політичної відповідальності. Політологи Д. Мейер та С. Терроу у своїх дослідженнях прийшли до висновку, що соціальний протест став вже стандартною та невід'ємною рисою демократичної політики [231]. Український політолог В. Цвях також зазначав на важливій ролі протестної активності громадян, адже вона дає можливість публічно висвітлювати актуальні питання для суспільства. Таким чином, це є поштовхом до початку діалогу між

суспільством та владою, що руйнує односторонній монолог з боку держави [27].

На сучасному етапі більшість протестів починаються мирно. Це відповідає самому призначенню протесту, а саме публічному вираженню колективом людей свого відношення до певного питання або проблеми. Однак, враховуючи опозиційний зміст будь-якого протесту та відчуття психологічної невдоволеності, такий масовий виступ може перерости в насильницьку форму. Політологи Л. Босі та С. Малтанер зазначають, що учасники протестних рухів можуть не тільки «перемикатися» між ненасильницькими та насильницькими формами дій, але й використовувати це в різних комбінаціях. Рішення використовувати насильницькі методи чи ні є не тільки результатом репертуарів дій, які можна використовувати. Це рішення також формується цілями і орієнтацією ідентичності групи. Крім того, це залежить від зміни обстановки, яка пов'язана з діями противників чи союзників такого руху. Насильство виникає в результаті динаміки відносин, що розвивається як послідовні взаємодії, в яких взаємні реакції та адаптації сприяють поступовій ескалації насильства. Такі взаємодії вважаються результатом і частиною тимчасових послідовностей подій та причинної динаміки, пов'язаних разом через їх зв'язок з державою. Тобто через твердження, які мають на увазі державу, а також через реакції держави на протестну активність громадян [63, с. 440-445].

Феномен насилля знайомий політичній науці набагато більше років, аніж явище протестних рухів. Насилля було невід'ємною складовою усього людського буття. Політичне насилля виникло одразу із появою перших форм суспільної організації. В той же час феномен протестних рухів виник як результат розвитку та розширення політичного представництва на Заході в епоху Нового часу. Тож для розуміння як протестні рухи можуть впливати на зростання політичного насилля, необхідно спочатку визначити саму сутність концепту політичного насилля.

Оскільки політичне насилля має давню історію воно є достатньо складним предметом для вивчення. Воно включає в себе дуже багато різних складових у взаємодії як окремих людей, так і великих соціальних груп. Водночас явище політичного насилля несе в собі багато небезпек і може загрожувати серйозними наслідками будь-якому суспільству. Щоб розуміти як запобігти появі цього небезпечного феномену необхідно зрозуміти його природу та походження. Для цього необхідно спочатку визначити поняття насилля. В одному із найстаріших у світі словників Merriam-Webster насилля визначається як «застосування фізичної сили з метою нанесення шкоди, образи, пошкодження або знищення» [229]. В Оксфордському політичному словнику можна знайти наступне визначення насилля – «прямий чи непрямий фізичний напад, скалічення, або психологічна образа людини чи тварини, або пряме чи непряме нищення чи пошкодження майна або потенційного майна» [8, с. 429]. Із зазначених визначень ми бачимо, що насилля передбачає застосування фізичної сили, яке має наслідком нанесення матеріальної та нематеріальної шкоди іншій людині.

У Всесвітній організації охорони здоров'я (ВООЗ) справедливо наголошують, що насилля несе величезну кількість деструктивних наслідків для окремих людей та суспільства в цілому. Воно створює суттєве навантаження на систему охорони здоров'я, правоохорону систему та систему кримінального правосуддя, а також на служби соціального забезпечення. Насилля руйнує економічну структуру громад, оскільки локальні економіки страждають від відсутності робочої сили, втрати продуктивності, втрати людського капіталу та стикаються з перешкодами для інвестицій та економічного розвитку [147, с. 2].

Опираючись на свої дослідження, ВООЗ має свою типологізацію насилля і розрізняє його на 3 основні групи [147, с. 2]:

- насилля направлене проти самого себе – суїцидальна поведінка та самокалічення;

- міжособистісне насильство – відбувається між членами сім'ї, інтимними партнерами, друзями, знайомими та незнайомими людьми, і включає жорстоке поводження з дітьми, насильство серед молоді (у тому числі пов'язане з діяльністю кримінальних банд), насильство щодо жінок (наприклад, насильство з боку інтимного партнера) і насильство над літніми людьми;
- колективне насильство – стосується інструментального насильства, яке чиниться більшими групами, такими як національні держави, збройні формування та терористичні організації, для досягнення політичних, економічних або соціальних цілей.

Така типологія насилля має свої витоки, адже в Західній політичній науці політичне насилля як правило відносять до одного з різновидів колективного насилля. Таке трактування є логічним, адже політика стосується керуванням суспільства на основі публічної влади. Американський політолог та соціолог Чарльз Тіллі виділяв 3 характерні ознаки колективного насилля [325, с. 3]:

- безпосереднє заподіяння фізичних ушкоджень особі або об'єктам (ушкодження включають насильницьке захоплення осіб чи об'єктів з метою здійснення супротиву);
- участь щонайменше двох осіб, які здійснюють напад;
- є результатом скоординованих дій осіб, які скоюють напад.

Існує велика кількість визначень політичного насилля. ВООЗ визначає його як умисне використання влади та сили для досягнення політичних цілей [351, с. 4]. Воно характеризується як фізичними, так і психологічними діями, які спрямовані на завдання фізичної шкоди або залякування населення. Це включає різні засоби, починаючи від ведення війни, прямих актів вбивств політичних противників, а також арештами та катуваннями незгодних. За ВООЗ явище політичного насилля також включає депривацію (з англ. позбавлення, втрата), тобто цілеспрямованне позбавлення людей основних

потреб та прав людини. Це може включати обмеження свободи слова, відмову у доступі до їжі, освіти, охорони здоров'я та інше [351, с. 4; 307, с. 169-170].

Один із основних представників теорії відносної депривації Тед Роберт Гурр дає наступне визначення політичного насилля: «Використання чи загроза насилля будь-якою партією або інститутом для досягнення своїх цілей в конкретному політичному порядку або за межами нього» [154, с. 4]. Політологи Сідні Терроу та Донателла делла Порта визначають політичне насилля як «різновид колективних дій, які передбачають застосування великої фізичної сили та нанесення збитку з метою нав'язати політичні цілі» [112, с. 614]. Схожі визначення політичного насилля зазначають і українські дослідники. Аліна Бабієва визначає його як «особливий тип дії, спрямований на нав'язування волі однієї людини або групи решті, для чого використовується фізична сила» [1, с. 163]. За Бабієвою характерними рисами, які відрізняють політичне насилля від інших, є його організованість, широта, систематичність та ефективність застосування [1, с. 163].

В останніх дослідженнях науковці вказують на досить широке розмивання поняття політичного насилля. Американський політолог Діпак К. Гупта зазначає, що чіткого визначення терміну політичного насилля фактично немає. Він зауважує, що зазвичай під терміном політичне насилля розуміли бунти, державні перевороти, вбивства тощо [153, с. 13]. Для того, щоб охопити весь спектр цього явища, деякі науковці як Дуглас Гіббс використовували термін «антисистемна діяльність» в значенні політичного насилля [166; 153, с. 14]. Про важкість трактування цього терміну також вказують такі науковці як В. Буфаччі [67], К. Дж. Фінлі [135], С. Жижек [354].

Дослідницька міжнародна некомерційна організація ACLED (Armed Conflict Location & Event Data), яка збирає дані про насильницькі конфлікти та протести в усіх країнах світу, також зазначає про взаємозв'язок різних видів насилля між собою. В організації політичне насилля досліджують через

складові події, метою яких є створення всебічного огляду всіх форм політичного конфлікту всередині держави та між різними країнами. Політичне насильство в ACLED визначають як «застосування сили певною групою з політичною метою чи мотивацією або з конкретними політичними наслідками» [36, с. 9]. Кожна подія політичного насилля – це окреме зіткнення в якій одна або кілька груп використовують силу з політичною метою.

Політолог Статіс Калівас зазначає, що політичне насилля є дуже багатограним і під його визначення можуть підпадати як вуличні протести із сутичками поліції та демонстрантів, так і страшні події як Голокост. Це призводить до того, що одна й та сама подія може також розглядатися як різні види політичного насилля. Тому для того, щоб охопити весь спектр політичного насилля, Калівас пропонує свою типологію, яка включає 11 різновидів цього явища [189, с. 14]:

1) війна між державами – є найвищим і найбільш складним проявом колективного насилля, адже ведеться найбільш досконалою формою колективної суспільної організації у вигляді держави. Військові дії між державами мобілізують величезні ресурси, які в ході процесу помножуються, коли кількість країн учасниць збільшується. Світові війни є вершиною цього процесу, а ядерна війна є його максимальним втіленням.

Останні емпіричні дослідження у цій сфері виявили важливий парадокс. Паралельно із зростанням руйнівних наслідків від війн, їх кількість пропорційно почала знижуватися. Внаслідок зниження кількості військових конфліктів почали знижуватися і наслідки у вигляді матеріальних та людських жертв. Крім того, цей спад відбувався паралельно із розвитком та розповсюдженням демократичних політичних режимів. Як зазначав у своїх дослідженнях американський політолог Б. Рассетт, демократії, як правило, не воюють одна з одною. Це явище він називав «демократичний мир» [289]. Калівас у свою чергу зазначає, що разом із цим, стала зростати кількість громадянських конфліктів всередині суспільства. Тож конфліктність в

суспільстві не зникла, а просто перемістилася зі складних та дуже руйнівних міждержавних війн у громадянські [189, с. 15-16];

2) громадянська війна – війна, яка ведеться між внутрішніми фракціями всередині держави. Цілі такої війни можуть бути різні. В одних випадках ця війна за політичні та соціальні зміни, в інших це сепаратистські дії з метою створення нових державних утворень. Сусідні регіональні та наддержави часто приймають участь у таких війнах, через що такі конфлікти називають «війни чужими руками». Проте на відміну від міждержавних війн, ці війни потребують союзу іноземної держави з внутрішньою фракцією у країні, потерпаючою від внутрішньої війни [189, с. 16-17];

3) державні репресії – насильство, що застосовується державними органами проти представників власного населення, яке справедливо або безпідставно підозрюється у протистоянні владі. Зазвичай цей тип насилля застосовується автократіями, які використовують його проти опозиції. Як правило, цей тип застосовується в односторонньому порядку з боку держави проти беззбройної опозиції, або якщо вона є дуже слабкою організаційно. Часто таке насилля починає застосовуватися у відповідь на масові протести, як це, наприклад, відбувалося в Єгипті після «арабської весни» 2011 року. Проте частіше таке насилля є або запобіжним, або абсолютно довільним. Яскравими прикладами були різні тоталітарні режими як СРСР та КНР, які масово застосовували такі репресії.

Калівас зауважує, що демократичні системи також використовують примус, що, однак, немає відкритого чи смертельного характеру насильства. Прикладом таких дій є примусове інтернування американців японського походження під час Другої світової війни, адже це вважалося екзистенційною загрозою для США [189, с. 18]. Американський політолог К. Девенпорт зазначає, чим більш є розвинутими демократичні політичні інститути, тим меншим є вірогідність відкритих державних репресій. Взаємозалежність між цими двома факторами Девенпорт описує терміном «внутрішній демократичний мир» [105, с. 11].

4) геноцид – політично вмотивоване масове вбивство людей, характерною особливістю якого є мета досягти повного знищення окремої групи людей. Саме тому така діяльність потребує значного рівня планування, координації та організації. Тож, як правило, така злочинна діяльність під силу виключно державним органам. Важливо зазначити, що існує два основних напрямки дослідження геноциду. Перший підкреслює стратегічне обґрунтування геноциду з наголосом щодо політичного виживання під час війни. Другий напрям зосереджується на вивченні ідеології злочинців, включаючи расові ідеї або революційні переконання [189, с. 19].

5) етнічні чистки – є різновидом геноциду. Як і під час геноциду, при етнічних чистках певна група переслідується прямим і тотальним чином, але замість повного знищення групи як такої, метою є «очищення» певної території для створення етнічно однорідної країни [189, с. 19-20]. Англійська політологиня З. Булутгіль наголошує, що війна є ключовим фактором, який провокує цей вид насильства. Загрози військового часу сприяють радикалізації політичних еліт щодо меншин, які пов'язані з сусідніми ворожими державами [69].

6) міжобщинне насилля або насильство між громадами – ситуації, коли як кривдники, так і жертви насильства є недержавними акторами. Цей тип включає в себе такі колективні дії як бунти та погроми. Американський політолог Д. Л. Горовіц описує це як інтенсивні раптові, так і заплановані смертельні напади цивільних представників однієї етнічної групи на представників іншої етнічної групи [169]. Дослідники Р. Сундберг, К. Ек і Й. Кройц визначають цей вид насилля як вид недержавного та включають більш ширший спектр учасників. Зокрема, вони відносять до учасників насильство між повстанцями, прихильниками різних політичних партій та сил, різними групами за ідентичністю (релігією) [316]. Важливо зазначити, що міжобщинні конфлікти виникають, як правило, через місцеві питання. Дослідники також виділяють в цьому різновиді насилля роль інституту виборів. Американський політолог Т. Даннінг зауважує, що такі зіткнення всередині суспільства часто

провокують політичні еліти, які таким чином хочуть збільшити свій електорат на виборах [121]. Американська політологиня Е. Больє зазначає, що на відміну від більшості видів політичного насилля, де головним агресором виступає держава, міжобщинне насилля повністю асоціюється з процесом демократизації. Третя хвиля демократизації супроводжувалася глобальною хвилею протестів, ініціаторами яких виступала опозиція, особливо під час виборів. Часто такі протести мали саме насильницьку форму [46, с. 20].

7) військовий або державний переворот – є особливою технологією повстання, яка передбачає силове захоплення виконавчої влади дисидентською фракцією, яка діє всередині силового або військового апарату. На відміну від громадянських війн, військові перевороти швидко закінчуються та призводять до низького рівня насилля. Проте бувають випадки з короткими, але інтенсивними бойовими діями, як, наприклад, в Чилі у 1973 році або на Кіпрі в 1974 році. Можлива трансформація і у громадянську війну, як це сталося в Іспанії в 1936 році. Рівень насилля залежить від здатності організаторів перевороту переконати військовий і політичний апарат у факті власної перемоги. Це допомагає спричинити дезертирство і припинення опору з боку діючої влади. Тому важливим у військових переворотах є наявність чіткої організації та координації сил [189, с. 21-22].

Процеси демократизації позитивно сприяють на зниження кількості переворотів. В той же час військові перевороти часто вели до подальшої демократизації країни. В останній час спостерігається тенденція підризу демократичних систем шляхом переворотів виконавчої влади, яка була обрана демократичним шляхом. До таких прикладів відносять Уго Чавеса у Венесуелі, Володимира Путіна у Росії та Реджеп Тайїп Ердогана в Туреччині [233, с. 4].

8) тероризм – тип політичного насилля, яке може здійснюватися дуже різними акторами, доки існує різниця між об'єктом насилля та аудиторією, а

також доки намір полягає у тому, щоб поширити страх серед цивільного населення. Характерними рисами тероризму є недержавний суб'єкт насилля та використання насилля як засобу залякування суспільства. Також терористичні групи можуть бути націлені як проти власної країни, так і на іноземні. На відміну від умов громадянських війн, терористи перебувають у дуже слабкій позиції по відношенню до держави. Вони не можуть контролювати значні території та відкрито розгортати військові з'єднання. Тож вони вимушені діяти таємно, «змішуючись» із місцевим населенням [189, с. 23-24]. Водночас політологи Сідні Терроу та Донателла делла Порта розглядали виникнення явища тероризму в Італії у 1970-х роках як процес заміщення масових протестів. Це була стратегічна адаптація радикальних протестувальників, які були незадоволені ефективністю студентських суспільних рухів та їх протестної активності [112].

9) організована злочинність та насильство від діяльності картелів. Калівас виокремлює три основні причини, чому насильство представників організованої злочинності можна віднести до форми політичного насилля. По-перше, в окремих випадках злочинні організації доходять до рівня мілітаризованого насилля як проти населення, так і проти держави, який відповідає масштабу війни. Яскравими прикладами таких випадків є діяльність картелів у Мексиці, Гватемалі та Колумбії. По-друге, низка дослідників зазначають вплив злочинної діяльності із процесами державотворення, з процесами політичної незгоди та повстаннями. По-третє, організовані злочинні групи беруть участь у таких практиках як вербування та управління місцевими громадами, що схоже на діяльність повстанських збройних формувань у громадянській війні. Важливо також зазначити, що мета злочинних угруповань це опосередкований вплив на органи державної влади, щоб мати можливість вести свій «бізнес» і продовжувати отримувати незаконні прибутки [189, с. 21]. В ACLED до політичного насилля також відносять насилля, яке спричинене діяльністю кримінальних угруповань,

коли воно загрожує публічній безпеці та територіальному контролю в державі [36, с. 9].

10) політичне вбивство – вбивство глав держав, високопоставлених урядовців та громадських діячів з політичних мотивів. Цей тип політичного насилля, на думку Каліваса, не слід відносити до категорії тероризму, адже його метою є не стільки тероризування населення, скільки прямий політичний ефект від вбивства конкретної особи. В той же час вбивство лідерів опозиції більш коректно відносити до категорії державних репресій. Наслідки політичного вбивства є більш важливими, ніж його відносно обмежена летальність. Політологи З. Ікбал і К. Зорн визначають взаємозв'язок між політичними вбивствами і серйозною дестабілізацією в державі, що може породжувати інші види насилля [176]. Згідно з дослідженнями А. Перлігера політичні вбивства частіше прослідковуються в невільних, розділених та поляризованих країнах. Крім того, висока кількість таких вбивств погіршує загальний рівень демократії в країні [266, с. 23].

11) масовий протест та повстання. Масові протести, згідно з Калівасом, зазвичай мають мирний характер. Вони пов'язані з вираженням групових вимог і діяльністю суспільних рухів в умовах демократичної системи. Проте іноді масовий протест переростає в насильство низької інтенсивності, яке часто спрямоване на матеріальні об'єкти. Через певний час це може перерости у повстання чи заколот, а іноді навіть у соціальну революцію. В цьому випадку революція стає крайнім і радикальним вираженням масового протесту.

Калівас зазначає, що багато відомих революцій, починаючи від французької у 1789 році, починалися з масового виходу людей на вулиці. Подальша ескаляція таких протестів врешті призводила до зміни політичного режиму. Масові протести часто носять «заразливий» характер і стають прикладом для інших країн. Саме це пояснює транснаціональний характер протестів під час «Весни народів» у 1848-49 рр., «Оксамитових революцій» у 1989 році, «Кольорових революцій» у 2000-х роках, «Арабської весни» 2011

року. Також важливо зазначити, що в умовах демократизації масові протести часто артикуються навколо процесу виборів. Тому це може спричиняти їх трансформацію у форму міжобщинного насилля [189, с. 22-23].

Враховуючи багатогранність явища політичного насилля, для систематизації головної сутності цього явища ми пропонуємо наступне визначення «політичного насилля» як *цілеспрямованого застосування фізичного насилля з метою досягнення політичних цілей.*

Із аналізу кожного типу політичного насилля наведені Калівасом ми можемо побачити їх взаємозв'язок. Один вид політичного насилля часто породжує інший, або розвивається в напрямку ескалації. Калівас також стверджує, що відсутність певних видів політичного насилля у державі не означає факту наявності у ній цілковитого миру. Тобто насправді в країні просто існує інший вид політичного насилля [189, с. 27-28]. Тож навіть розвинуті демократії не існують без певних проявів цього суспільного явища. Тому всі види політичного насилля потребують посиленого вивчення дослідниками задля уникнення негативних наслідків для функціонування демократичних інститутів.

Завдяки розвитку політичних інститутів в ХХ столітті протест став одним із основних видів репертуарів політики незгоди. Проте це не означає, що протест став повністю безпечним явищем для суспільства. В ACLED протест визначають як «особисту публічну демонстрацію трьох або більше учасників, у якій вони не застосовують насилля» [36, с. 14]. Однак це не виключає, що проти них може бути застосоване насильство. Під протестами розуміють події, під час яких окремі особи або група осіб мирно проводять демонстрацію проти політичних та державних інститутів, окремих груп та організацій, бізнесу та інших приватних установ. До протестів в ACLED відносять наступні підтипи [36, с. 14-15]:

- мирний протест – це акція протесту під час якої демонстранти не використовують насилля та не беруть участь у інших формах заворушень таких як знищення майна. Також під час таких акцій,

демонстранти не зустрічаються з будь-якою зовнішньою силою чи втручанням як зі сторони держави, так і інших груп осіб;

- протест із втручанням – це мирний протест, який зіштовхується з протидією. Це може бути фізична спроба розігнати або придушити протест без серйозних та смертельних травм для учасників. Це може включати можливі арешти демонстрантів. Також під час таких протестів можлива взаємодія мирних протестувальників із учасниками заворушень та озброєними групами. Проте така взаємодія не спричиняє серйозних або смертельних травм;

- застосування надмірної сили проти протестувальників – протест під час якого проти демонстрантів застосовують насилля із смертельними наслідками для учасників або яке призводить до їх госпіталізації. Це може включати застосування вибухових пристроїв, або просто застосування фізичної сили іншими групами осіб, які можуть належати як до державних акторів, так і недержавних.

Заворушення та бунти в ACLED визначають як насильницькі події, коли демонстранти чи натовп із трьох або більше осіб бере участь у насильницьких чи руйнівних діях, які можуть включати фізичні бійки, кидання каміння, знищення майна тощо. Учасники можуть залучати до своїх дій окремих осіб, підприємства та організації, інші групи бунтівників та навіть озброєних людей. В ACLED заворушення класифікують на два підтипи [36, с. 15-16]:

- насильницька демонстрація – демонстрація під час якої протестувальники беруть участь у насиллі або деструктивній діяльності. Приклади таких дій можуть включати фізичні сутички з іншими демонстрантами чи урядовими силами, вандалізм, блокування доріг за допомогою барикад та інше;

- насильство натовпу – відбувається коли учасники заворушень жорстоко взаємодіють з іншими учасниками заворушень, цивільними

особами чи їхнім майном або з озброєними групами поза контекстом демонстрації. Цей тип насильства також може включати самосуд натовпу над іншими людьми чи групами осіб. Також цей вид погромів включає випадки застосування вогнепальної зброї різними учасниками.

Для систематизації в межах цього дослідження пропонується визначати та класифікувати протести за формою проведення на два основні типи:

- *мирний протест* – організована колективна дія, яка передбачає публічне засвідчення незгоди з певних суспільно-політичних питань у країні без застосування фізичної сили.
- *насильницький протест* – це організована колективна дія, яка передбачає застосування фізичного насилля для нанесення шкоди людям та матеріальним речам в процесі засвідчення незгоди з певних суспільно-політичних питань. Насильницькі протести можуть мати різний прояв, включаючи бунти та заворушення. Насильницький протест таким чином виступає однією з форм політичного насилля.

Варто зазначити, що мирний протест має багато різних форм реалізації. Американський політолог Джин Шарп, засновник Інституту Альберта Енштейна, виділяв 198 методів мирних протестів [296]. Дослідники І. Ортіс, С. Берк, М. Беррада, Е.-С. Кортес у своєму масштабному дослідженні світових протестів доповнили класифікацію Шарпа та виокремили 250 методів протесту [261, с. 124]. До них належать марші, мітинги, демонстрації, блокади, страйки, окупації громадського простору та інші методи. Мирні протести, на переконання авторів, є основоположною ознакою життєздатної демократії [261, с. 4].

Першими дослідниками, які спробували з'ясувати логіку розвитку протестів, особливо в контексті, чи ведуть вони до дестабілізації, чи все ж таки мають конструктивну складову, були С. Терроу та Д. делла Порта. За основу свого аналізу вони взяли протестні акції, які відбувалися в Італії та

Німеччині у 1960-1970-х роках. Їх висновки вийшли двоякими. Адже в залежності від умов, протести, на їх думку, могли піти як на користь, так і на шкоду політичному ладу в країні. Аналізуючи сам феномен протесту, Терроу виділяв декілька важливих складових цього феномену. По-перше, на його думку, протести — це прямі, а не представницькі колективні дії, учасники яких, як правило, відкидають інституційне посередництво. В цьому контексті Терроу частково повторює підхід критиків протестів щодо наслідків для демократії. По-друге, протести націлені, в першу чергу, на руйнування, а не безпосередньо на насильство. Проте насильство виступає як крайня форма руйнування. Під руйнуванням протестуючі розуміють перешкодження економічним процесам в країні, роботі уряду та повсякденному життю людей. Насилля над людьми або знищення майна таким чином вже є найбільш радикальним сценарієм протесту [320, с. 14].

Враховуючи вищезазначене, ймовірність того, що люди будуть використовувати руйнівні прямі дії, варіюється в залежності від глибини їхнього невдоволення, доступності альтернативних засобів вираження, передбачуваних витрат та ризиків для колективних дій, а також наявності або відсутності потенційних організаторів. Крім того, протест може посилитися навіть тоді, коли суттєві стимули залишаються незмінними. Адже якщо витрати на колективні дії знижуються, а можливості для них збільшуються, люди з більшою ймовірністю протестуватимуть і навпаки. В цьому контексті важливо зауважити, що протестувальники хоча й використовують нетрадиційні дії політичної участі, вони, як правило, стратегічно підходять до вибору питань, цілей та завдань. Як і в політичних та економічних рішеннях, вибір участі у колективних діях є результатом взаємодії стимулів, ймовірних ризиків та передбачуваних витрат. В результаті цього учасники протестів включають вимоги, які так чи інакше будуть торкатися інших груп або політичної та економічної еліти [320, с.15].

Терроу пропонує наступні основні концептуальні елементи, які демонструють цикли протесту [320, с. 26-27]:

- репертуар протесту: в цьому контексті цикл демонструє збільшення, а потім зменшення масштабів використання підливних прямих дій.
- сектор суспільного руху: у процесі розвитку циклу колективні дії поширюються на дедалі ширший спектр громадськості, але потім скорочуються через задоволення вимог, посилення репресій або настання виснаження.
- невдоволення та вимоги: люди об'єднуються навколо своїх спільних інтересів, які з розвитком циклу розширюються до нових інтерпретаційних рамок, за якими слідує їх узагальнення та трансформація в межі традиційної політики.
- організації протестного руху: хоча групи інтересів та спеціальні збори відіграють важливу роль у формуванні протесту, основним механізмом його розширення та поширення є організації суспільного руху, оскільки для них протест є ресурсом.
- політичні можливості: структурні конфлікти та напруження створюють мобілізаційний потенціал. Він у свою чергу трансформується в активну дію завдяки політичним можливостям, які розширюються в межах того, як цикл набирає сили. Якщо ж цикл набуває спаду, то це призводить відповідно до скорочення цих можливостей.

Цикл протесту, який використовує Терроу, є по суті аналогом ділового циклу. Це серії індивідуальних і групових рішень, які приймаються в контексті деяких загальних системних факторів, які запускають цикл, допомагаючи його підтримувати. У циклі протесту, як і в діловому циклі, вихідні фактори, що викликають протест, є структурними, але вони не можуть пояснити всі дії, що відбуваються в ньому. Як тільки цикл починається, деякі групи приєднуються в якості запізнених учасників. Характерною рисою таких груп чи організацій полягає в тому, що їхня участь

у протестних акціях може не залежати від тих структурних факторів напруження, які спонукали вийти перших учасників протесту [320, с. 27].

Терроу використовує за основу економічні підходи в побудові аналізу циклів протесту. Через цю призму він вважає, що діяльність протестних рухів є достатньо природним явищем, особливо в демократичних країнах. Але найбільш важливою складовою діяльності будь-якого протестного руху є його динаміка вже після настання масової мобілізації. Саме демобілізація спричинена виснаженням, репресіями або реформами призводить до кінця циклу протесту. Люди відмовляються від руйнівних колективних дій, коли їхні нагальні вимоги задовольняються, коли вони втомлюються від ризиків та витрат і коли стає занадто небезпечно виходити на вулиці [320, с. 25].

Чинників, чому виходити на вулиці стає небезпечним, існує декілька і всі вони мають різний характер пояснення. Терроу зазначає, що це є найбільш суперечливим аспектом циклу. Однією з причин, на його думку, можуть бути більш агресивні дії поліції. Це може залежати від політичного тиску влади на правоохоронні органи. Проте існують кейси, коли протестні організації руху, прагнучи отримати підтримку через тактичну конкуренцію, перевищують ставки та починають атакувати одна одну насильницькими засобами. Такий сценарій розвитку Терроу пояснює також через застосування економічного підходу. Подібно до того, як на піку ділового циклу люди продовжують інвестувати та створювати нові компанії, навіть якщо попит зменшиться, так і на етапі демобілізації протесту організації протестного руху продовжуватимуть формуватися. Але оскільки кількість учасників зменшиться, все більше протестних організацій змагатимуться за лояльність меншої кількості прихильників. І робити вони це будуть, використовуючи дедалі радикальніші форми колективних дій. Результатом цього, звичайно, буде насильство, яке буде спонукати багатьох людей покидати масовий протестний рух. В результаті це призводить до повного закриття циклу протесту [320, с. 26].

Аналізуючи протестну активність в Італії у 1960-1970-х, Терроу дійшов висновку, що протестні рухи врешті проходять два шляхи свого розвитку: інституціоналізацію або радикалізацію (в контексті застосування рухом політичного насилля). Приклад Італії дає змогу прослідкувати деякі ключові елементи, які призвели до зростання політичного насилля. Сам Терроу виділяє три основні фактори, які вплинули на радикалізацію протестного руху:

1) «політика як війна» – в другій половині 1960-х років в Італії було поширене протистояння крайньо-правих та крайньо-лівих парамілітаризованих протестних груп. Вони були учасниками протестних акцій і призводили до насильницьких зіткнень під час демонстрацій. Прихильники лівих груп та партії таким чином рекрутували молодих людей через агітацію про «загрозу повернення фашизму» в Італію. Так званий «антифашизм» став наконечником списа, який перетворився на політичну зброю і приніс подальше зростання насилля у політичне життя Італії [320, с. 310].

2) агресивна риторика – цей фактор є по суті доповненням першого. Для парамілітаризованих протестних груп насилля було аргументом захисту. Кожен звинувачував у радикалізмі іншого, тож було очевидно, що треба захищатися зі зброєю у руках. Однак молодь, яка стала на шлях політичного насилля на початку 1970-х, не брала участі у протестах кінця 1960-х. Ті, хто вже у зрілому віці долучався до політичного насилля були жертвами агресивної риторики лівих політичних діячів. Вони вихваляли насильство та запевняли студентів, що їхні власні проблеми не мають великого значення у порівнянні з класовою боротьбою в Італії [320, с. 311-312].

3) спад робітничого руху – в цьому випадку Терроу пов'язує цей фактор з конкретно італійськими політичними реаліями. В нашому випадку, ми можемо його інтерпретувати як спад мобілізації конкретного руху. Особливість цього чинника пов'язана з тим, що насилля стає інструментом для збереження підтримки та мобілізації учасників руху [320, с. 312].

Насилля могло виконувати двояку функцію. Перша полягала в прямій ліквідації своїх конкурентів по ідеологічній площині. У випадку з Італією, це були напади радикальними лівими групами на членів Комуністичної партії Італії та членів профспілок. Це допомагало як фізично прибрати конкурентів, так і продемонструвати робітникам, що буде з ними, якщо вони будуть входити до цих організацій.

Друга функція, яку виконувало таке насилля, була пропагандистською або, застосовуючи сучасну термінологію, «піарною». Члени радикально лівих груп не цуралися свого насилля. Вони навпаки хотіли продемонструвати, що не тільки вміють проголошувати гарні ідеї та лозунги на мітингах, як їх конкуренти. Такі групи намагалися зробити собі репутацію активних борців за інтереси робітничого класу, які готові діями досягати змін. Конкуренти ж звинувачувалися у змові з владою та здачею інтересів робітничого руху [320, с. 313]. Варто зазначити, що тактика ліквідації своїх політичних опонентів у боротьбі за владу є розповсюдженим явищем, особливо для лівих. Яскравим прикладом цього була боротьба з різними «уклонами» в часи монополізації Сталінін політичної влади наприкінці 1920-х - початку 1930-х років у СРСР.

Незважаючи на тактику насилля, яке використовували радикальні ліві організації в середовищі робітників у Італії, це не призвело до суттєвих результатів та зрушень. Мобілізація робітників впала на початку 1970-х років. Незважаючи на терор, лідери профспілок та члени Компартії все ж таки змогли дійти компромісу із владою щодо організації та дотримання трудових прав. Фактично, ці події наочно продемонстрували тези, які озвучували неомарксистичні ще у 1920-х роках. Робітники перестали бути рушійною силою соціалістичної революції. Тож основними акторами політичного терору, який розгорнувся з новою силою у середині 1970-х років, стали молоді люди та інтелектуали, а не представники профспілок на заводах.

Приклад із робітничим рухом натомість продемонстрував альтернативний шлях розвитку протестного руху, а саме процес інституціоналізації. Терроу зазначає, що італійська політична система не мала достатнього рівня легітимності. Більшість населення не відчувала, що політики, які перебувають у парламенті, представляють їх інтереси. Саме криза представництва була одним із суттєвих чинників, які викликали масові протести наприкінці 1960-х років. Тож протестні рухи допомогли через пряму дію покращити зв'язок між владою та суспільством. Наприкінці 1960-х і на початку 1970-х років рухи активували механізми формального прийняття рішень і спричинили інституціоналізацію протесту. Процес інституціоналізації протестних рухів полягав у більшій організації та «рутинізації», у переході від конфронтації до переговорів і у більшій спеціалізації функцій [320, с. 314-315]. В Італії у виробничих відносинах були створені нові інститути, а старі отримали нового значення. У містах войовничі міські рухи врешті приєдналися до міського планування в рамках муніципальної політики. Серед організацій протестних рухів деякі стали більш спеціалізованими на представленні певних соціальних або політичних груп, тоді як інші перетворилися на громадські організації [320, с. 316]. Фактично процес інституціоналізації перетворив протестні рухи на лобістські групи вже у складі політичної системи Італії. Це позитивно сприяло консолідації демократичного режиму в країні. На важливій ролі інституціоналізації діалогу між владою та громадянським суспільством, в контексті зміцнення легітимності демократичного політичного режиму, наголошують сьогодні й українські дослідники М. Хилько, Н. Крицкалюк, В. Гапоненко, Н. Чубур, Д. Ковалевська, М. Карашук та Т. Ляшенко [29; 5; 195; 10].

Важливу роль в інституціоналізації протестних рухів в Італії зіграли лівоцентричні політичні сили. Після початку нової хвилі політичного насилля в середині 1970-х років, вони змогли засудити дії радикалів. Злочини, які вчиняли «Червоні бригади», отримали засудження від

представників більшості лівих партій та організацій. Це допомогло знайти політичний консенсус у рішенні покласти кінець лівому терору. Маючи підтримку політиків, правоохоронці змогли врешті покінчити з «Червоними бригадами» у середині 1980-х років. Італійські політичні кола отримали важливі уроки. Це стосувалося усвідомлення негативних наслідків від недостатнього політичного представництва, так і від проблеми радикальної риторики в суспільстві для мобілізації своїх прихильників.

В контексті вищенаведеного італійського прикладу, важливо окреслити діяльність правоохоронних органів. Помилки еліт у процесі політичних конфронтацій кінця 1960-х років, призвели до не завжди ефективних дій поліції. Поява «Червоних бригад» та низка їх злочинів, була й провалом італійських поліцейських. Проте, отримавши стійку підтримку від політиків, поліція одразу покращила свої показники у боротьбі з політичним терором. Тому важливо з'ясувати, як дії поліції можуть впливати на динаміку протестних дій та його розвиток.

Американський політолог Майкл Липський зазначає, що вивчення взаємодії поліції з іншими громадянами є першочерговим завданням для тих, хто займається державною політикою та справедливим вирішенням сучасних конфліктів між суспільством та владою. Він розглядає поліцію як «бюрократів вуличного рівня», які є представниками уряду для людей. І в той же час, реалізуючи державну політику, поліція своїми діями допомагає визначити терміни та умови суспільного конфлікту. Вплив поліції на політичні настрої та розвиток подій є фундаментальним через унікальну роль правоохоронних органів у забезпеченні та зміцненні норм державних інститутів [209, с. 1].

Чарльз Тіллі розрізняв декілька типів поведінки поліції щодо політики незгоди. Він зазначав, що поліція може застосовувати різну силу (жорстока чи м'яка); визначати ступінь поведінки, яка вважається нелегітимною (від репресій до толерантності); застосовувати стратегію контролю за різними суб'єктами (узагальненими чи вибірковими); мати різну повагу до закону

(незаконна чи законна); діяти в залежності від моменту (попереджувальна чи реактивна), мати різний ступінь спілкування з демонстрантами (конфронтація чи консенсус); пристосовуватися до виникаючих ситуацій (жорстка чи гнучка); мати різний ступінь формалізації правил гри (формальний чи неформальний); а також мати різний ступінь навчання (професійне чи імпровізоване) [324, с. 106-112].

Дослідники Д. делла Порта та Г. Рейтер виділяють декілька основних стратегічних рівнів контролю над протестами, які може використовувати поліція:

- стратегії примусу, коли поліція використовує зброю та фізичну силу для контролю або розгону демонстрацій;
- стратегії переконання – різні спроби проконтролювати протест через попередні контакти з активістами та організаторами;
- інформаційні стратегії, які полягають у широкомасштабному зборі інформації для забезпечення превентивного контролю над протестом;
- цілеспрямований збір інформації, включає використання сучасних аудіо та відео технологій для виявлення порушників закону без прямого втручання [111, с. 5-10].

Ці різні стратегії можна звести до двох різних генеральних моделей контролю за громадським порядком [111, с. 28-32]:

1) модель ескалації сили – надає низький пріоритет праву на протест. Інноваційні та нестандартні форми проведення демонстрацій сприймаються негативно. Спілкування між поліцією та демонстрантами є мінімальним. Поліцейські часто використовують засоби фізичного примусу та навіть незаконні методи у вигляді агентів-провокаторів для дискредитації протестів;

2) модель контролю шляхом переговорів – навпаки надає пріоритет праву на мирний протест. Спілкування між демонстрантами та поліцією вважається основним фактором для мирного проходження протесту. Засоби

примусу при цьому намагаються не застосовувати. Допускається точкове застосування сили для окремих демонстрантів, але так, щоб не зашкодити мирному протесту. Іноді поліція допускає навіть деструктивні форми протесту в залежності від локації та умов.

Враховуючи політичні події у США, в рамках цього дослідження ми пропонуємо *третю модель контролю шляхом поступок*. Вона передбачає намагання контролювати протест шляхом задоволення вимог протестуючих, незважаючи на рівень їх деструктивності чи загрози громадській безпеці. Застосування такої моделі викликано слабкою політичною та громадською підтримкою дій поліції. В підсумку виконання умов протестуючих дає шанс уникнути прямого конфлікту шляхом відступу від принципів громадської безпеки. Проте така модель веде до втрати органів влади монополії на насилля. Водночас контроль за громадською безпекою починають виконувати протестні рухи, які не були обрані на виборах. Це несе загрозу основним демократичним інститутам.

Використання різних моделей поліцією визначає стратегію протестів. Для прикладу, Д. делла Порта вважає, що застосування моделі ескалації сили в Італії у 1960-х роках призвело до переходу від тактики мирного протесту до радикальних засобів. В той же час у Німеччині за канцлерства Віллі Брандта був здійснений перехід від моделі ескалації до моделі контролю шляхом переговорів. Це, на її думку, сприяло низькому рівню радикалізації серед протестних рухів. У 1980-х як в Італії, так і в Німеччині за підрахунками делла Порти зниження рівня насилля співпадало з переходом поліції до тактики терпимості щодо масових протестів [113]. Ця думка сформульована делла Портою залишається широкорозповсюдженою сьогодні серед науковців та політиків. Однак детальний аналіз політичних подій не підтверджує цифри, на які опиралася делла Порта та інші дослідники.

Сідні Терроу, як було зазначено вище, розглядав радикалізацію протестного руху не тільки як пряму відповідальність виключно правоохоронних органів. До радикалізації і насилля організатори руху

можуть переходити самостійно, визначаючи його як намагання запобігти циклу демобілізації протесту. Тому зводити стратегію репертуарів протестного руху виключно через призму поведінки поліції є некоректним. Теза делла Порти, що в Італії у 1980-х роках спад радикалізму був через більшу толерантність поліції – теж є спірним. Поліція, дійсно, стала більш виважено підходити до організації мирних протестів. Але це не стосувалося актів політичного насилля. Правоохоронна система лише перестала вбачати в кожному протестувальнику ворога і почала розуміти, що виходять на демонстрації такі ж прості громадяни, як і самі поліцейські. Але це відношення не переходило до радикалів та терористів. Навпаки, саме у 1980-х роках італійська поліція отримала від суспільства та уряду «карт-бланш» на знищення як політичного насилля, так і кримінального. Саме це призвело до рішучих та жорстких дій по відношенню до порушників закону.

Важливо зазначити, що приклад Німеччини також не свідчить про прямий зв'язок між моделлю переговорів та політичним насиллям. Хоча німецькі соціал-демократи значно толерували поліцію, наслідки виявилися неоднозначними. Одним із яскравих провалів німецьких правоохоронців у цей період став теракт на Мюнхенській олімпіаді у 1972 році. В результаті провальних дій німецьких поліцейських загинули заручники із Ізраїлю, а велика частина організаторів теракту, так і не була знайдена. Фактично їх переслідуванням в подальшому займався Моссад, а не німецькі правоохоронці [193].

Не краща ситуація була і в громадському секторі. Толерантна поведінка німецьких поліцейських на акціях протесту у 1970-х ніяк не повпливала на утворення «Фракції Червоної Армії». Ця ліва терористична організація здійснила цілу низку політичних нападів та вбивств. Крім політичного тероризму ця організація займалася й банальним криміналом, а саме регулярними пограбуваннями банків та магазинів. Найжахливіше те, що велика частина німецької молоді підтримувала ці дії та організовувала демонстрації на їх підтримку. Початок кінця цьому «червоному терору»

почався тільки після прийняття низки антитерористичних законів у 1977-1979 роках, які частково обмежували права громадян [335; 32]. Тож цей приклад засвідчує, що радикалізація протестних дій часто відбувається й без жорстких методів поліції. Тому приклад Італії та Німеччини свідчить, що до зменшення рівня політичного насилля призводить нульова терпимість до тих, хто його розповсюджує, зберігаючи при цьому терпимість для законослухняних громадян. Банальне ж толерування будь-якої поведінки протестувальників не призводить до зниження насильства. Навпаки, воно може призвести тільки до його збільшення.

Істина, що відсутність покарання для порушників громадського порядку і злочинців веде до згубних наслідків, була зрозуміла з появи перших протодержав. Проблемою, яка існувала з давніх часів, було питання міри покарання для різних видів злочинів. Завдяки визначним західним гуманістам епохи Нового часу вдалося значно покращити принципи справедливості в кримінальному праві, прибравши занадто жорстокі та невинуваті покарання. Але навіть після цих масштабних реформ підхід, що за будь-який злочин має обов'язково слідувати покарання – не змінився. Відомий італійський гуманіст та юрист XVIII століття Чезаре Беккарія зазначав, що одним із найбільш дієвих засобів стримати майбутні злочини є не жорстокість покарання, а його невідворотність. Саме вона завжди справляє набагато більший вплив, ніж більш жорстке покарання, яке можна якимось чином уникнути. Занадто жорстке покарання спонукає злочинців робити ще більше злочинів, щоб не потрапити у руки правосуддя. Але для того, щоб покарання досягло своєї мети необхідно, щоб користь від злочину була менше, ніж від його покарання. А для цього просто потрібна обов'язковість притягнення до відповідальності та позбавлення всього блага та користі, яке здобув злочинець. Таким чином, будь-який злочин буде приречений на анулювання та збитки для самого злочинця. А з такими перспективами саме бажання здійснювати нові злочини пропаде, на думку Беккарії [47, с. 49-50].

Проте навіть рішуча та справедлива правоохоронна система не здатна запобігти переростанню протестів у насильницький характер. Адже протестні рухи це також актор у процесі прийнятті політичних рішень. Тож організатори та учасники руху самі для себе можуть вирішити йти насильницьким шляхом, незважаючи на думку більшості суспільства. Аналізуючи події останніх років, Ж. ван Стекеленбург та Б. Кландерманс виділяють 3 етапи, які ведуть протестний рух до політичного насилля: політизацію, поляризацію та у підсумку радикалізацію.

Протестні рухи складаються з «політизованих ідентичностей», бо фактично кожен їх учасник і є політизованою ідентичністю [334, с. 205]. Таким чином, політизація ідентичностей є водночас характерною рисою колективів і людей. Політизація колективу передбачає, що люди навмисно беруть участь у боротьбі за владу, як усвідомлений та свідомий колектив. При цьому розуміючи, що вони діють у широкому та інклюзивному суспільному контексті, де відбувається боротьба. Тому така діяльність потребує відповідної організованості своєї групи [334, с. 202].

Процес політизації призводить до поляризації. Поляризація визначає інші групи на соціальній та політичній арені як союзників або противників. Коли групи поляризуються, розвивається жорстке розмежування між «нами» та «ними». Обидва табори стверджують, що те, за що «ми» боремося, знаходиться під загрозою з боку «їх». Важлива роль надається символам та цінностям внутрішньої групи, зовнішня ж група принижується. В поганому становищі звинувачується зовнішній ворог і до нього висуваються вимоги щодо компенсації [334, с. 205-206].

Поляризацію також можна розглядати як приклад динаміки руху та контрруху. В цьому контексті обидві ворогуючі групи підтримують існування один одного. Опозиційний рух бачить в іншому мету свого існування. Чим більше поляризовані рухи та їх члени, тим більша вірогідність, що вони будуть приймати участь у радикальних колективних

діях. Крім того, ці радикальні дії можуть бути направлені на владу та населення, щоб змусити їх втрутитися та зайняти певну сторону конфлікту.

Ідентифікація, на думку Ж. ван Стекеленбург та Б. Кландерманса, має вирішальне значення в процесі політизації, поляризації та радикалізації. Вони в рамках цього виділяють два процеси ідентичності, які стимулює сильна групова ідентифікація [334, с. 212]:

- соціальна категоризація – сприймання себе як частини певної групи людей. В той же час це означає усвідомлення людини, що вона відрізняється від певної групи людей;
- самовдосконалення – сприйняття власної групи як правильної у порівнянні з іншими групами. Члени групи дуже чутливі до подій, які несуть соціальну загрозу своїй групі. Адже це сприяє втраті позитивних порівнянь, які надають їм впевненість у власному становищі.

Спираючись на низку досліджень, ван Стекеленбург та Кландерманс справедливо зауважують, що колективну ідентичність руху дуже добре формує саме наявність контр-рухів. По-перше, наявність сильних опонентів робить феномен ідентичності більш вагомим для сприйняття певної групи. По-друге, поляризація передбачає ділення на ворогів та друзів. Вона ж у свою чергу формує стратегічне уявлення для всіх у контексті, хто вони є насправді [334, с. 72].

Протистояння двох опозиційних таборів врешті веде до радикалізації. Американський психолог Ф. М. Могаддам, з цього приводу зауважує, що радикалізація це єдиний процес, який проходить декілька часових проміжків та психологічного сприйняття ситуації. Цей процес він порівнює із підйомом по сходам. На першому «поверсі» люди суб'єктивно оцінюють матеріальні умови, бачення справедливості та цілісності своєї ідентичності. На цьому поверсі громадяни намагаються покращити власне становище та становище власної групи. Фактично цей поверх відповідає стадії політизації, тому на

людей сильно впливають можливості індивідуальної мобільності та висловлення думок. Коли люди відчують, що їхню думку враховують, вони вливаються у діючу політичну систему. Але коли їх голос не враховується, вони стають більш незадоволеними і відчуженими. Ці відчуття спонукає їх рухатися на другий поверх, який передбачає поляризацію. На цьому поверсі вони легко потрапляють під вплив наративів, які стверджують, що причиною їхніх проблем є вороги [236].

Вбираючи у себе все більше і більше поляризованих формулювань, деякі громадяни починають приймати мораль, яка передбачає радикалізацію. Таким чином вони умовно піднімаються на наступний поверх. Люди відмовляються від основних норм та цінностей свого суспільства. Вони приймають точку зору, що ціль виправдовує всі засоби. На наступному, четвертому поверсі, люди приймають жорсткий стиль категоричного мислення: «ми проти них» або «добро проти зла». Вся їх картина світу тепер розділена тільки на «чорне та біле». Вони вважають, що нападати на «представників пітьми» будь-якими силами є законно виправданим. Останній п'ятий поверх, Могаддам, визначає як готовність людей приймати участь у кривавих терористичних актах.

Чим вище піднімаються люди по сходинках радикалізації, тим менше в них залишається свободи. На найнижчому рівні радикалізації громадяни мають досить широкий вибір репертуарів дій. Якщо ж хтось стає частиною терористичної групи, то їх вибір складається тільки з варіанту вбити, бути вбитим іншими або бути схопленими. У свою чергу, ван Стекеленбург та Кландерманс зазначають, що люди радикалізуються не самостійно, а як частина групи. Тобто радикалізація відбувається за допомогою штучно сконструйованої «реальності», яка є домінуючою у групі. Таким чином процеси ідентифікації взаємодіють з соціально-політичним контекстом, що формує зміну уявлень та дій в окремих людей та груп [334, с. 215].

Для кращої систематизації процесу радикалізації можна запропонувати наступну класифікацію протестних рухів «За формою сприйняття політичних опонентів»:

політизоване – колективне сприйняття політики, що визначає усвідомлену участь у політиці шляхом мирної прямої дії. Ця форма передбачає об'єднання людей навколо чітко сформульованих політичних цінностей. Політизований протестний рух таким чином ставить за мету лише відміну чи зміну певних політичних рішень.

поляризоване – колективне сприйняття політики, що передбачає існування дихотомії «союзник/супротивник». Таким чином учасники протестних рухів вже протистоять не окремим політичним рішенням, а табору політичних «супротивників». Протилежній групі приписуються всі негативні політичні події та явища, які відбуваються в країні. Проте поляризація не означає відмову від легальних засобів протистояння в рамках усталених норм політичної системи.

радикалізоване – колективне сприйняття політики, що визначає існування дихотомії «добро/зло». Учасники протесту сприймають своїх супротивників як «абсолютне зло» та загрозу для існування власної соціальної групи та країні в цілому. Таке сприйняття означає боротьбу «не за життя, а на смерть», тож передбачає відмову від легальних засобів політичної боротьби та включає застосування різних форм політичного насилля для досягнення своїх політичних цілей.

Протестні рухи в процесі своєї мобілізації можуть поступово рухатися від політизованого сприйняття до радикалізованого. Зміна сприйняття політичних опонентів впливає на сприйняття учасниками рухів легітимності політичної системи. Це дозволяє розробити наступну типологію «За сприйняттям учасниками протестних рухів легітимності політичної системи», яка розрізняє наступні їх види:

- *інституціональні – протестні рухи, які визнають легітимність політичної системи, але не погоджуються із політичними рішеннями окремих її акторів.*
- *радикальні – протестні рухи, які не визнають легітимність політичної системи та всіх політичних акторів.*

Під «політичними акторами» в рамках цього дисертаційного дослідження ми будемо визначати *всіх активних учасників політичного процесу, включаючи окремих політиків, політичні партії, протестні рухи, громадські організації, центральні та місцеві органи влади.*

Сприйняття політичних опонентів та легітимності політичної системи впливає на процес вибору стратегії до дій. В рамках дослідження ми класифікуємо їх наступним чином:

- *інституціоналізація – процес інтеграції вимог протестного руху в порядок денний діючої політичної системи, шляхом легальних та мирних засобів. Це може включати проведення мирних протестів та включення в легальну політичну боротьбу;*
- *радикалізація – процес нав'язування вимог протестним рухом суспільству насильницьким шляхом, відкидаючи існуючі норми поведінки в межах діючої політичної системи країни.*

Ця стратегія дій визначає застосування різних форм протестів, а саме мирних, або насильницьких.

Враховуючи ці підходи в межах дослідження протестних рухів як чинника політичного насилля, можна запропонувати наступну авторську концепцію «Трансформації протестних рухів в процесі досягнення своєї мети»:

Сприйняття політичних опонентів	Політизовані	Поляризовані	Радикалізовані
Сприйняття легітимності політичної системи	Інституціональні		Радикальні
Вибір стратегії для дій	Інституціоналізація		Радикалізація
Форми проведення протесту	Мирні		Насильницькі

Схема. 1.1. Трансформація протестних рухів в процесі досягнення своєї мети [авторська розробка]

На основі запропонованої концепції пропонується наступне авторське комплексне визначення явища «протестного руху» як чинника політичного насилля. *Протестний рух – це різновид суспільних рухів, який виступає проти політичних груп та структур, шляхом прямої дії у вигляді протестів. В процесі досягнення своєї мети протестний рух може набувати політизованого, поляризованого та радикалізованого сприйняття своїх політичних опонентів. Це сприйняття визначає відношення учасників руху до легітимності політичної системи, яке може бути інституціональним чи радикальним та впливає на процес інституціоналізації або радикалізації руху в межах політичної системи. Інституціоналізація руху сприяє застосуванню мирних форм протестів. Процес радикалізації впливає на використання рухом насильницьких форм протестів як одного із видів політичного насилля, що несе загрозу для функціонування демократичних інститутів в державі.*

Трансформація, яка включає інституціоналізацію або радикалізацію протестного руху, залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників. На основі теоритико-методологічних підходів можна визначити наступні внутрішні

чинники трансформації протестних рухів: 1) сформульована мета організаторами та учасниками руху; 2) ідеологічні переконання учасників руху; 3) психологічний стан учасників руху.

До зовнішніх чинників, які впливають на трансформацію протестного руху належать:

1. Рівень відкритості політичних інститутів.

Чарльз Тіллі зазначав, що в країнах, які мають відкриті політичні інститути, процес радикалізації протестних рухів є мінімальним [324, с. 234-236]. Такі інститути мають демократичні країни. Чим більше політичні інститути є закритими для громадськості, тим більше ймовірності застосування насильницьких форм рухами для досягнення своєї мети. Закритість політичних інститутів притаманна авторитарним та тоталітарним політичним режимам.

2. Напрямок політики уряду.

Прийняття політичних рішень в економічній, соціальній, правоохоронній та в інших сферах життя впливає на настрої протестувальників та вибір засобів для досягнення своєї мети. Наприклад, українська дослідниця Т. Травлос зазначає, що ефективна економічна та соціальна політика, дотримання прав та свобод, відсутність корупції є превентивними методами уникнення насильницьких форм протестів [25, с. 49].

3. Сформована громадська думка.

На сучасному етапі громадську думку формують багато політичних акторів. До них належать заяви політиків, науковців, лідерів громадської думки. Але головним їх ретранслятором є засоби масової інформації. Більшість вчених вже давно називають медіа «четвертою владою» [51, с. 11]. В суспільно-історичній практиці саме публічне висвітлення подій впливало на кардинальні зміни в політиці. В Сполучених Штатах одним із важливих прикладів є Вотергейтський скандал, який розгорівся в 1973 році та викликав політичну кризу, наслідком якої стала відставка президента Річарда Ніксона.

4. Діяльність політичних опонентів.

У разі поляризованого сприйняття, учасники протестного руху ідентифікують своїх «політичних супротивників», якими можуть бути учасники іншого протестного руху. Вони починають спостерігати за діями своїх опонентів. Активісти руху, як правило, копіюють дії опонентів, або ж, навпаки, опоненти можуть почати копіювати їх репертуари незгоди. Тож використання однією із сторін більш «агресивної риторики» чи різних форм політичного насилля, викликають відтворення тих самих дій іншою стороною.

5. Реакція влади на протести.

Моніторинг та контроль органами влади протесних акцій визначає їх процес інституціоналізації або радикалізації. Для авторитарних чи тоталітарних країн характерно придушення будь-яких проявів публічної незгоди громадян. Така реакція на протести сприяє швидкій радикалізації протестного руху та застосуванням ним насильницьких засобів. Водночас відсутність репресій влади щодо мирних протестів сприяють інституціоналізації рухів, що означає поступову демобілізацію протестної активності. Однак потурання насильницьким протестам з боку демократично обраної влади сприяє легітимізації політичного насилля. Це відкриває шлях до руйнування демократичних інститутів. Тому в демократичній країні політики та правоохоронні органи мають релевантно застосовувати моделі контролю за протестами та громадським порядком.

Як було зазначено, процес трансформації залежить від політичного режиму, який існує в країні. Сполучені Штати Америки є загально визнаною демократичною країною, яка є своєрідним «маяком демократії» для сучасних країн світу. Відкритість політичних інститутів, яка була закладена батьками-засновниками, завжди сприяла розвитку громадянського суспільства. Проте на сучасному етапі у США відбулося збільшення кількості радикалізованих протесних рухів, які негативно вплинули на рівень зростання політичного насилля. Такий розвиток подій викликаний помилками допущеними

сучасними політиками та урядовцями в процесі прийняття політичних рішень.

Напрямок зовнішньої та внутрішньої політики Сполучених Штатів, який визначали представники двох провідних партій в країні, призвели до низки криз в суспільстві. Економічна криза 2007-2008 року стала першим вагомим чинником, який суттєво підірвав довіру громадян до політичних інститутів. Зниження громадської довіри заклало основи для відродження феномену популізму в політичному дискурсі. Популізм став важливим фактором, який також опосередковано почав впливати на процес радикалізованого сприйняття політичних опонентів серед громадян.

Явище популізму має давню історію, яке сягає перших стародавніх держав, які існували на території сучасної Греції та Італії. У цих стародавніх суспільствах політичні конфлікти часто полягали у розколі між олігархам і аристократами з одного боку та демократами з іншого. Ті, хто захищав демократію опиралися на широкі верстви суспільства. Вони стверджували, що владарюючі еліти монополізують владу у своїх інтересах. Тож народ має право взяти владу у свої руки, оскільки існуючий лад є недостатньо легітимним. За допомогою такої риторики, починаючи з кінця V століття до н.е., до влади в Афінах за допомогою антиелітарної риторики приходили лідери, які не мали відповідних управлінських та моральних якостей та до того ж були корупціонерами. Надалі подібне протистояння між елітами і народом мало місце вже у стародавній Римській республіці. Прибічників еліт називали «оптиматами», а захисників народу «популарами». Ця опозиція мала відношення до серйозного соціального конфлікту, який існував між патриціями та плебсом у той час [319, с. 49-50].

Популізм, як звернення до широких верств населення, набув свого розвитку після розширення виборчих прав, яке активно провадилося в XIX столітті. Англійська політологиня Маргарет Канован зазначала, що всі форми популізму передбачають певне піднесення та звернення до людей, і водночас всі вони є антиелітарними [75, с. 294]. Голландський політолог Кас Мудде у

свою чергу зазначає, що популізм це «тонкоцентрована ідеологія, яка вважає суспільство остаточно розділеним на дві однорідні та антагоністичні групи, «чесних людей» і «корумповану еліту» [241, с. 23]. Популізм, на його думку, стверджує, що політика має бути вираженням «загальної волі народу» [241, с. 23]. Таким чином популізм виступає політичною ідеологією, яка спрямована проти еліти чи істеблішменту. Мудд зауважує, що фундаментом явища популізму є мораль. Тобто люди є носіями моралі, пов'язаної з чистотою, автентичністю та невизначеним і невловимим відчуттям «спільноти». Люди розглядаються як однорідне, єдине «тіло», яке характеризується спільною історією, цінностями та ідентичністю, що забезпечує йому моральну перевагу над усіма, хто не відповідає цим якостям [242, с. 30].

В історичному контексті звернення до народу передбачало не просто донесення факту нелегітимності владних структур. Еліти звинувачувалися в поганому рівні життя. Тож для того, щоб мобілізувати людей, популісти обіцяли швидке покращення матеріального становища для широких верств населення. Тому прихід до влади популістів часто закінчувався масштабним перерозподілом суспільних та матеріальних благ. Через це феномен популізму широко вивчається і в рамках інших наук, в першу чергу, економічної. Згідно з економічним підходом, популізм ототожнюють із марнотратними соціальними витратами, поляризаційними заходами перерозподілу й іншими моделями нестійкого державного втручання, які віддають перевагу масовому споживанню над накопиченням капіталу та ефективністю «вільного ринку» [124, с. 7-8].

Саме тому велику кількість масових протестних рухів та партій, які з'явилися після економічної кризи 2007-2008 років, більшість науковців визначала як популістичні [251, с. 7]. Економічні проблеми та обіцянки швидко покращити тяжке фінансове становище людей, надало змогу рекрутувати до нових рухів та партій безліч людей. Однак політичні системи у більшості країн світу виявилися не тільки закритими для нових лідерів, але й продемонстрували свою некомпетентність в рамках проведення

економічної політики. Українські політологи О. Батрименко, Д. Неліпа, Я. Балінська та О. Ткач зазначають, що в Європі розвиток популістичних рухів та партій вплинув на зародження ідей «євроскептицизму»[2; 249]. Водночас на ризиках зростання явища популізму в США зазначають українські дослідники Г. Малкіна, М. Бурдюг та І. Дудко [7; 71].

В рамках дослідження ми можемо охарактеризувати популізм як наслідок недовіри громадян до еліт, що призводить до кризи представницької демократії. Таким чином вимога представників протесних рухів полягає в покращенні вертикальної підзвітності уряду шляхом вдосконалення представницьких органів влади. Сучасна криза політичного представництва виникла у світі та США в результаті економічної кризи 2007-2008 року, що і спричинило появу масових протесних рухів. Ці рухи, виступаючи проти політичних рішень урядів та вимагаючи реформи демократичних інститутів, використовували масові та повторювані мирні форми протестів для досягнення поставлених цілей. В Сполучених Штатах внаслідок дії внутрішніх та зовнішніх чинників частина протесних рухів в процесі досягнення своєї мети зазнали радикалізації. Це вплинуло на застосування насильницьких форм протестів, що призвело до дестабілізації політичної ситуації в країні на сучасному етапі.

Висновки до першого розділу

У розділі надано визначення протесному руху як різновиду суспільних рухів, який виступає проти політичних груп та структур, шляхом прямої дії у вигляді протестів, які можуть набувати політизованого, поляризованого та радикализованого сприйняття своїх політичних опонентів. Протест є однією із форм репертуару політики незгоди, який передбачає засвідчення публічної незгоди шляхом колективної прямої дії. Незгода передбачає існування певного політичного конфлікту між окремими політичними акторами всередині країни. Політичний конфлікт несе загрозу переростання його в політичне насилля. Тому існування протесних рухів несе потенційну загрозу

трансформації їх у чинник політичного насилля через високий потенціал їх подальшої радикалізації.

Обґрунтовано, що протестний рух може перетворитися у чинник політичного насилля в процесі досягнення своєї мети та цілей. Основними характеристиками, які впливають на цей процес є форма сприйняття політичних опонентів (політизована, поляризована, радикалізована); сприйняття учасниками рухів легітимності політичної системи (інституціональне, радикальне); вибір стратегії до дій (інституціоналізація, радикалізація). У разі радикалізації протестного руху він обирає насильницькі форми протестів як засіб досягнення поставленої мети. На процес радикалізації руху впливають внутрішні (мета, ідеологія та психологічний стан учасників руху) та зовнішні чинники (рівень відкритості політичних інститутів, напрямок політики уряду, сформована громадська думка, діяльність політичних опонентів, реакція влади на протести).

Доведено, що насильницькі протести є однією із форм політичного насилля. Встановлено, що крім насильницьких протестів існує ще 10 основних форм політичного насилля: війна між державами, громадянська війна, державні репресії, геноцид, етнічні чистки, міжобщинне насилля, військовий або державний переворот, тероризм, організована злочинність та насильство від діяльності картелів, політичні вбивства. Обґрунтовано, що насильницькі протести взаємопов'язані та можуть породжувати інші форми політичного насилля. Протестні рухи в процесі радикалізації також можуть включати у свій репертуар незгоди інші форми політичного насилля, задля досягнення власних політичних цілей.

Обґрунтовано необхідність провести дослідження протестних рухів як чинника політичного насилля у США з метою попередження та зниження рівня соціальної напруженості в суспільстві та запобігання соціально-політичним конфліктам, що несуть загрозу функціонуванню демократичних інститутів.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РАДИКАЛІЗАЦІЇ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ У США В ХХІ СТОЛІТТІ

Політичне насильство може бути зумовлене багатьма чинниками, і протестні рухи є лише одним із них. Насильницький потенціал протестних рухів обумовлюється особливостями їх формування. Політичне насильство зазвичай є проявом затяжного політичного конфлікту, тоді як протестні рухи виступають його початковою ланкою, що свідчить про глибші суспільні суперечності. Протестні акції не завжди реалізуються у формі насильства. Однак за умови неналежної реакції з боку державних інституцій на гострі суспільні проблеми, вони можуть набути радикальних, неінституціоналізованих форм. Саме тому важливо розглянути причини виникнення масових протестних рухів у США. Адже зростання хвилі політичного насилля стало наслідком вирішення тих проблем, які адвокували ці рухи.

На початку ХХІ століття у Сполучених Штатах не було значних та довготривалих протестних акцій. Значним актом політичного насилля тоді став теракт 11 вересня 2001 року, який був влаштований терористичною організацією «Аль-Каїда». Цей акт тероризму став справжнім шоком для американців і в той же час посилив патріотичні та ісламофобські настрої серед населення. Проте зростання масових радикальних рухів та організацій не відбулося. Однією з причин цього стало вторгнення військ США у Афганістан та Ірак. Тож всі, хто хотів боротися з радикальним ісламізмом отримали шанс це зробити у лавах збройних сил [165, с. 107].

Проте основна причина відсутності актів політичного насилля від різних екстремістів була пов'язана із масштабним та другим в історії за кількістю жертв в історії США терактом в Оклахома-Сіті 19 квітня 1995 року. Вибух був здійснений антиурядовими екстремістами Тімоті Маквеем та Террі Ніколсом шляхом підриву вантажівки біля федеральної адміністративної будівлі імені Альфреда П. Мурра. В результаті підриву загинуло 167 чоловік, 684 людини було поранено. Вибух знищив майже

половину будівлі, яку згодом довелося знести внаслідок неможливості її реставрації. Крім того, в результаті вибуху було зруйновано та пошкоджено ще 324 будівлі, які були поруч. Тільки фінансові збитки від теракту склали 652 мільйони доларів у тодішніх цінах [165, с. 106].

Дата здійснення терористичного акту була обрана екстремістами навмисно, адже це була друга річниця завершення «Облоги Маунт-Кармел» або ще відомої як «Облога Вейко». Терористи були обурені тим, як діяли співробітники Бюро алкоголю, тютюну та вогнепальної зброї та ФБР проти релігійної секти «Гілка Давидова» у 1993 році. Вони вважали, що уряд навмисно, порушуючи другу поправку Конституції США, вторгся на територію релігійної громади. Маючи антиурядові погляди, Маквей та Ніколс вирішили вбити після цього якомога більше представників державних органів [157, с. 16-28].

Дослідники, як правило, відносять цей акт тероризму до проявів правого екстремізму. Злочинці були колишніми військовими та часто цитували батьків-засновників, проте називати їх виключно правими є дещо перебільшенням. Враховуючи, що вони були сильно релігійними людьми та захищали представників авторитарних сект, їх акт насилля доречніше відносити до релігійного екстремізму. Адже держава, на їх переконання, в першу чергу порушувала релігійні права людей [352, с. 4].

Цей терористичний акт призвів до значного невдоволення суспільства. Після теракту було прийнято декілька законодавчих актів, таких як «Закон про боротьбу з тероризмом та смертну кару» 1996 року, а також «Закон про роз'яснення звертання жертв» 1997 року, що давав право постраждалим спостерігати за судовими процесами та давати свідчення під час слухань щодо винесення вироку [78].

Хоча окремі розрізнені радикальні групи продовжили існувати в різних куточках США, вони були малочисельними та майже не проявляли ніякої суттєвої активності. Широкий загал населення мав негативне ставлення до різних крайніх поглядів. Тож різні радикальні течії, які сповідували

антиелітизм, сприймалися суспільством як маргінальні [165, с. 108; 248, с. 46].

Активізація діяльності масових та організованих протестних рухів у США відбулася наприкінці 2000-х на початку 2010-х років. У 2022 році вийшло масштабне дослідження протестної активності у світі, яке провели дослідники І. Ортіс, С. Берк, М. Бєррада та Е. С. Кортес. Аналітичні дані продемонстрували, що починаючи з 2006 року й до 2022 року кількість протестних акцій у світі збільшилась майже втричі [261, с. 2]. Науковці зафіксували, що за ці роки відбулося декілька глобальних хвиль протестів. Перша з них була пов'язана з економічною кризою 2007-2008 років.

Економічні кризи завжди були викликом для суспільства та влади. Такі кризи спричиняють порушення балансу між виробництвом та споживанням. Це в свою чергу спричиняє падіння попиту, масові банкрутства підприємств та зростання безробіття [219, с. 20-21]. Варто зазначити, що економічні питання завжди були одним із генераторів для суспільного невдоволення та, як наслідок, протестної самоорганізації. Французький економіст К.-Е. Лабрусс зазначав, що ще в доіндустріальну епоху цикли збору врожаю були основним чинником протестів. Оскільки в цей період їжа була завжди дефіцитним товаром, будь-які коливання цін, особливо на зерно, могли призводити до соціальної дестабілізації. Тож неврожай у певну пору року міг загрожувати масштабними народними хвилюваннями, які навіть могли перерости в революцію. Яскравим прикладом такого розвитку подій стала Французька революція 1789 року. В той же час, розвиток промислового виробництва призвів до зміщення акцентів [295, с. 36-37]. Їжа стала доступнішою, тож головну роль тепер відігравали ділові цикли, зокрема банківської системи. Американський соціолог В. Сьюелл зазначає, що ділова активність бірж стала відтепер головним генератором протестної активності [295, с. 348-350].

Представники теорії структурного напруження та відносної депривації завжди підкреслювали, що протестні рухи є реакцією на соціальні кризи, які

спричиняють порушення індивідуальних когнітивних процесів та соціальних відносин [154; 303]. Американський політолог та соціолог Джеймс Ч. Девіс стверджував, що революції найбільш вірогідні, коли за довгими періодами економічного зростання слідує різкий спад. Якщо очікування людей тривалий час формуються на тому, що умови життя покращуються, а замість цього вони різко погіршуються, тоді значних суспільних хвилювань не уникнути. Адже різке та масове незадоволення призведе до початку процесу пошуку винних у подіях, які відбуваються. І винними, в першу чергу, будуть оголошені представники влади, які несуть основну відповідальність за стан функціонування економіки. Цю теорію Девіс називав «J-подібна крива зростання і зниження задоволеності» [106]. Саме такі події і відбулися в багатьох країнах після початку світової економічної кризи у 2007-2008 роках.

Відштовхуючись від теорії структурного напруження Н. Смелзера, Сполучені Штати мають низку політичних передумов для виникнення протестних рухів. Демократичний устрій та розвинена система стримувань та противаг, яку забезпечує Конституція США, створюють необхідні умови для самоорганізації громадянського суспільства. Початок економічної кризи став елементом структурної напруги для американського суспільства.

Економічна криза була викликана низкою причин. Але головним «спусковим гачком», який запустив процес рецесії стала «фінансова бульбашка» на ринку житла, яка утворилася у США. Коли врешті ринок житла «обвалився» за ним почалася криза субстандартного іпотечного кредитування. Вона була викликана через високий рівень дефолтів внаслідок чого відбулося масове дострокове припинення іпотечних кредитів [54].

Іпотечна криза, що виникла внаслідок масових дефолтів за високоризиковими іпотечними кредитами, спричинила ланцюгову реакцію в фінансовій системі, подібну до «ефекту доміно». Це призвело до масштабної фінансової дестабілізації, яка за своїми наслідками нагадувала Велику депресію 1929 року. Зростаюча недовіра до фінансових установ та

погіршення ліквідності на ринках викликали хвилю банкрутств серед провідних банків і фінансових корпорацій, зокрема таких як Lehman Brothers. Як наслідок, відбулося різке зниження біржових індексів, падіння вартості активів та товарів. Протягом 2008 року загальна ринкова капіталізація американських компаній скоротилася в середньому на 40%, що призвело до значного спаду економічної активності в США та глобальному фінансовому просторі [54; 65, с.1-2]. Значно зменшилися об'єми виробництва товарів та послуг, попиту й цін на нафту та іншу сировину. Все це спричинило різке зростання безробіття. Якщо в 2007 році рівень безробіття був на рівні 5 відсотків, то вже в 2008 році він збільшився до 7,3%, а в 2009 році досягнув позначки в 10% [331; 34].

Такі наслідки кризи одразу позначилися на доходах всіх громадян. Крім того, багато американців опинилися під загрозою залишитися без житла. Недивно, що події, які відбувалися в економіці сильно вплинули на загальні настрої в суспільстві. Важливий аналіз щодо реакції американців на ці події здійснила політичний аналітик Американського інституту підприємництва (American Enterprise Institute) Карлін Боумен. Занепокоєння суспільства щодо стану американської економіки був високим вже на початку 2008 року. У березні того року американський інститут дослідження громадської думки Gallup зафіксував, що, починаючи з січня, подвоївся відсоток людей, які згадують економіку як найважливішу проблему з якою стикається країна. Через місяць опитування демонстрували стійке падіння оптимізму щодо майбутнього розвитку економіки. Опитування, які провели Associated Press та Yahoo у вересні 2008 року, виявили, що для 29 відсотків американців питання стану економіки є дуже важливим, а для 61% – надзвичайно важливою. Також в рамках опитування американці заявили, що економіка буде для них головним питанням під час голосування на виборах, які мали відбутися в листопаді 2008 року [65, с. 2].

Дослідницький центр The Pew Research Center наприкінці вересня 2008 року з'ясував, що 70 відсотків американців дуже уважно стежили за повідомленнями про стан економіки США, порівняно з 56 відсотками у середині того ж місяця. В дослідницькому центрі зазначили, що ця криза стала однією з 10 найпопулярніших новин за два останні десятиліття опитувань. Водночас Gallup та USA Today у цей же період зафіксували, що 41 відсоток громадян відчували страх через проблеми в економіці. Відповідаючи на інше питання, 53 відсотки опитаних сказали, що події, які відбувалися у вересні, змусили їх відчути злість [65, с. 3].

Данні, які опублікував Мічиганський університет за жовтень 2008 року, продемонстрували різке падіння споживчої довіри. Таким чином, було зареєстровано найрізкіше місячне падіння більше ніж за 50 років історії опитування. Після президентських виборів у листопаді Gallup виявив 74 відсотки респондентів, які вважали, що у США існує висока вірогідність опинитися в економічній депресії протягом наступних двох років. У березні того ж року такої думки притримувалися 59 відсотків. В іншому питанні 60 відсотків заявили, що це була найбільша економічна криза, з якою Сполучені Штати стикалися за їхнє життя. Багато з опитаних людей думали, що фінансова система США може досягти свого «колапсу» [65, с. 3].

Такі переживання громадян щодо стану національної економіки були пов'язані із занепокоєнням щодо особистого фінансового добробуту. В іншому опитуванні Gallup та USA Today, яке було проведене у вересні 2008 року, 55 відсотків американців сказали, що вони перебувають у гіршому фінансовому становищі ніж у 2007 році. У Gallup зазначили, що ця відповідь мала найбільший негативний відсоток за більше ніж 30 років історії їх опитувань. В опитуванні Gallup наступного місяця 55 відсотків респондентів заявили, що вони значно скоротили витрати домогосподарств в результаті проблем на ринку та в економіці. У жовтневому опитуванні Associated Press та GfK Roper половина громадян дуже хвилювалися, що криза матиме для них серйозний негативний вплив у довгостроковій перспективі. Ще 30

відсотків американців були просто стурбовані можливими майбутніми наслідками від цієї кризи [65, с. 2].

Згідно своїх статистичних даних за декілька років, Gallup зафіксував суттєві зміни в настроях громадян, які були працевлаштовані на повний та неповний робочий день. Респондентів запитували, чи хвилюються вони щодо свого найближчого майбутнього? Якщо у вересні 2008 року тих, хто хвилювався за своє звільнення було 15 відсотків, то вже через рік таких було 31 відсоток. Стурбованість щодо скорочення зарплатні у вересні 2008 року була на рівні 16 відсотків, у вересні 2009 вона підвищилася до 32 відсотків респондентів. Хвилювання щодо можливого скорочення робочого часу досягли 27 відсотків у 2009 році проти 14 відсотків у 2008 році. Відповіді на кожне з цих запитань досягли найвищого рівня за весь час кризи та після неї. Певний час вони залишалися високими. Однак до 2017 року всі зазначені індикатори Gallup були близькими або вищими за той рівень, який існував до економічної кризи [65, с. 2-3].

Ще декілька опитувань від Gallup і The Pew Research Center зафіксували понурені настрої американців стосовно працевлаштування у цей період. В опитуванні Gallup у листопаді 2009 року, тільки 8 відсотків громадян зазначили, що на той момент існував гарний момент для пошуку якісної та добре оплачуваної роботи. Це був найнижчий показник за всю історію цього питання. В опитуванні The Pew Research Center у лютому 2009 року лише 11 відсотків респондентів зазначило, що у місці їх проживання є багато робочих місць. Вже у березні 2010 року таких людей було лише 10 відсотків [65, с. 3].

Всі ці данні соціологічних опитувань демонструють в яких непростих фінансових умовах опинилася переважна кількість американців. Декілька десятиліть стійкого економічного зростання раптом обірвалися і спричинили значні негативні наслідки для життя кожного громадянина. Тож очевидно, що шок та страх від цієї рецесії поступово почав трансформуватися в стан незадоволеності та гніву. В такому стані людина починає шукати джерело свого невдоволення. Цей процес спіткав і жителів США.

Опитування, яке провело Associated Press та GfK Roper наприкінці вересня 2008 року було покликано визначити, кого американці вважають винними у подіях, що сталися. В опитуванні було запропоновано 3 різних актори та інститути. Сімдесят вісім відсотків респондентів звинуватили банки та кредиторів, які часто надавали ризиковані позики. Така позиція у американців була цілком зрозуміла, адже саме в цьому секторі виникла фінансова бульбашка. Другим по значенню винуватцем виявився федеральний уряд, на думку 68 відсотків людей. На нього американці поклали відповідальність за провал у регулюванні діяльності банкової системи. Ще 60 відсотків респондентів звинуватили людей, які позичали гроші і не могли дозволити собі повернути свої позики [65, с. 10].

Схоже опитування було проведене Університетом Квінсіпак на початку 2009 року. Воно продемонструвало, що 25 відсотків респондентів вважали, що головними винуватцями іпотечної кризи були саме власники житла. Адже вони брали кредити, які не могли повернути. Однак переважна більшість, а саме 62 відсотки, заявили, що кредитори більш винні, ніж самі позичальники. У них були всі необхідні права та механізми, щоб перевірити інформацію про своїх клієнтів. Вони могли цілком виважено спрогнозувати наслідки, однак не зробили цього. Тобто в уявленнях людей вони діяли безвідповідально як до своїх банків, так і до суспільства в цілому [65, с. 11].

Поки фінансова сфера перебувала в стані «падіння», уряд США почав розробляти можливі плани для виходу із рецесії. Ще за адміністрації президента Джорджа Буша 3 жовтня 2008 року набув чинності Закон «Про надзвичайну економічну стабілізацію» (EESA), широко відомий як «План Полсона». Його ключовим компонентом була «Програма допомоги проблемним активам» (TARP), яка передбачала виділення 700 мільярдів доларів на підтримку фінансових установ та стабілізацію ринку. Фактично програма була розроблена для наповнення банків коштами, щоб вони могли стабілізувати свої баланси, які погіршилися, коли «лопнула фінансова бульбашка» на ринку нерухомості. Допомога також була розрахована і для

автомобільної промисловості. Програму було представлено в Конгресі у вересні 2008 року, але її початковий варіант викликав значні дискусії та критику. Відхилення цього плану спровокувало різке падіння фондового ринку [65, с. 2]. Лише після суттєвого доопрацювання TARP отримала схвалення, що стало вирішальним кроком для впровадження EESA.

Новий етап антикризової політики розпочався з обранням вже нового президента у листопаді 2008 року. Нова адміністрація Барака Обами ініціювала розробку ще одного економічного плану – Закону «Про відновлення та реінвестування Америки» (ARRA), який було підписано 17 лютого 2009 року. Цей закон передбачав виділення приблизно 787 мільярдів доларів на підтримку економіки. ARRA мав на меті стимулювання економічного зростання через інвестиції в інфраструктуру, освіту, енергетику, охорону здоров'я та податкові стимули для бізнесу й громадян. Отримувачами допомоги мали стати федеральні та місцеві органи влади, приватні особи і підприємства [259, с. 103].

Крім цих двох пакетів адміністрація Обами продовжувала приймати додаткові статті видатків, вже меншого розміру для покращення економічної ситуації. Проте тільки ці два масштабних пакети обходилися бюджету США у майже півтора трильйона доларів. Оскільки сплата податків є одним із ключових питань для американських домогосподарств, такі розміри асигнувань викликали неабияку тривогу. Більшість задалася питанням, на чий плечі врешті впаде покривання всіх цих державних видатків?

Крім простих громадян не існувало однозначної думки і серед економістів. Частина економістів, як правило прихильників кейнсіанської економічної теорії, вважали, що пакет економічної стимуляції Обами замалий [196]. Інша частина вважала, що він навпаки, занадто великий. Майже 200 економістів підписали петицію проти плану Обами. Це включало лауреатів Нобелівської премії з економічних наук Едварда С. Прескотта, Вернона Л. Сміта, Гері Беккера та Джеймса М. Б'юкенена. Вони вважали, що для покращення економіки США потрібні не багатомільярдні вливання

державних коштів, а реформи, які усувають перешкоди для підприємницької діяльності. Зменшення державного регулювання і податків, на їх думку, мало покращити стан заощаджень, інвестицій та внутрішнього виробництва в країні [79].

Неоднозначно цей пакет допомоги сприйняли і в Конгресі. В обох палатах точилися дебати щодо розміру видатків. Республіканці майже одностайно виступали проти і врешті не підтримали його. Проте сам факт прийняття цього пакету обурих на цей час критичну масу людей. ARRA став «провокуючим чинником», в процесі «структурної напруги», що призвів до мобілізації частини американців до протесту.

Варто зазначити, що невдоволення консервативної частини населення було викликано ще й попереднім пакетом допомоги, який було розроблено адміністрацією президента Буша. Хоча Буш завжди позиціонував себе як прихильника ідеї «вільного ринку», після початку кризи його думка змінилася. Перед прийняттям TARP в інтерв'ю телеканалу FOX News президент Буш заявив, що він не збирається дозволити розвалитися американській економіці тільки заради збереження системи «вільного ринку» [259, с. 3]. Крім цього, на адміністрацію Буша поклали відповідальність й за саму кризу. Згідно опитування Bloomberg за жовтень 2010 року 66% респондентів заявили, що Буш завдав шкоди американській економіці своїми рішеннями [65, с. 12]. Все це призвело до розчарування консервативних американців не тільки у рішеннях Конгресу, але у своїх представниках у політичній владі.

Накопичене невдоволення врешті знайшло свій «вихід» на вулицях. Перші протести, що стали початком формування «Руху Чаювання» (Tea Party movement), відбулися 27 лютого 2009 року в 40 різних штатах. Їх натхненником фактично став емоційний виступ економічного коментатора CNBC Ріка Сантеллі. Обурений несправедливістю економічного плану відновлення, запропонованого президентом Бараком Обамою, Сантеллі саркастично закликав прихильників ринкової економіки провести «Чиказьке

Чаювання» в липні. Його промова швидко стала вірусною, стимулюючи активістів реєструвати вебсайти з доменами «TeaParty» для організації локальних протестів [259, с. 5].

Одним із ключових ресурсів став сайт «TaxDayTeaParty.com», створений консервативною лобістською організацією «Американці за процвітання» (Americans for Prosperity). Він відіграв важливу роль у координації протестів і став джерелом натхнення для подальших акцій [128, с. 26-27]. Назва «Чаювання» має особливе символічне значення для американської політичної історії, посилаючись на події 1773 року, коли протестувальники в рамках «Бостонського Чаювання» виступили проти британського «Чайного закону». «Ні податкам без парламентського представництва», – було головним лозунгом тодішніх американських колоністів [206, с. 77-78]. Цей акт був не лише символом економічного спротиву, але й каталізатором боротьби за незалежність, яка завершилася створенням Сполучених Штатів Америки. Для багатьох американців «Чаювання» символізує ідею про те, що держава повинна служити інтересам своїх громадян, зокрема платників податків.

Друга хвиля протестів відбулася 15 квітня 2009 року, зібравши понад 300 тисяч учасників у різних містах країни. Ця дата була обрана не випадково, адже 15 квітня є крайнім терміном подання податкових декларацій у США. Саме слово «ТЕА» протестувальники розшифровували як «Taxed Enough Already» («Вже достатньо обкладені податками»). Один із організаторів акції, Ерік Одом, адміністратор сайту «Tax Day Tea Party», заявив, що основною метою було створення середовища для формування нового політичного руху [282]. Політичний оглядач та професор права Глен Рейнольдс, характеризуючи мітинги та маніфестації «Руху Чаювання», стверджував: «Це не звичайні «професійні» протестувальники, які регулярно приймають участь у антивійськових та профспілкових маршах. Це люди, які мають роботу і реально працюють, і більшість з них ніколи раніше не

приймала участі в маршах протесту. Вони представляють собою нову генерацію енергії, яку наша політика ще не бачила» [279].

Перші протести, які заклали початок оформленню руху, були ознакою політизації свідомості американців. Протестувальники бажали вплинути на конкретні політичні рішення влади. Надалі ця протестна хвиля продовжувала наростати, отримуючи елементи вже поляризованого сприйняття політичних опонентів. Крім того, що значну частину американців не влаштовували й попередні витрати, адміністрація президента Обама почала просувати ідею реформи медичної системи. Ця реформа передбачала додаткові статті видатків для державного бюджету. І ці видатки закладалися вже назавжди, а не були разовими, як з попередніми фінансовими пакетами стимулів. Врешті ця реформа увійде під назвою «Obamacare», як її охрестили супротивники. Оскільки значна кількість виборців Демократичної партії належали до незаможних верств населення, вони не могли отримати повноцінного медичного страхування. Пов'язано це було із тим, що медичне страхування в США є платним. Тому метою реформи було запровадити державне фінансування страхових полісів для всіх американців. Страховки ж не мали в основному малозабезпечені, в тому числі велика кількість мігрантів. Покривання страховок для тих, хто не в змозі платити, лягало на плечі платників податків [127]. Вже під час обговорення цієї реформи в Конгресі виникли значні суперечки демократів із республіканцями. Ще більше ця реформа сприяла зміцненню та мобілізації «Руху Чаювання».

Починаючи з літа 2009 року, активісти «Руху Чаювання» почали набувати поляризованого сприйняття політичних опонентів. Вони чітко визначили свого головного політичного «супротивника» у вигляді адміністрації президента Барака Обама та Демократичної партії. Влітку активісти «Чаювання» почали масово відвідувати традиційні для американців «зустрічі у міській ратуші», які проводили члени Конгресу, зустрічаючись зі своїми виборцями. Активісти в різних куточках Сполучених Штатів хотіли обговорити запропоноване законодавство про реформу охорони здоров'я та

інші прийняті закони Конгресом. Ці зустрічі перетворилися на словесні конфронтації, учасники висловлювали рішучу опозицію до «Закону про доступне лікування» (Affordable Care Act, скорочено АСА), який вони критикували за перевищення повноважень уряду. Цей історичний період отримав назву «повстання в ратуші». Протести на засіданнях широко висвітлювалися в ЗМІ, що ще більше підвищило популярність «Руху Чаювання».

Багато конгресменів виявилися не готовими до прямого спілкування зі своїми виборцями. Конгресмен-демократ Тім Бішоп, навіть тимчасово призупинив такі зустрічі в своєму окрузі на Лонг-Айленд. Він скаржився, що невдоволені новими законами прихильники «Чаювання» заважали йому спілкуватися з виборцями. Протестувальники, яких було більшість на зустрічі, висловлювали критику конгресмена за його позиції щодо енергетичної політики, охорони здоров'я та порятунку автомобільної промисловості. Те ж саме відбувалося і в інших куточках країни. Близько 100 розлючених демонстрантів із плакатами так само «вітали» члена Палати представників від демократів Аллена Бойда з Флориди на форумі розвитку малого бізнесу. У Вірджинії, активісти «Чаювання» стверджували, що їм було відмовлено в можливості поставити питання конгресмену-демократу Томасу Перріелло. Крім того, поліцейські попросили їх залишити зустріч після того, як вони підняли плакати зі своїми лозунгами та гострими питаннями [178].

Проте не всі конгресмени від Демократичної партії були незадоволені критикою у свій адрес. Частина сприйняла це як новий цікавий виклик та можливість подискутувати зі своїми виборцями. Як правило це були «новачки», які провели в Конгресі лише декілька скликань. Найбільш обуреними такими протестами були «ветерани», які вже «достатньо» часу провели на Капітолійському пагорбі. Республіканці зафіксували цю тенденцію для себе. Тодішній Голова Національного республіканського комітету Конгресу Піт Сешнс справедливо зазначав, що часи коли на такі

слухання приходили 15-20 чоловік вже минули. Ті кризові явища, які відбувалися в країні, мобілізували людей, що раніше не були сильно зацікавлені політикою. Але ця тенденція «вдарила» і по самим республіканцям. Для прикладу, конгресмен-республіканець Майк Касл вступив у конфронтацію з прихильниками нового протестного руху. На його думку, вони були занадто консервативні у свої поглядах. Тож, якщо республіканці почнуть приймати погляди прихильників «Чаювання», це може відштовхнути «поміркованих» виборців. Це, на його думку, несло загрозу на майбутніх проміжних виборах до Конгресу у 2010 році [178].

12 вересня 2009 року «Рух Чаювання» влаштував одну зі своїх найбільших і найвідоміших акцій протесту: «Марш 12 вересня на Вашингтон». Організований 9/12 Project (заснований консервативним коментатором Гленном Беком) та іншими групами, захід зібрав за різними підрахунками близько мільйона учасників у National Mall у Вашингтоні [218]. Протестувальники несли плакати та банери з повідомленнями проти федеральних витрат, оподаткування та реформи охорони здоров'я. На демонстрації були плакати як «Зупиніть марнотратство Обама», а також зображення Обама у ролі Джокера та навіть Гітлера. Такі плакати були ще однією ознакою наростаючої поляризації в середині руху.

Цей марш став кульмінацією діяльності руху в 2009 році, підкресливши його здатність мобілізувати велику кількість прихильників. Серед спікерів на мітингу були присутні й деякі члени Конгресу від Республіканської партії. Зокрема колишній лідер більшості в Палаті представників і голова організації FreedomWorks – Дік Армі, а також конгресмени Том Прайс, Марш Блекберн, сенатор Джим Демінт. Серед спікерів був тоді й Майк Пенс, голова Республіканської конференції Палати представників та згодом майбутній віце-президент у першій каденції президента Дональда Трампа. Пенс активно виступав проти реформи запропонованої Бараком Обамою. Він водночас не відмовлявся від можливого перегляду існуючої системи охорони здоров'я,

але не передбачаючи значні витрати федерального бюджету, себто за рахунок платників податків [267].

Якщо пакети допомоги економіці викликали невдоволення в основному консервативної частини американців, то реформа медичного страхування вже обурила й незалежних виборців. Згідно опитувань The Pew Research Center влітку 2009 року 44% американців були проти цієї реформи. Схвалювали її тільки 38%, в той час як 18% не могли однозначно висловитися. Цікаво було й те, що більшість американців, які цікавилися законопроектом, виступали категорично проти. Зацікавлених було 56 відсотки, з них «за» реформу виступали лише 36%. Водночас серед тих, хто майже нічого не чув про законопроект, думки розділилися майже порівну. Але характерним було й те, що навіть серед демократів занадто великої підтримки законопроекту не було. Хоча 61% респондентів підтримали реформу, 20 відсотків висловилися проти, ще 19% не змогли визначитися. Недивно, що саме через такі настрої і зривалися зустрічі конгресменів-демократів з виборцями. Серед республіканців 76% респондентів виступали проти реформи і це було очевидним результатом. Серед незалежних виборців противників також виявилось значно більше, 49% були проти, за було 34 відсотки [160].

Незважаючи на супротив і несхвалення більшості населення цієї реформи, вона все ж таки була прийнята у березні 2010 року. Республіканці з обох палат не віддали жодного голосу за цей закон. Демократи провели реформу тільки завдяки більшості, яку вони мали. Проте це виявилось політичним прецедентом. Адже жодна масштабна соціальна реформа у США не проводилася силами виключно однієї партії. Ця «впертість» демократів і небажання відступати та йти на компроміс лише сприяла збільшенню поляризації в американському суспільстві. І все це відбувалося на фоні економічної кризи та критики значних видатків на стимуляцію економіки. Виправдати таку тактику Демократичної партії могла лише подальша ефективність запроваджених кроків. Результати врешті не виявилися

катастрофічними, але й значного фінансового розквіту американцям не принесли.

В той же час такі перші два роки президентства Барака Обама сприяли зростанню популярності «Руху Чаювання». Перед проміжними виборами у Конгрес у 2010 році «Рух Чаювання» завдяки протестам зміг привернути до себе значну увагу громадськості. Згідно опитувань The Pew Research Center 68% американців чули або читали про протести «чаювальників». Проте єдиної думки щодо ідей руху серед американців не було. Серед респондентів 24 відсотки погоджувалися з рухом, в тому числі 9% були повністю згодні, 14% заявили, що не згодні з рухом, а 30% сказали, що не мають єдиної думки про цілі руху. Водночас проявилися сильні партійні та ідеологічні розбіжності у поглядах на рух. Майже половина республіканців, а саме 45%, погоджувалися з діяльністю руху. Серед незалежних ця підтримка була на рівні 26% і лише 6% підтримки було від прихильників Демпартії. Показово, що серед консервативних республіканців підтримка сягала 53%. Водночас серед більш ліберальних республіканців підтримка була лише на рівні 27 відсотків [321]. Але ще більш цікаві відповіді були отримані на питання, хто з наявних політичних сил найкраще відображає погляди американців зараз?

Таблиця 2.1

Відповідь на питання, хто з наявних політичних сил у США найкраще відображає погляди американців [321]?

Політична сила	Всі американці (%)	Республіканці (%)	Демократи (%)
Демократична партія	31	4	71
Республіканська партія	17	49	1
«Рух Чаювання»	14	28	3
Жодна політична сила	28	15	14

Ці дані продемонстрували, що «Рух Чаювання» майже наздогнав за рівнем довіри Республіканську партію. За місяць до виборів 2010 року, згідно опитувань газети The Wall Street Journal та телеканалу NBC News, вже 35%

виборців в США були прихильниками «Чаювання». Крім того, діяльність руху почали підтримувати 20% виборців Демократичної партії [345]. Однак важливим був інший показник. Тільки половина американців вважали, що їх інтереси представляють провідні партії США. Це було тривожним сигналом кризи політичного представництва.

Також є важливо зазначити про демографічний профіль середньостатистичного прихильника «Чаювання», для кращого розуміння причин утворення руху.

Таблиця 2.2

Демографічний профіль середньостатистичного прихильника «Чаювання»
[321]

Категорія	Показник	Відсоток серед прихильників «Чаювання» (%)	Відсоток серед усіх американців (%)
Стать	Чоловіки	56	49
	Жінки	44	51
Расова приналежність	Білі	81	69
	Афроамериканці	3	11
	Латиноамериканці	9	13
	Інші національності	4	6
Дохід	Більше 75 тис. доларів	36	25
	Від 30 до 75 тис. доларів	31	31
	Менше 30 тис. доларів	18	31
Освіта	Престижний виш	35	28
	Середньостатистичний виш	27	25
	Середня освіта	38	47
Політична активність	Стежать за політичними подіями	55	31
	Зареєстровані виборці	87	76
Патріотизм	Вивішують прапор США на будинку	75	58
	Вважають себе більш патріотичними, ніж інші	50	33

Релігійність	Відвідують церкву щонеділі	50	38
	Відвідують церкву хоча б раз на місяць	30	36
	Майже не відвідують	18	25
Відношення до другої поправки Конституції США	Мають зареєстровану зброю	50	33

Завдяки цим даним ми бачимо, що рух був однаково популярний як серед чоловік, так і серед жінок. Водночас переважна більшість представників руху була білими американцями, проте інші національні та расові групи також були присутні. Важливим показником є розміри фінансових доходів активістів. У ЗМІ «Рух Чаювання» часто намагалися представити як протест заможних американців проти політики Демократичної партії, яка намагається захищати бідні верстви населення. Проте згідно даних опитування половина прихильників «Чаювання» представляла бідний та середній клас американців. Крім того, хоча серед представників «Чаювання» був великий відсоток людей з вищою освітою, майже половина активістів її не мала. Тому теза, що рух представляє виключно інтереси освічених багатіїв була некоректною.

Яскраво виділяли прихильників «Чаювання» від інших американців їх рівень політичної активності. Рівень зацікавленості політичними подіями сприяв їх протестній мобілізації. Також прихильники руху були більш патріотичними та релігійними у порівнянні з середньостатистичними американцями. Це пояснювалося переважно консервативними поглядами активістів «Чаювання», що можна побачити за допомогою наступних результатів опитування:

Таблиця 2.3

Ідеологічні погляди прихильників «Чаювання» [321]

Категорія	Показник	Відсоток (%)
Політична приналежність (партія)	Республіканці	82
	Демократи	13
Політичні погляди	Консерватори	72
	Ліберали	6
	Центристи	20

Наведені дані демонструють, що учасники «Чаювання» мали стійкі ідеологічні переконання. Свою протестну активність прихильники «Руху Чаювання» «інвестували» в інституціоналізацію в рамках політичної системи США. Проте вони пішли не шляхом утворення окремої третьої партії. Враховуючи особливості виборчої системи Сполучених Штатів, вигідніше було здійснювати зміни всередині однієї із двох провідних партій. Мажоритарна виборча система відносної більшості сприяла утворенню двопартійної системи в країні. Водночас ця система не є доктринальною з існуванням диктату тільки певних політичних поглядів. Американські батьки-засновники наполягали на сильному місцевому самоврядуванні. Тож кожен конгресмен та сенатор є певним чином протиставленням центральному федеральному уряду. І представляють конгресмени інтереси, в першу чергу, своєї громади.

Враховуючи це, тактика прихильників «Чаювання» була логічною та правильною. Лобіюючи на внутрішніх праймеріз свого кандидата всередині великої партії, шанси потрапити в Конгрес представника «Чаювання» значно зростали. А оскільки прихильники «Чаювання» були переважно консервативні за своїми поглядами, не дивно, що для своєї інституціоналізації вони обрали саме Республіканську партію США. На основі цього ми можемо схематично зобразити трансформацію «Руху Чаювання» в процесі досягнення своєї мети за допомогою наступної схеми (Додаток А).

Ця схема демонструє, що чинники, які сприяли виникненню протестного руху водночас сприяли процесу його поляризації. Економічна криза та обсяг фінансових стимулів для економіки були одночасно «провокуючими чинниками», що сприяли утворенню руху, та чинниками, що викликали політизацію, через актуалізацію проблем, що, на думку протестувальників, ускладнюють життя громадян. Прийняття реформи охорони здоров'я стало важливим чинником подальшої поляризації. Однак це не змінило ставлення прихильників «Чаювання» до політичної системи загалом. Тому вони й надалі проводили мирні протести, паралельно розпочавши процес інституціоналізації в межах Республіканської партії.

На праймеріз перед проміжними виборами у Конгрес у листопаді 2010 року, активісти «Чаювання» застосували активну адвокацію для просування своїх кандидатів. Ці праймеріз виявили глибокий розкол між політичним істеблішментом партії та її низовими виборцями. У квітні 2010 року, згідно опитувань CBS News та The New York Times, лише 44% прихильників «Руху Чаювання» мали схвальну думку про Республіканську партію, а 41% взагалі вважали себе незалежними. Цікаво, що 5% активістів називали себе демократами [353]. Останній показник матиме значення у подальших подіях масової мобілізації у США.

Згідно власних опитувань, соціолог Скотт Расмуссен припускав, що джерелами недовіри прихильників «Чаювання» до обох політичних таборів є їх переконання, що політичні інститути у Сполучених Штатах перестали представляти інтереси своїх громадян. Конгресмени, на думку активістів, вели свою політику, не оглядаючись на думки тих, хто їх обрав. На думку Расмуссена, низкі показники схвалення президента та обох партій у Конгресі вказували на глибоке відчуження від існуючого політичного порядку. Ґрунтуючись на опитуваннях активістів «Чаювання», Расмуссен зробив висновок, що справжньою проблемою руху є не критика правих політиків, а глибока криза легітимності уряду взагалі. Тому Расмуссен наголошував, що такі настрої мають серйозно хвилювати усіх американців [96, с. 47].

Расмуссен зауважував, що суть конфлікту між «Рухом Чаювання» та політичними інституціями походить від розколу між елітним «політичним класом» і політичним «мейнстрімом», себто більшістю простих виборців. Розрив між елітами та мейнстрімом перериває партійну лінію, оскільки рівна кількість республіканців та демократів оцінювалися в опитуванні як мейнстрім. Згідно Rasmussen Reports мейнстрім вважав, що уряд керується лише власними інтересами і що бізнес вступає у змову з чиновниками. Таким чином, великий бізнес та бюрократія вирішує власні питання за рахунок звичайних громадян [96, с. 47]. Різницю між світоглядом еліт та загалом американців демонструють дані соціологічних опитувань зведені у наступну таблицю:

Таблиця 2.4

Різниця між світоглядом еліт та простих громадян у США [96, с. 48]

Твердження	Представники еліти (%)	Всі громадяни (%)
Вважають, що уряд враховує їхню думку	77	6
Підтримують втручання уряду для порятунку фінансової системи	61	26
Вважають, що країна рухається в правильному напрямку	86	19
Не всі підвищення податків потребують схвалення громадян	74	15
Позитивне відношення до «Руху Чаювання»	16	53
Є учасником «Руху Чаювання»	2	24

Дані Rasmussen Reports підтверджували й інші опитування. Згідно The Pew Research Center прості американці, як і прихильники «Руху Чаювання», мали однаково негативний погляд на діяльність федерального уряду. Хоча прихильники «Чаювання» були більш критичні.

Таблиця 2.5

Відношення до федерального уряду громадян США та прихильників «Руху Чаювання» [321]

Показник	Прихильники «Чаювання» (%)	Всі громадяни (%)
Обурені діями федерального уряду	43	21
Відчувають розчарування урядом	51	56
Довіряють федеральному уряду	5	19
Вважають уряд загрозою особистим правам і свободам	73	50
Вважають уряд серйозною загрозою	57	30

Враховуючи такі негативні настрої населення та зокрема правої частини електорату, проміжні вибори у Конгрес 2010 року стали першим серйозним викликом для політичного істеблішменту Сполучених Штатів. Спочатку найбільше «постраждала» Демократична партія США. Невдоволеність американців економічною ситуацією в країні та заходами уряду щодо її вирішення призвела до втрати більшості Демпартії в Палаті представників. Республіканці за підсумками виборів отримали додатково 63 місця і відновили контроль над Палатою вперше з 2006 року. Демократи втратили величезну кількість своїх представників, що було найгіршим показником з 1938 року [119].

Некращі справи були для демократів і в Сенаті. Республіканці збільшили свою присутність на 6 місць. Крім того, це був перший випадок з 1994 року, коли всі сенатори-республіканці змогли відстояти свої місця. Однак, незважаючи на дуже впевнені результати, республіканці не змогли повернути собі контроль над Сенатом. У демократів залишилася більшість з перевагою у 3 голоси. Однак, варто зауважити, що на проміжних виборах переобирається лише третина сенаторів, на противагу Палаті представників, де переобирається весь склад. Якщо врахувати результати Палати представників, є висока вірогідність, що при переобранні всіх сенаторів в 2010 році, більшість і тут впевнено взяла б Республіканська партія.

Картину розгрому демократів доповнювали показники із результатами виборів на місцях. Республіканці збільшили кількість своїх губернаторів до 29 із 50. В місцевих законодавчих органах штатів вони отримали додатково 675 місць, що також перевершувало показники виборів 1994 року. Крім цього історичного максимуму вони також вперше з часів закінчення «Реконструкції» взяли під контроль законодавчі збори Алабами, вперше з 1870 року контроль над Сенатом Північної Кароліни та з 1974 року – контроль над Сенатом Міннесоти [41]. Варто додати, що Міннесота була єдиним штатом, який не голосував за Рональда Рейгана в 1984, що ще раз демонструє ступінь поразки демократів на проміжних виборах.

Якщо до виборів 2010 року республіканці мали посаду губернатора та обидві палати законодавчих зібрань лише в дев'яти штатах, то після виборів ця кількість зросла до 21. Демократи погіршили цей абсолютний показник з 16 до 11 штатів. Особливо великий удар демократи отримали в так званому «ржавому поясі». Вони втратили контроль виконавчої гілки та в законодавчих органах таких штатів як Пенсильванія, Огайо, Індіана, Мічиган, Вісконсин. Саме ці штати, які упродовж років були оплотом демократів, вперше почали змінювати свої політичні вподобання. У майбутньому ця тенденція зробить їх частину «хиткими штатами», що відіграє важливу роль на виборах в 2016 та 2024 році і забезпечить перемогу Дональда Трампа.

Такі катастрофічні результати для Демократичної партії усі провідні експерти та медіа розцінили як ознаку їх провальної політики і зокрема адміністрації Барака Обама. Екзитполи демонстрували, що виборців хвилювали проблеми робочих місць та загальний стан економіки. Ці питання були другими в огляді топ новин у американців, поступаючись першим місцем лише самим новинам з виборчих дільниць. Хоча напередодні виборів державні органи демонстрували статистику, яка фіксувала створення 150 тисяч робочих місць. На перший погляд, це був непоганий результат, що мав допомогти демократам. Однак загалом по країні статистика безробіття залишалася на рівні 9,6%, що було дуже високим показником [232].

Через серйозні економічні проблеми ледь не опинився без місця у Сенаті лідер демократичної більшості Гаррі Рід. Варто зазначити, що саме Рід, завдяки своїй популярності та авторитету у штаті, зміг забезпечити дуже суттєвий результат для Барака Обама на президентських виборах 2008 року. Невада тоді вважалася «хитким штатом» і впевненості у перемозі Обама там не було. Опоненткою Ріда, вже на проміжних виборах 2010 року, була республіканка Шаррон Енгл. Вона отримала потужну підтримку від активістів «Руху Чаювання». Їх, як і багатьох жителів штату, дуже розчарували дії Конгресу за попередні 2 роки. Економічні проблеми були головною темою для Невади, адже там рівень безробіття залишався на позначці аж 14,5%. Тож Енгл, як і активісти «Чаювання», достатньо справедливо звинувачували Обаму та Ріда за такі економічні негаразди у штаті [119]. Незважаючи на жорстку критику, Рід все ж таки зміг втримати місце у Сенаті. Однак, втрати електорату були суттєвими. В 2004 році він переміг із різницею більше ніж у 200 тисяч виборців, в 2010 році його перевага склала лише 40 тисяч.

Проте не тільки безробіття та стагнація економіки були для демократів проблемою. В окремих виборчих округах саме питання реформи охорони здоров'я стало ключовим. Демократ Том Періелло не зміг переобратися в Палату представників. Він був одним із небагатьох представників Демпартії, які активно агітували за реформу та відкрито рекламували своє голосування за неї. Перед самими виборами підтримати його приїхав навіть сам президент Обама. Проте це не допомогло, а зважаючи на настрої людей, можливо навіть зашкодило. Рекламу на прийнятті «Obamacare» вирішив також зробити сенатор від Вісконсину Расс Файнголд. Результат цієї виборчої гонки став аналогічним як і для Періелло – цілковита поразка. Його опонент-республіканець Рон Джонсон мав суттєву підтримку «Руху Чаювання» [270].

Але не всім демократам допомогла і тактика «відхрещування» від цієї реформи. Конгресмен-демократ Рік Буше, який голосував проти реформи, програв своє місце республіканцю Моргану Гіффіту. Конгресвумен Бетці

Маркі, хоча і не була прихильницею реформи, але врешті проголосувала за фінальну версію закону. Обама відмічав її особисто у своїх промовах, що незважаючи на достатньо консервативний виборчий округ, вона проголосувала «за». В цьому випадку така «реклама» від президента Обама знову стала «фатальним ударом». Ще до виборів, згідно опитувань, було очевидно, що вона програє республіканцю Корі Гарднеру [270].

Оцінюючи такі провальні показники для демократів, можна було б зазначити, що прийняття непопулярних законів було наслідком закритості старих еліт. Одним із таких доказів є результати Ріка Буше, який хоч і не підтримував всі ініціативи своєї партії, але все одно зазнав поразки. Він, як і Барон Хілл, Ерл Померой та інші, хто втратили мандат, були «ветеранами» та контролювали свої місця багато скликань. Тому виникала гіпотеза, що американці втратили довіру саме до «старих» політиків. Проте багато місць втратили і «молоді» політики, які прийшли у Конгрес на фоні дуже успішної президентської кампанії Барака Обама в 2008 році. Конгресмени, як наприклад, Том Періелло та Бетці Маркі, були одними з таких. Та й сам Барак Обама був відносно молодим політиком, який до балотування у президенти був одним із наймолодших за віком членів Сенату США. Тож мова йшла не стільки про роки перебування політиків у Вашингтоні, скільки про інтереси групових еліт, які вони відстоюють. І питання «ейджизму» в цьому випадку не відіграло ключової ролі, хоча повністю відкидати цей фактор також не можна.

Вищезазначене пояснювало і той факт, що для Республіканської партії ці вибори також пройшли не так легко, як могло здатися на перший погляд. Багато прибічників «Чаювання» вважали, що істеблішмент Республіканської партії також перестав представляти інтереси простих громадян. «Старі» республіканські еліти навіть у ті часи, коли контролювали Конгрес в нульових, голосували за бюджети та закони, які значно збільшували видатки. Врешті криза 2007-2008 років була спричинена, в тому числі, помилками адміністрації Джорджа Буша.

Це незадоволення «старими» республіканцями врешті проявилось й на праймеріз перед виборами до Конгресу. Особливо завзяте протистояння між прихильниками «Чаювання» та представниками істеблішменту розгорнулося на виборах до Сенату. Обиратися в штаті завжди важче, ніж від меншого за розміром округу. Це передбачає залучення великих інвестицій та зв'язків. Тому недивно, що саме серед senatorів була велика кількість представників так званого «істеблішменту». Наприклад, на Алясці кандидатка Ліза Мурковскі була яскравим представником партійної «номенклатури». Вперше вона зайняла посаду в Сенаті завдяки тому, що її батько, який перебував у Сенаті, пішов на вибори губернатора і переміг. Отримавши підтримку від батька на виборах, вона достатньо впевнено обрала сенатором від Аляски замінивши його в Сенаті. В 2010 році Мурковскі була підтримана практично всім партійним істеблішментом для нового переобрання у Сенат [96, с. 47].

Інший кандидат Майк Касл із Делаверу був колишнім конгресменом і губернатором. Він був обраним партією штату у боротьбі за посаду в Сенат на праймеріз. Сью Лоуден була головою партії в Неваді. Вона використовувала свої зв'язки та вплив, щоб заручитися підтримкою обраних посадовців і постійних членів партії у штаті. В Колорадо колишня віцепрезидентка губернатор Джейн Нортон у своїй виборчій кампанії була підтримана такими відомими республіканцями як Джон Маккейн, Рік Санторум, Оррін Хетч та губернатором Аризони Джейн Брюер. Всі ці кандидати, маючи потужну «закулісну» підтримку, програли свої праймеріз кандидатам від місцевих груп «Руху Чаювання» [96, с. 47].

Однак ця боротьба мала зворотні наслідки. Яскравим прикладом стала саме Аляска. Ліза Мурковскі прогнала праймеріз Джо Міллеру, якого підтримували активісти «Чаювання». Особливо потужну підтримку надала Міллеру Сара Пейлін, колишній губернатор Аляски та кандидатка на пост віцепрезидента від республіканців під час виборчої кампанії 2008 року. Саме Пейлін стала одним із неформальних лідерів «Руху Чаювання» в країні. Після програшу на праймеріз, Мурковскі вирішила все ж таки спробувати

поборотися за місце в Сенат. Вона висунула свою кандидатуру як безпартійна. В результаті виборів вона змогла перемогти Джо Міллера. Проте ця перемога була настільки з мінімальним відривом, що викликала судові позови щодо прозорості підрахунку голосів. Врешті Верховний суд Аляски визнав Мурковскі переможницею [194]. Однак республіканці на Алясці були серйозно розколоті після цієї історії.

Незважаючи на внутрішню конфронтацію серед республіканців на Алясці, вони все ж таки не програли місце в Сенаті демократам. Але були випадки, коли відкрита конфронтація між представниками істеблішменту та активістами «Чаювання» була справжнім подарунком для представників Демократичної партії. Яскравим прикладом стали вибори за пост губернатора Колорадо. В результаті підтримки прихильників «Чаювання», на пост губернатора від Республіканської партії балотувався Ден Мейс. Проте інший республіканець Том Танкредо не змирився з амбіціями Мейса і заявив, що все одно буде балотуватися на пост губернатора, але вже від Конституційної партії. В результаті Танкредо зайняв друге місце у виборчій гонці, випередивши Мейса. Однак переможцем на виборах став демократ Джон Хікенлупер. Тож борючись між собою, республіканці в деяких штатах забували про свого головного опонента в обличчі Демократичної партії [238].

Але варто зазначити, що не у всіх округах місцеві активісти «Чаювання» та республіканської партії відкрито ворогували. В Конгрес пройшли й республіканці зі стажем, які підтримували ідейні погляди «чаювальників». Такими, наприклад, були Т. Гріффін, Д. Швайкерт, С. Шабо, М. Малвані, М. Гріффіт та багато інших. Загалом, згідно підрахунку The New York Times 138 кандидатів на виборах до обох палат Конгресу були підтримані «Рухом Чаювання». Серед них 48 кандидатів перемогли, а 89 програли свої перегони [170]. Враховуючи, що журналісти The New York Times ніколи не були прихильниками консерваторів, ці результати вони охарактеризували як ознаку провалу нового протестного руху.

На перший погляд, така статистика, дійсно, не виглядає занадто переможною. Однак варто врахувати, що багато з кандидатів, які представляли «Чаювання», балотувалися і у відверто «синіх» демократичних округах. Крім того, як було продемонстровано вище, багато представників як «Чаювання», так і «старих» республіканців виграли у демократів величезну кількість виборчих посад. Також варто зазначити, що в округах, де від республіканців не балотувалися представники руху, «чаювальники» все одно голосували саме за республіканців. Адже хоча багато консервативних виборців були не задоволені Республіканською партією, але політику демократів вони вважали набагато більшою загрозою для розвитку країни.

Були випадки, коли прихильники «Чаювання» самі міняли свої погляди під час праймеріз, для того щоб допомогти республіканцям виграти. Яскравим прикладом була гонка за місце в Сенаті від штату Нью-Гемпшир. За підсумками виборів тут перемогла Келлі Айотт. Проте вона на початку праймеріз не була представницею «Руху Чаювання». Частково це було пов'язано із минулим Айотт, адже вона була колишнім генеральним прокурором штату. Однак згодом вона змогла повернути кампанію на свій бік і тоді місцеві групи «Чаювання» підтримали її висунення. Під час виборчої кампанії проти демократа Пола Ходеса, публічну підтримку Айотт забезпечували «старі» республіканці як Джон Маккейн, так і лідери «Чаювання» в особі Сари Пейлін. Підтримка партійного істеблшменту «згори» та локальна підтримка «знизу» від «чаювальників» забезпечили впевнену перемогу для Айотт. Це допомогло зберегти республіканцям важливе місце в Сенаті в достатньо непростому штаті для консерваторів [294].

«Рух Чаювання» загалом сприяв об'єднанню різних фракцій всередині Республіканської партії. Так, наприклад, на виборах 2010 році в Сенат вперше переміг син одного із неформальних лідерів «Чаювання» Рона Пола – Ренд Пол. Сім'я Полів сповідує лібертаріанські цінності та є прихильниками ізоляціонізму. В той же час на виборах 2010 року перемогли представники

«Чаювання», які притримувалися більш консервативних ідей, особливо в питаннях зовнішньої політики. Саме на цих виборах вперше губернатором Південної Кароліни стала жінка, а саме – Ніккі Гейлі. Вона пишалася тим, що була частиною «Руху Чаювання». За її словами республіканці та демократи стали «зарозумілими» і перестали рахуватися з інтересами більшої частини виборців. Також Гейлі дякувала Сарі Пейлін за підтримку, яку вона їй забезпечила вже під час виборчої кампанії [294].

Ще одним відкриттям «Руху Чаювання» стало обрання молодого сенатора від Флориди Марко Рубіо. Його історія висування була схожою з кампанією за пост губернатора Колорадо. Колишній губернатор Флориди та однопартієць Рубіо, Чарлі Кріст, після програшу праймеріз заявив, що буде йти самостійно на вибори до Сенату. Проте у Флориді демократам не вдалося скористатися моментом, коли два кандидати конкурували за одну групу виборців. Рубіо впевнено переміг як Кріста, так і кандидата від Демпартії Кендріка Міка. Хоча Рубіо, як і більшість «чаювальників», був фіскальним консерватором, він не сповідував ізоляціонізм, адже був сином емігрантів із Куби. Тому він вважав, що Сполучені Штати мають боротися проти комунізму та інших не дружніх авторитарних країн [294].

Проте всі ці приклади демонструють, що «Рух Чаювання» пройшов декілька етапів поляризації. Перший був пов'язаний із визначенням політичного «супротивника» у вигляді президента Обама та Демократичної партії. Другим етапом стало визначення політичних «супротивників» вже в середині Республіканської партії, де ними стали представники партійного істеблішменту. Другий етап поляризації був пов'язаний з існуванням недовіри до діючих політичних еліт, внаслідок їх багаторічної роботи на політичній арені США.

Після проведення виборів «Рух Чаювання» продовжив свій процес інституціоналізації в політичну систему США. В Конгресі був утворений «Кокус Чаювання» (The Tea Party Caucus) до якого увійшли понад 60 конгресменів. Його головою стала конгресвумен Мішель Бакмен [268]. Нові

представники руху одразу почали піднімати питання про відміну реформи охорони здоров'я. Розуміючи, що Сенат та президент Обама можуть загальмувати цей процес, конгресмени-чаювальники розробляли альтернативні плани. Вони хотіли хоча б скоротити вартість реформи та виключити норми, що суперечать Конституції США. Конгресмен-чаювальник Аллен Вест зазначав, що якщо демократи та президент Обама зрозуміють послання проміжних виборів від американського народу, то вони підуть на співпрацю з республіканцями. Він зазначав на успішний досвід співпраці Білла Клінтона зі спікером Палати представників Ньютон Гінгрічем, починаючи з 1994 року. Ефективна та конструктивна співпраця тоді між демократами та республіканцями забезпечила стійке економічне зростання та відсутність політизації та поляризації серед суспільства [103].

Через тиждень після виборів прихильники «Чаювання» проводили мітинг. Один із активістів, Гері Монсіз, тримав багатослівний плакат, який чітко демонстрував вимоги до обраних конгресменів: «Перший етап – листопад 2010 року. Виконано. Другий етап – Листопад 2012 року. Ми слідкуємо за вами» [103]. Це було натяком для конгресменів-республіканців, що їм потрібно своїми діями довести свою відданість фіскальному консерватизму. Тож конгресмен-чаювальник Френк Гінта на початку роботи Конгресу закликав колег концентрувати свою увагу не тільки на реформі охорони здоров'я, але й на інших питаннях. Це зокрема стосувалося скорочення дефіциту бюджету, створення відповідних стимулів для запуску економіки після кризи. З його точкою зору погоджувався й Аллен Вест, зазначаючи, що у активістів «Чаювання» на місцях терпіння доволі обмежене.

На жаль, адміністрація Барака Обама вирішила не йти шляхом Білла Клінтона. Демократи рішуче й надалі впроваджували свої плани щодо економіки та внутрішніх реформ. Цю лінію вони тримали навіть, незважаючи, на зростаюче невдоволення всередині партії. Багато конгресменів-демократів звинувачували адміністрацію Обама у провалі

виборів. Коли ж реформа охорони здоров'я почала офіційно працювати їх настрої ще більше погіршилися. Вони не приховували свого роздратування. Проте зовсім відкрито виступати проти партійного істеблішменту вони все ж таки не збиралися [179].

Якщо офіційні представники Демократичної партії, незважаючи на всі протиріччя, намагалися тримати «партійну лінію», то низові виборці цього терпіти не збиралися. Ейфорія перших років, яка полягала в обранні першого темношкірого президента в історії США, поступово почала спадати. Стагнація економіки робила біднішими всіх американців незалежно від того були вони консерваторами чи лібералами.

Політичні рішення та закони, які впроваджувала адміністрація Бараки Обама, на перший погляд, мали відверто популістичний характер. Демократична партія завжди намагалася «агітувати» саме найбідніші верстви населення. Натомість республіканців завжди звинувачували в тому, що вони партія «багатіїв», а не простих робочих. Реформа охорони здоров'я, яка передбачала безкоштовний допуск до медичних послуг, була виконанням давньої обіцянки для виборців Демпартії. Однак економічний популізм, який провадила адміністрація Обама, не відповідала ринковим законам. Тому ті соціальні групи, які завжди були опорою демократів, почали відчувати зневіру у своїх представниках через подальше погіршення економічної ситуації.

Однією з найбільших соціальних груп, яка завжди переважно голосувала за демократів була молодь. Економічна криза 2008 року сильно вдарила по можливості молодих людей оплачувати своє навчання. В Сполучених Штатах, на відміну від України, існує дуже обмежена кількість державних грантів на здобуття вищої освіти. Тож більшість студентів вимушена оплачувати свою освіту самостійно. Для цього вони беруть так звані «кредити на навчання». Тож зрозуміло, що коли почалася криза, виникли проблеми з оплатою кредитів. Криза банківської системи та

збільшення безробіття боляче вдарила по можливості молоді здобувати освіти.

Перші мітинги в кампусах, як наслідок економічної кризи, почалися ще в 2009 році. Восени того року масштабні виступи студентів були у Каліфорнійських університетах. Причиною для мобілізації слугувало оголошення різкого підвищення оплати за навчання на 32 відсотки. Також передбачалися звільнення персоналу та інші заходи жорсткої економії. 19 листопада 2009 року було організовані захоплення в 5 різних кампусах Каліфорнійського університету, зокрема і в Берклі. Вночі студенти окупували аудиторії та закрилися із середини. Майже день відбувалися трансляції з середини та водночас були мітинги студентів ззовні. Врешті охорона закладу деблокувала всі кампуси та заарештувала «окупантів» [168, с. 9].

Після цього в студентських організаціях з'явилися пости із назвою «Ми – це криза: студентський рух та майбутнє десятиліття». В цьому пості йшлося про те як тепер жити молодим американцям в існуючих умовах. В пості була критика відсутності у США соціальної мобільності та робочих місць. Також в пості студенти розмірковували як ліквідувати студентські борги за навчання. Вони також звинувачували державні установи та вузи у тому, що вони керуються на сам перед приватними інтересами, а не суспільними. Студенти перерахували 5 ключових ідей, якими має керуватися майбутній студентський рух [343]:

- об'єднання без ілюзій єднання;
- прямі дії та зайняття простору;
- організація рад та зборів для прийняття рішень, відмова від моделей лідерства;
- широке бачення та солідарність через традиційні лінії, які розділяють;
- радість і спільнота, а також гнів і протест.

Крім студентів, від економічної кризи серйозно страждали й «сині комірці». Відбувалися закриття підприємств і багато людей опинялися без роботи. Одним із таких випадків був у Чикаго. Компанія Republic Windows and Doors заявила в грудні 2008 року про своє банкрутство. Всі активи компанії перейшли до кредиторів у вигляді великих банків як Bank of America і JP Morgan Chase. Компанія повідомила 240 працівникам про їх звільнення. Майже одразу профспілка United Electrical Local 1110 та її члени почали мітинги в центрі міста із закликами продовжити кредитну лінію для компанії [168, с. 11].

Далі, 6 грудня протестувальники розпочали сидячий страйк. До робітників одразу приєднувалися й інші місцеві громадські організації для того, щоб унеможливити їх розгін поліцією. За декілька днів цей протест був вже на шпальтах загальнонаціональних новин. До протестувальників почали з'їжджатися відомі ліві активісти як Джесі Джексон та режисер Майкл Мур. Про страйк вимушений був згадати навіть Барак Обама в одній із своїх промов. Завдяки такому розголосу вже 10 грудня робітники отримали компенсацію у розмірі 1,75 мільйонів доларів [168, с. 12].

Банки JP Morgan Chase та Bank of America не тільки покрили витрати робітників, але й перевищили їх. Пізніше робітники об'єднавшись змогли створити власний кооператив та продовжили працювати. Цей випадок був символом ефективності протесту та самоорганізації людей. Проте було багато випадків, коли люди хоча й отримували компенсації за звільнення, але знайти нову роботу чи відкрити свій власний бізнес вони швидко не могли.

Ще однією соціальною групою, яка зазнала болючого удару від кризи були домовласники. Впродовж кількох років більше 4 мільйонів будинків було конфісковано, що зачепило майже 10 мільйонів американців. Банки викликали поліцію або наймали приватну охорону для примусового виселення людей із їх будинків. Місцеві активісти у США почали закликати людей чинити опір цим виселенням. Так була заснована організація протесного руху Take Back the Land. Цей рух спочатку був створений в

Маямі, адже воно першим постраждало від штучної «фінансової бульбашки» на ринку житла. Безхатки захопили ділянку громадської землі для організації табору під назвою Umoja Village Shantytown. Хоча табір існував лише декілька місяців він став головним осередком організації і надихнув інших людей на організацію подібних акцій [168, с. 12].

Впродовж 2007 та 2008 років мережа Take Back the Land розширилася на десятки локальних відділень. Кожне відділення займалося тим, що забезпечувало захист від виселення самовільно зайнятих будівель. Вакантність там була високою, особливо в міських центрах. Тож було цілком логічно, щоб пусті будівлі передавалися в експлуатацію для тих, хто залишився без стелі над головою [168, с. 13]. Студенти, члени профспілок та банкрути стали основними соціальними прошарками населення, які утворили у майбутньому базу для нового протестного руху «Захопи Волл-стріт» (Occupy Wall Street).

Як і у випадку з «Рухом Чаювання», ініціативу щодо організації масштабної протестної акції спершу почали обговорювати в публічному просторі. У лютому 2011 року на веб-сайті канадської громадської природоохоронної організації Adbusters була опублікована стаття, яка закликала до організації багатомільйонного маршу проти Волл-стріт [220]. У матеріалі зазначалося, що понад 25 мільйонів громадян США перебувають у стані безробіття, а 2,8 мільйона домогосподарств вже втратили свої будинки через неспроможність погасити кредити. Одночасно акцентувалася увага на тому, що інвестиційні банкіри, попри економічну кризу, продовжують отримувати значні бонуси та інші фінансові винагороди.

В статті наголошувалося, що великі корпорації, завдяки своєму фінансовому впливу, активно лобіювали ухвалення Конгресом вигідних для себе урядових фінансових траншів. Водночас пересічні громадяни залишалися без підтримки, хоча й були найуразливішими до наслідків економічної кризи. У статті висловлювався заклик до припинення цієї соціальної несправедливості шляхом проведення масових протестів проти

Волл-стріт. Подальші організаційні дії набули конкретних форм у липні 2011 року, коли активістка Джастін Танні зареєструвала домен OccupyWallSt.org і створила хештег @occupywallst у соціальній мережі Twitter [168, с. 243]. Ці онлайн-ресурси стали ключовими центрами координації майбутнього протестного руху.

Ідея масштабної протестної акції була нав'язана лівим активістам у зв'язку з подіями на Близькому Сході. Саме в цей час почалася серія протестних акцій проти влади у різних країнах цього регіону, яка пізніше отримає назву «Арабська весна». Деякі активісти, як Маріса Холмс, їхали у цей регіон, щоб своїми очима побачити протести. Отримавши позитивні враження, активісти вважали, що також зможуть організувати подібні протести для тиску на владу у Сполучених Штатах. Паралельно з подіями на Близькому Сході, в самому США багато штатів почали впроваджувати на місцях політику скорочення бюджетних витрат. Особливо активно цей процес почали просувати представники «Руху Чаювання», які здобули багато місць у місцевих владних органах.

Не у всіх штатах політика фіскального консерватизму проходила успішно. Яскравим прикладом стали події у штаті Вісконсин, де протести тривали майже пів року. Кульмінацією протестів було зайняття протестувальниками будівлі Капітолію штату, яка знаходилася у Медісоні. Врешті протестувальники не змогли досягти своїх цілей і починаючи з літа 2011 року протести вщухли. Але це призвело до певної політичної нестабільності в штаті впродовж двох найближчих років після протестів. Для решти американців це стало символом супротиву політиці жорсткої економії [143, с. 160].

В Нью-Йорку місцева влада також проводила ревізію щодо видатків міського бюджету. Проте в місцевій раді більшість складали не представники «Руху Чаювання», а члени Демократичної партії. Цей факт сприяв розчаруванню лівої частини виборців у своїх обраних представниках. Саме

під час організацій протесту проти місцевої влади Нью-Йорку у багатьох активістів з'явилася ідея як організувати масштабну акцію на Волл-стріт.

Наприкінці серпня на початку вересня різні ліві організації протестного руху утворили «Генеральну асамблею Нью-Йорка». Організатори визначали її як «відкритий, заснований на широкій участі горизонтально організований процес, за допомогою якого учасники збільшують здатність публічно представляти себе як автономні колективні сили всередині та проти представницької політики, культурної смерті та кризи нашого часу» [168, с. 36]. На засіданні асамблеї 10 вересня було прийнято план протесту, який мав відбутися 17 вересня на Волл-стріт. В цей день мав відбутися мітинг біля культової статуї бика, що знаходиться на цій вулиці. Після чого організатори планували окупувати парк Зукотті та провести там чергове зібрання асамблеї для планування наступних дій [168, с. 37].

Варто зазначити, що в економічній кризі великі установи на Волл-стріт звинувачували не тільки ліві активісти. Опитування, яке провів Bloomberg у жовтні 2010 року продемонструвало значне незадоволення американців фінансовими установами. Відповідаючи на питання, хто наніс більше шкоди економіці США 78% відповіли, що це фінансові компанії та банки Волл-стріт. Гірші показники невдоволення були тільки у галузі іпотечних програм – їх звинувачували 83% громадян [65, с. 11]. Тож організатори не на порожньому місці розраховували на суспільну підтримку їх акції протесту.

Організатори розраховували, що на протест збереться приблизно 20 тисяч чоловік. Проте 17 вересня кількість учасників виявилася не настільки великою. За даними організаторів на мітингу зібралося 2000 чоловік, водночас медіа підраховали, що їх було приблизно декілька сотень. В самому парку, де облаштували своє наметове містечко організатори, залишалося приблизно 100-200 чоловік. Організатори спочатку протесту висунули вимогу до президента Обами створити комісію для пошуку можливості покласти кінець впливу великих грошей на політику [253].

Перші тижні протесту не можна назвати дуже вдалим для організаторів. Адже вони розраховували на набагато більшу участь простих людей. Активісти руху хотіли перетворити Волл-стріт на аналог масштабного протесту на площі Тахрір у Каїрі. Але з величезного населення міста Нью-Йорк у 8 мільйонів на початку протестувало лише кілька сотень активістів. У Вісконсині, який був менший на 3 мільйони жителів, протестували до 100 тисяч людей. Не сприяли протесту навіть статистичні дані. Згідно списку Forbes, серед 400 найбільш заможних американців, 50 проживало саме у Нью-Йорку. В той же час кількість людей, які живуть у бідності, збільшився в місті до 20% [50].

Проте надалі, завдяки висвітленню руху у ЗМІ, кількість учасників поступово збільшилася. Провідні американські медіа завжди більше співчували прихильникам «прогресивізму», себто лівим. До цього моменту майже два роки єдиним низовим протестом проти істеблішменту був «Рух Чаювання». Тож поява альтернативного руху, тепер вже з лівого ідеологічного напрямку, була сприйнята журналістами з цікавістю. Особливо вдалим для «окупантів» виявився їх лозунг, який вони зробили основним символом руху: «Ми – 99%». На офіційному сайті протестувальників заявлялося, що 99% людей не будуть терпіти жадібність і корупцію 1 відсотка [253].

Витоки цьому лозунгу поклала стаття економіста Джозефа Стігліца під назвою «Із 1%, к 1%, для 1%», яка вийшла на весні 2011 року. Стігліц стверджував, що у США 1% населення володіє значною частиною економічного багатства в країні, тоді як 99% володіють набагато меншим багатством. Також він зазначав, що ще більш значна концентрація багатства у меншості в Північній Африці та на Близькому Сході, поряд з безробіттям серед молоді, сприяла розвитку революційних подій. Тож Стігліц, дивлячись на економічну ситуації в Сполучених Штатах, задавався питанням, коли в країні виникнуть протестні дії серед молоді та безробітних [313]. Чекати довелося лише пів року.

В перші дні після 17 вересня протестувальники «Захопи Волл-стріт» просто ходили з плакатами поміж брокерів на Волл-стріт та іноді намагалися блокувати проїжджу частину. Однак потім почали проводитися марші до певних локацій. 24 вересня протестувальники проводили марш центром міста та заблокували кілька вулиць, через що поліцією було здійснено щонайменше 80 арештів. Більшість з них заарештували за блокування руху, однак деяких також звинувачували в хуліганстві та здійсненні опору під час затримання [240]. Першого жовтня був організований марш на Бруклінській міст. Учасники ходи заповнили проїжджу частину, через що довелося зупинити рух автомобільного транспорту на декілька годин. Метою активістів було заблокувати рух транспорту для того, щоб привернути додаткову увагу громадськості. Однак в результаті для розблокування мосту була застосована поліція. Це призвело до арешту 768 чоловік. Це була найбільша цифра за всі мітинги «окупантів». До 2 жовтня всіх затриманих, крім 20, було звільнено з протоколами про хуліганство та викликом до кримінального суду. Але вже 4 жовтня група протестувальників, заарештованих на мосту, подала позов проти міста, стверджуючи, що поліцейські порушили їхні конституційні права, заманивши їх у пастку, а потім заарештувавши [159].

Наступна масштабна демонстрація відбулася 5 жовтня 2011 року. До неї масово приєдналися студенти, члени профспілок, безробітні та ті, хто втратив житло. Кількість учасників демонстрації досягала 15 тисяч чоловік, що було найбільшим показником за весь час протестів. Протестувальники зупинили рух на Нижньому Манхеттені. Сам марш проходив мирно до настання темряви, коли частина натовпу почала намагатися просунутись далі на Волл-стріт. Протестувальників загнали за щільні барикади, що призвело до низки сутичок і арештів [346]. Мер Нью-Йорка республіканець Майкл Блумберг після цього заявив, що якщо протестуючі будуть діяти мирно та в рамках закону їх не будуть заарештовувати. Однак він наголосив, що парк Зукотті потрібно прибрати комунальним службам, адже його

санітарний стан, за тижні протестів, значно погіршився. Врешті прибирання парку відклали [117].

Одна з останніх масштабних акцій руху пройшла 15 жовтня 2011 року. В цей день більше ніж у 900 різних міст світу пройшли марші солідарності проти фінансових установ та політичних еліт. Декілька тисяч «окупантів» зібралися на Таймс-сквер у Нью-Йорку. Також мітинги проходили в інших містах США. Декілька сотень активістів було заарештовано через невиконання вимог поліції покинути громадські місця. Декілька десятків заарештованих було в самому Нью-Йорку. Проте відкритого насильства не було ні від протестувальників, ні від поліції [173].

До кінця жовтня 2011 року, незважаючи на загалом мирний характер протестного руху «Захопи Волл-стріт», місцеві жителі почали висловлювати численні скарги щодо функціонування наметового містечка в парку Зукотті. Основними причинами невдоволення були погані санітарні умови та порушення громадського порядку. Зокрема, окремі мешканці повідомляли, що учасники протесту справляли фізіологічні потреби на газонах, що значно погіршувало санітарну ситуацію. Безперервний шум від мітингів також створював значний дискомфорт для мешканців Нью-Йорка [77].

Організатори руху намагалися знайти компромісне рішення, яке б дозволило зберегти «окупацію» парку, одночасно врахувавши інтереси жителів міста. Проте 15 листопада 2011 року поліцейське управління Нью-Йорка офіційно висунуло вимогу про звільнення території парку через порушення санітарних норм і загрозу громадській безпеці. Учасники протесту отримали дозвіл повертатися в парк, але без використання наметів та іншого спорядження для тривалого перебування. Таким чином, хоча право на протест залишалося незмінним, можливість постійного проживання в парку була скасована. Евакуація пройшла без серйозних сутичок, під контролем поліції [284]. У грудні 2011 року активісти намагалися відновити наметове містечко, що супроводжувалося конфліктами з правоохоронними органами. Під час однієї зі спроб, 31 грудня, відбулася ескалація

напруженості: один із протестувальників завдав ножового поранення поліцейському. В результаті того дня було затримано 68 осіб [142].

На початку 2012 року серед учасників руху виникли розбіжності щодо подальшої стратегії протесту та можливості повторного створення наметового містечка. Попри ліквідацію табору, активісти продовжили протестну діяльність, організовуючи регулярні мітинги, переважно в центрі Нью-Йорка. У 2012–2013 роках акції супроводжувалися зіткненнями з поліцією: тільки за 2012 рік було здійснено близько 2000 арештів учасників руху. Крім того, протестувальники брали участь у інших соціальних акціях, зокрема, підтримували страйки працівників закладів швидкого харчування, які вимагали підвищення заробітної плати та права на створення профспілок. Влітку 2013 року такі страйки, організовані в кількох великих містах, змусили частину роботодавців піти на поступки. Проте наприкінці 2014 року рух «Захопи Волл-стріт» фактично припинив своє існування, розпавшись на менші організації протестного руху [349, с. 27-28].

Американські журналісти та політичні аналітики ще у 2012 році передбачали поступовий занепад руху через організаційні труднощі. Його діяльність, методи протесту та структура нагадували протестні рухи «нових лівих» 1960-х років. Серед ключових проблем «Захопи Волл-стріт» експерти відзначали відсутність чіткої програми та єдиного керівництва. Відсутність лідерів, здатних координувати протест, а також колегіальний принцип ухвалення рішень виявилися неефективними для довготривалого існування руху.

Першим значним недоліком руху була відсутність чіткої організації. Активістка Маріса Холмс зазначала, що організатори з самого початку створення протестного руху робили акцент на горизонтальних, а не вертикальних способах організації. Генеральна асамблея Нью-Йорка була створена саме для комунікації та розподілу влади. Тобто асамблея мала бути однією із багатьох рад для копіювання її для інших локацій по всьому світу [168, с. 37].

В рамках асамблеї були утворенні комітети, ради та майже 70 робочих груп, які координували діяльність руху. На ній приймалися головні організаційні рішення, які забезпечували функціонування наметового містечка. Асамблея заміняла собою функцію лідера, однак в середині неї, також діяли «модератори», які організовували та координували діяльність активістів. Загалом, всі рішення приймалися колегіально. Будь-який учасник руху міг висловлювати свої думки на асамблеї. Ця можливість отримала назву «стек» (stack). Також, застосовувався «прогресивний стек» (progressive stack), коли білим американцям доводилося пропускати поза чергою ораторів із «меншин». До «меншин» переважно відносили афроамериканців, латиноамериканців та жінок. Така занадто децентралізована та горизонтальна система прийняття рішень займала занадто багато часу [347, с. 123].

Другий значний недолік руху був наслідком першого. Відсутність лідерів призводила до відсутності чітких вимог. Серед учасників протестного руху були представники різних ідеологічних спрямувань, зокрема ліберали, анархісти, лібертаріанці, прихильники різних течій соціалізму та захисники навколишнього середовища. Серед учасників протесту були навіть прихильники «Чаювання». Один із протестувальників заявляв своєю метою поширення ідей австрійської економічної школи, зокрема у трактуванні економіста Мілтона Фрідмана та конгресмена-«чаювальника» Рона Пола [50].

Втім, домінуючими в русі залишалися ідеї, що належали до спектру лівої політичної думки. Основні вимоги активістів включали створення нових робочих місць, забезпечення справедливого розподілу національного доходу, скорочення або повне скасування бонусів для банкірів, посилення регулювання банківської системи, а також надання підтримки власникам іпотечних кредитів і студентам, які взяли позики на навчання у вищих навчальних закладах. Крім того, протестувальники вимагали зменшення впливу великих корпорацій на політичний процес, що, на їхню думку,

сприяло б більшій прозорості та демократичності прийняття рішень у державному управлінні [212].

Якось систематизувати вимоги руху намагалися представники Adbusters. Однак вимога щодо створення комісії для ліквідації впливу великих грошей на політику була провальною майже з моменту її оголошення. Реформа фінансування виборчих кампаній було старим питанням в середовищі громадських активістів. На той момент Верховний суд США наклав вето на зміни вже існуючої системи. Ще однією вимогою від організації було ввести так званий «податок Робін Гуда», який передбачав введення податку на всі банківські транзакції. Разом із цим податком, головний редактор Adbusters Міка Вайт, наголошував на важливості відновлення Банківського Закону 1933 року відомого як «Закон Гласса - Стіголла». Він забороняв інвестиційну діяльність комерційних банків і дуже суттєво обмежував їх право на операції з цінними паперами [201].

Проте ці вимоги не були чітко артикульовані та винесені як головні цілі руху. Кожна група протестуючих мала купу своїх вимог, починаючи від боротьби з двигунами внутрішнього згорання та відміни смертної кари до простого створення середовища для вільних художників у Нью-Йорку. За умови існування асамблеї, як способу прийняття рішень, досягти якогось консенсусу було неможливо. Одна з організаторів протестного руху Сара ван Гелдер, виправдовуючи відсутності чітких цілей руху, зазначала, що існуюча політична система Сполучених Штатів зламана майже у всіх місцях. Саме тому рух не зміг створити список головних вимог, бо змінювати потрібно було все і одразу. На цьому фоні головною метою протестувальників було публічно заявити, що середній клас поступове і безповоротно зникає [333, с. 4].

Американський соціолог Тодд Гітлін звертав увагу на існування своєрідної «фобії» у активістів щодо офіційних організацій та політичних партій [146, с. 23-24]. Така позиція учасників була обумовлена недовірою до політичної системи, а також переконанням, що традиційні політичні

структури неспроможні або неготові до радикальних і швидких змін. Через це деякі політичні аналітики критикували рух за нездатність стати ефективною лівою альтернативою «Руху Чаювання», який зумів інтегруватися у структури Республіканської партії і впливати на її керівництво та істеблішмент [306].

Крім того, підтримка руху «Захопи Волл-стріт» й серед населення зазнала суттєвого зниження. У листопаді 2011 року незалежне опитування, проведене організацією Public Policy Polling, зафіксувало рівень підтримки руху на рівні 30% [338]. Однак вже у квітні 2012 року результати опитування, проведеного виданнями NBC News та The Wall Street Journal, засвідчили значне падіння суспільної прихильності до «Захопи Волл-стріт». За даними цього дослідження, 71% респондентів висловили негативне ставлення до руху, а частка тих, хто його підтримував, скоротилася до 16% [140]. Таким чином, менше ніж за пів року підтримка протестувальників серед американців скоротилася вдвічі, що було зумовлено як внутрішніми проблемами руху, так і зміною суспільного сприйняття його діяльності.

Один із організаторів руху «Захопи Волл-стріт» Міка Вайт через п'ять років після протестів зазначав, що рух не зміг реалізувати свій протесний потенціал. Активісти не змогли покласти кінець впливу грошей на демократію, не ліквідували «корпоратократію» 1 відсотка найбагатших та не вирішили проблему економічної нерівності. Він також зауважував, що «рух виявив глибинні недоліки домінуючих і все ще поширених теорій про те, як досягти соціальних змін шляхом колективних дій» [349, с. 22]. Для прикладу, американські соціологи Річард Кловард і Френсіс Фокс Півен стверджували, що позаінституційний протест є для бідних єдиним інструментом у капіталістичному суспільстві для досягнення реальних змін у політиці, протистоячи владі та ресурсам економічної та політичної еліти. Тільки позасистемні події відкривають можливості для політичних змін, адже при умові стабільного функціонуванні політичної системи еліти запобігають будь-яким незручним для них рішенням. Тому Кловард та Півен

зауважували, що інституціоналізація протестного руху є в інтересах еліти, а не протестуючих [272].

Погоджуючись із думкою Вайта, можна зазначити, що організатори руху дійсно більше зосереджувалися на самих протестах, ніж на їхніх кінцевих цілях. Фактично, замість того, щоб виступати за законодавчі зміни, протестуючи намагалися продемонструвати модель альтернативного способу життя. Але і це викликало критику. Як зауважував один із трейдерів Нью-Йоркської біржі Адам Сарзен, «окупанти» масово сиділи у парку за своїми ноутбуками Apple. Проте Apple є одним із найбільших монополістів у світі. Одна акція компанії на той час вартувала майже 400 доларів. Сарзен задавав риторичне питання, чи усвідомлюють мітингарі те, що вони, виступаючи проти багатіїв, самі ж їх збагачують [50]?

Філософ та політичний оглядач Джон О'Хара зазначав, що для «Руху Чаювання» акції протесту були не самоціллю, а інструментом для привернення уваги до їхніх ідей та здійснення політичного тиску [259, с. 243]. Прихильники цього руху не лише висловлювали невдоволення, а й організувалися навколо конкретних цінностей та стратегій, що дозволило їм ефективно реалізовувати свої плани в рамках американської політичної системи. На відміну від них, активісти «Захопи Волл-стріт» не змогли перетворити своє психологічне обурення на організовані та структурні політичні дії.

Однак варто зазначити, що рух «Захопи Волл-стріт», маючи жорстке несприйняття існуючих політичних інститутів, не був радикалізованим. Активісти руху чітко визначили «супротивників» в діючій політичній системі США, що вказувало на присутність поляризації. Однак «окупанти» не сприймали цих супротивників як «абсолютне зло». Тож і вибір засобів для досягнення своєї мети вони обирали мирний, що не вносило значної політичної дестабілізації. Учасники руху сповідували ідеї мирного протесту та, незважаючи на радикальні економічні і політичні ідеї, вони не збиралися використовувати насильницькі засоби для їх досягнення.

Крім того, рух все ж таки зазнав часткової інституціоналізації. Барак Обама у своїй передвиборчій кампанії 2012 року врахував деякі ідеї «окупантів» [40]. Але використовував він їх не щиро, а лише в намаганні підвищити собі рейтинг. Не відомо, чи дійсно більшість колишніх протестуючих повірили Обамі, адже його республіканський опонент на виборах Мітт Ромні сприймався як представник старого «істеблішменту». Тож це також могло допомогти Обамі переобратися на другий термін, не вирішуючи ключові проблеми, які назріли в американському суспільстві. Проте вже в 2016 році активна частина «окупантів» влилася у команду Берні Сандерса на праймеріз від Демократичної партії. Таким чином трансформацію руху «Захопи Волл-стріт» в процесі досягнення своєї мети можна зобразити наступною схемою (Додаток Б).

На період 2012 року «Рух Чаювання» та «Захопи Волл-стріт» чітко продемонстрували загострену політизацію серед американців. Як консервативні, так і ліберальні виборці були не задоволені роботою державних та політичних інститутів у період економічної кризи. Тож ця політизація була підкріплена популізмом проти існуючої політичної еліти. Перед виборами 2010 року рівень довіри до уряду серед американців був лише на рівні 22% [321]. Це був найнижчий показник за пів століття опитувань. Для порівняння, коли вперше американців опитували про це у 1958 року, уряду довіряли майже 73% [55]. Але надалі ситуація продовжила погіршуватися. У 2015 році опитування продемонстрували довіру до уряду лише на рівні 19% [55].

Недовіра до влади була високою як серед республіканських виборців, так і серед демократів. Лише 26% демократів і 11% республіканців наприкінці 2015 року стверджували, що вони можуть довіряти федеральному уряду [55]. Проте варто зазначити, що республіканці, сповідуючи фіскальний консерватизм, завжди ставилися до уряду більш негативно. Вони вважали, що розміри федеральних установ мають бути мінімальними. Проте серед демократів довіра до уряду була завжди більш високою.

Також варто зауважити, що довіра серед прихильників різних партій завжди коливалася в залежності від того, хто перебуває в Білому домі. Якщо це був республіканець, демократи довіряли уряду менше, якщо демократ, то вже у республіканців знижувалася довіра. Однак за середніми показниками частка демократів, які казали, що вони можуть довіряти уряду, практично не змінилася протягом двох адміністрацій, 28% довіряли при адміністрації Буша і 29% при Обамі. Тобто демократи, незважаючи на перебування Обами на посту президента, були також розчаровані ним та Демократичної партією загалом. Це розчарування стає очевидним, якщо прослідкувати коливання рівня довіри за роками. Після переобрання Обами на другий термін серед демократів довіра до уряду підскочила до 37% у січні 2013 року. Цікаво, що на цей період навіть серед республіканців довіра була більшою і складала 15 відсотків. Однак після цього довіра до державних органів почала стабільно падати серед прихильників обох партій [55].

Не кращі справи були і в довірі до законодавчих органів влади. На 2015 рік лише 27 відсотків американців позитивно ставилися до Конгресу, а 69% – негативно. Це співвідношення майже не змінювалося, починаючи з 2010 року. Але ще більш показовим був рівень довіри серед прихильників партій. Незважаючи на те, що на 2015 рік Республіканська партія контролювала вже обидві палати Конгресу, лише 23% республіканців прихильно ставилися до діяльності Конгресу. Парадоксально, але серед демократів ця частка була вища і складала 31 відсоток. Згідно з історії опитувань The Pew Research Center це був перший випадок, коли члени партії, яка має більшість в обох палатах Конгресу, висловили менш прихильне ставлення до законодавчого органу, ніж члени партії меншості [55].

Саме з цими показниками була пов'язана відставка тодішнього спікера Палати представників Джона Бейнера у вересні 2015 року. Головними ініціаторами його зняття стали прихильники «Чаювання» у Конгресі. Ще в січні 2015 року на базі прихильників «Руху Чаювання» була утворена нова фракція, а саме «Кокус свободи Палати представників» (the House Freedom

Caucus), який частіше називали просто «Кокус свободи». Він був створений 30 конгресменами і головною метою фракції стало зняття спікера Палати. Другою вимогою було створити тиск на керівництво Республіканської партії в Конгресі для проведення більш консервативного порядку денного. Це включало розгляд таких питань як: вимога зупинити збільшення держборгу США, якщо не буде проведено реформу соцзабезпечення та відміни реформи охорони здоров'я; зняття голови податкового управління; прийняття законопроектів про видатки бюджету, які розроблені представниками кокусу, а не представниками Демократичної партії [300].

Із цього прикладу ми бачимо, що декілька років існування тиску прихильників «Чаювання» в Конгресі особливо не змінили законодавчу політику. Більшість конгресменів-республіканців не змогли активно протидіяти політиці адміністрації Обама. В той же час політика Б. Обама, як було видно по соціологічним опитуванням, не викликала великої прихильності і у «рядових» демократів. Головними факторами невдоволення залишалися питання економіки та медичної реформи. Американські політологи Марк Дж. Гетерінгтон і Томас Дж. Рудольф зазначали, що к 2012 року економіка США хоча вже й не була в кризі, але і економічного зростання фактично не відбувалося [164, с. 148].

Американці, будучи у своїй масі прихильними до теорії «вільного ринку», розуміли, що економіку потрібно «відпустити» від занадто великого тягаря у вигляді державного регулювання. В 2012 році, згідно опитувань в рамках проекту SSAP, 62% американців хотіли мати збалансований бюджет. В момент початку кризи таких було на 24% менше. Також в опитуванні 65 відсотків заявили про підтримку зниження податків і тільки 35% виступили проти [164, с. 149]. Необхідність збалансованого бюджету зароджувалася із розміру державного боргу США. Згідно бюджету 2010 року державний борг мав скоротитися по відношенню до ВВП с 67% до 66% в 2012 році. Натомість за даними Бюджетного управління Конгресу борг досягнув позначки в 70% ВВП у 2012 році [132].

Через це сприйняттям реформи охорони здоров'я серед американців також було більш негативним. Опитування демонстрували, що 51 відсоток американців не схвалювали нову реформу. Подобалася вона лише 41 відсотку. Таке відношення було частково пов'язане з попереднім опитуванням, адже ця реформа вимагала величезних коштів, що негативно впливало на поступове збільшення дефіциту бюджету. Крім того «Обамаcare» погано впроваджувалася на місцях через бюрократичні процедури [127]. Однак незважаючи на всі ці дані, політика адміністрації Барака Обами не змінювалася і протистояння в Конгресі між республіканцями-«чаювальниками» та демократами з питань бюджету тільки призводила до постійних сварок та екстреного призупинення роботи уряду США в 2013 році [118].

Але найбільше для появи та зростання поляризації в американському суспільстві слугувала реакція політичного істеблішменту на протестні рухи. Замість того, щоб врахувати зростаюче невдоволення в суспільстві, представники обох політичних партій вирішили спробувати його проігнорувати або банально використати на власну користь.

Першим нападом на обидва рухи стало звинувачення в так званій «астротурфності». Себто ці рухи були штучно профінансовані певними фінансовими та політичними групами в своїх інтересах, тож на них не потрібно звертати серйозної уваги. Після масових протестів влітку 2009 року спікер Палати представників Ненсі Пелосі та лідер демократичної більшості Стені Хоєр написали статтю в провідному медіа USA Today, де звинувачували представників «Руху Чаювання» в «проплачених» нападах на представників Демпартії. Пелосі назвала це «огидною кампанією» для зриву громадського діалогу між конгресменами-демократами та їх виборцями [96, 49]. Подібні звинувачення також діставалися протестному руху «Захопи Волл-стріт». Один із провідних «чаювальників» у лавах Республіканської партії Герман Кейн заявляв: «хоч у мене немає фактів, але я вважаю, що ці

демонстрації сплановані та організовані, щоб відвернути увагу від невдалої політики адміністрації Обама» [346].

Але крім банальних звинувачень в астротурфності рухів, були й інші. Провідні американські медіа, починаючи з літа 2009 року активно підхопили за політиками-демократами безпідставну критику «Руху Чаювання». Згідно підрахунків консервативного Media Research Center (MRC), з літа 2009 по квітень 2010 року 44% сюжетів на провідних ЗМІ свідчили, «що рух відображає маргінальний або екстремістський характер». У своєму звіті MRC дійшов висновку, що негативне ставлення до «Руху Чаювання» було яскравим прикладом роботи подвійних стандартів американських медіа. Замість того, щоб об'єктивно висвітлювати появу та зростання цього масового протестного руху, вони натомість почали в один голос засуджувати простих громадян, які публічно виступили проти непопулярної політики адміністрації Обама та підконтрольного демократами Конгресу [96, с. 50].

Варто зазначити, що консервативні ЗМІ та політики також не залишилися осторонь. Під час протестів руху «Захопи Волл-стріт», кандидат в президенти від республіканців Міт Ромні звинувачував протестувальників у пропагуванні ідей «класової війни» [346]. Проте більшість критики з «права» стосувалися порівняння демонстрантів зі старим рухом «хіпі». В правих медіа робили акцент, що «окупанти» складаються з молодих людей, які замість того щоб працювати, сидять в соцмережах та паралельно забруднюють парк Зукотті [77]. Було декілька звинувачень, що серед «окупантів» є антисеміти, що врешті підтвердилося. Проте враховуючи, що «Захопи Волл-стріт» склали дуже різні групи, на цьому довго не акцентували [278]. В певній заангажованості щодо руху звинувачувалися й ліберальні медіа [349, с. 19]. Вірогідно це було пов'язано з небажанням сильно підривати рейтинги Барака Обама, які і без того були низькими серед американців.

Але більш неприйнятним явищем було те, що відверту кампанію проти «Руху Чаювання» розгорнули американські вчені з гуманітарних наук.

Почали з'являтися наукові статті в яких стверджувалися абсурдні речі, які просто суперечили подіям та даним загальноамериканських соціологічних опитувань. У низці наукових публікацій стверджувалися однакові тези. Наприклад, прихильники «Чаювання» звинувачувалися у расизмі. Дослідники В. Вільямсон, Т. Скочпол та Дж. Коггін писали, що «расове невдоволення підігріває страхи прихильників «Чаювання» щодо зміни поколінь у суспільстві та підживлює сильну опозицію «Руху Чаювання» до президента Обама» [350, с. 34]. Автори статті стверджували, що ці расистські настрої є підсвідомими та символізують параноїдальні страхи перед афроамериканською спільнотою [350, с. 35].

Американський політолог Чіп Берлет стверджував, що прихильники «Чаювання» бояться темношкірих іммігрантів, мусульманських терористів, гей-шлюбів, абортів та особливо те, що в Білому домі знаходиться президент афроамериканець [53, с. 12]. Дослідники М. А. Баррето, Б. Л. Купер, Б. Гонсалес, К. С. Паркер та К. Таулер повторювали ті ж самі меседжи. Вони зауважували, що прихильники «Чаювання» расисти, гомофоби і ненавидять нелегальних іммігрантів. Крім того вони зазначали, що білі консерватори виправдовують свій расизм консервативними ідеями, які передбачають важку працю та самозабезпечення. Водночас програми соціального забезпечення та квотування за принципом меншин вчені вважали ознакою рівних прав у суспільстві, тож всі, хто протидіють цьому автоматично стають противниками рівних прав для людей [43, с. 130].

Насправді моральні та релігійні питання були для «чаювальників» навіть не другорядними. Наприклад, у квітні 2010 року лише 14% учасників «Чаювання» відповіли, що соціальні питання важливіші за економічні. В іншому опитуванні, проведеному в Університеті Вашингтона в березні 2010 року, 69% прихильників «Чаювання» сказали, що геям можна дозволити служити в збройних силах, а 62% підтримали закони про захист геїв від дискримінації на посаді. Хоча 39% учасників «Чаювання» в опитуванні називали себе євангельськими християнами, соціальні питання навіть для цієї

верстви були на другому місці. Лише 35 відсотків вважали ці питання важливішими за економічні [96, с. 50].

Не відповідали дійсності і звинувачення «чаювальників» у расизмі. Хоча серед самих «чаювальників» білих дійсно була переважна більшість, саме невелика частина афроамериканців у русі були одними з найяскравіших зірок на політичній арені США. Серед конгресменів, які входили до першої фракції «Чаювання» у Конгресі були афроамериканці, як наприклад, Аллен Вест. На виборах 2008 року він програв Рону Кляйну від Демпартії, але вже 2010 взяв реванш та впевнено його переміг. Вест став першим афроамериканським республіканцем у Конгресі від Флориди з 1876 року, коли цей пост покинув Дж. Т. Уоллз [235]. Також у лавах «Чаювання» була конгресвумен Дженін Гемптон – афроамериканка з Кентуккі. Ще одним відомим «чаювальником» був Тім Скотт – американський бізнесмен і політик. Він також був обраний в Палату представників на виборах 2010 року. Потім він став сенатором від Південної Кароліни. Після виборів 2024 року він був обраний головою Національного республіканського сенатського комітету [344].

Ще одним відомим прихильником «Чаювання» був Герман Кейн – бізнесмен і політик. Він регулярно приймав участь на мітингах «Руху Чаювання» у 2009-2010 роках. У травні 2011 року Кейн оголосив про висунення своєї кандидатури від Республіканської партії на вибори президента у 2012 році. До осені запропонований ним податковий план під назвою «9–9–9» та часті публічні виступи зробили його одним із лідерів в перегонах на республіканських праймеріз. Соціолог Френк Лунц зазначав, що його фокус-групи постійно обирали Кейна як найбільш привабливого кандидата на дебатах. Лунц зазначав, що така привабливість свідчить про високий електоральний потенціал Кейна серед всіх американців у разі висунення його єдиним кандидатом від республіканців [280].

Однак у листопаді 2011 року Кейна раптом звинуватили в сексуальних домаганнях кілька жінок [297]. Кейн заперечив ці звинувачення, але 3 грудня

2011 року оголосив про призупинення своєї кампанії. Не виключено, що така «раптова» згадка про сексуальні домагання 10-річної давнини була пов'язана з брудними іграми опонентів Кейна. І вірогідно це була саме Демпартія. Адже якби на президентських виборах 2012 року обидва кандидати були афроамериканцями, демократам було б дуже важко агітувати незалежних виборців голосувати за Обаму тільки через те, що він афроамериканець. Але і виключити зацікавленість від зняття Кейна серед істеблішменту Республіканської партії також не можна. Адже врешті номінантом на вибори президента був обраний Мітт Ромні, який не був представником «Руху Чаювання».

Особливо комічними виглядали расистські звинувачення проти «чаювальників» на фоні протестного руху «Захопи Волл-стріт». Адже «окупанти» також були незадоволеними адміністрацією Обами. Проте їх расистами у провідних ЗМІ чомусь ніхто не називав. Всі ці факти свідчать, що політичний істеблішмент та медіа навмисно створювали дискурс направлений на радикалізоване сприйняття політичних опонентів в американському суспільстві. Навіювання того, що «Рух Чаювання» є расистським та ледве не фашистським, створювало відчуття невідвортної загрози у прихильників демократів. Ця агресивна риторика сприяла штучному зростанню рівня поляризації. Утворення протестного руху Black Lives Matter в 2013 році було не в останню чергу викликано саме цим. В подальшому діяльність цього руху справила значні деструктивні наслідки для політичної системи США та для самого «Руху Чаювання».

Американський політолог Морріс Фіоріна у своїх дослідженнях зазначав, що більшість звичайних американців не є насправді сильно поляризованими. Водночас він фіксував, що зростання поляризації відбувалося саме в середовищі американських політичних еліт [136, с. 16]. Фіоріна зазначав, що в американській політиці домінує нерепрезентативна та зосереджена на собі група еліт. За його словами це різні посадовці, партійні і незалежні активісти, лідери груп інтересів та громадської думки, які

насправді складають публічне обличчя політики в сучасних Сполучених Штатах.

Цей окреслений політичний клас почав вести «культурну війну», яка насправді не відображає справжніх інтересів більшості американців. Через домінування в медіа і державних органах, цей політичний клас спотворює політичний дискурс у бік пріоритетів еліти [136, с. 204]. Проте ці пріоритети не мали багато спільного з інтересами простих американців. Перед виборами 2010 року опитування продемонструвало, що 64% респондентів називали себе незалежними виборцями, бо вони вважали, що обидві партії більше турбуються про власні інтереси, ніж про звичайних американців [175]. Згодом ці настрої підтвердилися на основі опитувань 2015 року, коли лише 42% демократів і 30% республіканців вважали, що уряд добре справляється з виходом людей із бідності [55].

Незважаючи на очевидну кризу політичного представництва, еліти у США й надалі намагалися нав'язувати свої інтереси звичайним американцям. Президент Обама замість того аби спробувати знайти компроміс з консервативними республіканцями почав, наприклад, займатися впровадженням політики «різноманітності» більш відомою як DEI (Diversity, equity, and inclusion). В серпні 2011 року Обама підписав відповідний Президентський Указ №13583 [126]. В теорії цей указ мав допомогти різним меншинам збільшити можливості у пошуку кращої роботи. Але на практиці він перетворився в ідеологічну кампанію, яка передбачала надання привілеїв певним категоріям громадян не за їхніми здібностями, а за їх приналежність до певної соціальної групи. Це тільки погіршувало соціальну справедливість та ще більш почало поляризовувати американське суспільство та вже існуючі протестні рухи.

Бажання еліт й надалі нав'язувати свій порядок денний на фоні негараздів з економікою та у сфері громадського порядку призвели до потужного антиелітарного руху всередині обох партій. В 2016 році сенатор із соціалістичними поглядами Берні Сандерс об'єднав всіх невдоволених

правлячим істеблішментом всередині Демократичної партії. В його кампанії активно влилися колишні учасники руху «Захопи Волл-стріт» [161]. Врешті Сандерсу не вдалося виграти праймеріз. На них перемогла Гіллари Клінтон, яка представляла партійне керівництво. А ось на фінальних праймеріз у Республіканській партії взагалі обидва кандидата, а саме Тед Круз та Дональд Трамп, були підтримані представниками «Чаювання». Представники істеблішменту, зокрема Джеб Буш, вибули з передвиборчої гонки. За допомогою таблиці можна виділити наступні етапи поляризації сприйняття політичних опонентів в обох протестних рухах (Додаток В).

У фіналі праймеріз в Республіканській партії розгорнулася боротьба між Т. Крузом та Д. Трампом. Але вони представляли різні підходи щодо зовнішньої політики. «Рух Чаювання» мав децентралізовану організацію, яка складалася більш ніж з 600 різних осередків по всій країні [61, с. 46]. Проте серед прихильників руху виокремились неформальні лідери, яких знали у всіх куточках США. В русі «Чаювання» особливо яскравими лідерами були колишній губернатор Аляски та віце-президент у президентській кампанії Джона Маккейна – Сара Пейлін та конгресмени Рон Пол та його син Ренд Пол. Погляди Сари Пейлін спиралися на підхід у зовнішній політиці часів правління президента Томаса Джефферсона. Цей підхід полягав в уникненні участі США у зовнішніх війнах, проте наголошував на швидкій та потужній військовій участі у разі можливих загроз національній безпеці. Пейлін критикувала занадто активну зовнішню політику адміністрації Джорджа Буша у розповсюдженні демократії у світі. Вона вважала, що активність Сполучених Штатів має стосуватися лише боротьби з її ворогами. Саме в контексті цього Пейлін підтримувала ідею тісного співробітництва США зі своїми союзниками у різних регіонах світу [227, с. 30].

Рон Пол, на противагу Пейлін, навпаки сповідував ізоляціонізм. Він вважав що Сполучені Штати мають відмовитися від ролі «світового поліцейського» та зосередитись виключно на внутрішніх проблемах. Цей підхід передбачав цілковиту відмову від активної підтримки союзників у

світі [227, с. 31]. Сенатор Тед Круз у своїх зовнішньополітичних поглядах більше тяжів до крила «Чаювання», який сповідувала Сара Пейлін. Водночас Дональд Трамп, який врешті здобув перемогу на республіканських праймеріз та президентських виборах 2016 року, продемонстрував погляди ближчі до ізоляціоністської традиції, які пропагувала сім'я Полів. Його прихід до влади сприяв закріпленню ізоляціоністських тенденцій не лише в середовищі «Руху Чаювання», а й у масштабах усієї Республіканської партії.

Унаслідок цього відбулося злиття протестного руху «Чаювання» з трампістським рухом «MAGA» (Make America Great Again). Прихильники цього руху почали активно формувати внутрішньопартійний дискурс, зокрема критикуючи представників традиційного неоконсерватизму, які підтримували активну міжнародну роль США [187]. Зовнішньополітична програма адміністрації Трампа, відома як «Америка понад усе» (America First), була побудована на принципах ізоляціонізму та скептицизму щодо багатосторонніх міжнародних угод. Під час президентства Трампа США вийшли з низки міжнародних договорів, зокрема оголосили про намір скоротити військову присутність у деяких регіонах світу. Офіційний нарратив адміністрації підкреслював перевагу «креативної дипломатії» над прямим військовим втручанням [35].

Поширення ізоляціоністських настроїв серед республіканців особливо помітне в контексті підтримки України. За даними опитувань, проведених наприкінці 2023 року, 48% респондентів, які ідентифікували себе як республіканців, вважали, що США надають Україні надмірну допомогу, тоді як серед демократів цей показник становив лише 16% [83]. Кульмінацією ізоляціоністської політики стало блокування в Конгресі великого пакету допомоги Україні, Ізраїлю та Тайваню трампістським крилом Республіканської партії наприкінці 2023 року. Представники цієї політичної течії аргументували свою позицію тим, що будь-яка зовнішня допомога має поступитися першочерговому вирішенню внутрішніх проблем, зокрема міграційної кризи на американо-мексиканському кордоні. Така позиція

багатьох прихильників «MAGA» щодо протистояння агресивній політиці Росії опосередковано впливала на зростання політичного насилля у формі міждержавної війни. Варто додати, що серед ультралівих конгресменів-демократів також були противники активної допомоги США своїм союзникам, включаючи сенатора Берні Сандерса [340; 216].

Загалом, трансформація «Руху Чаювання» в рух «MAGA» сприяла перегляду фундаментальних принципів Республіканської партії. Якщо раніше концепція «обмеженого уряду» акцентувала увагу переважно на внутрішніх економічних питаннях, то за президентства Трампа вона поширилася і на сферу зовнішньої політики, зокрема через скорочення військових міжнародних зобов'язань США. Це поставило під питання традиційну роль Сполучених Штатів як гаранта глобальної безпеки та лідера «вільного світу», що має стримувати експансіоністські та агресивні дії авторитарних режимів. Крім того політика ізоляціонізму врешті несе загрозу для національної безпеки самих Сполучених Штатів, адже дає «зелене світло» всім авторитарним та тоталітарним режимам діяти з позиції сили у зовнішніх відносинах.

Хоча протестні рухи «Захопи Волл-стріт» та «Рух Чаювання» не були радикальними в момент свого утворення, під дією зовнішніх чинників вони поступово рухалися шляхом радикалізації в процесі досягнення своєї мети. Їх активісти приймали участь в просуванні несистемних кандидатів в органи влади, які викликали збільшення рівня поляризації у США. Також «Рух Чаювання» та «Захопи Волл-стріт» опосередковано повпливали на зміну зовнішньої політики США, що погіршило стан міжнародної безпеки сьогодні. Тож аналіз формування та подальшої діяльності цих двох рухів демонструє потенційну небезпеку тривалого існування протестних рухів, через схильність їх членів зазнавати поступової радикалізації сприйняття власних політичних опонентів. Проте важливу роль у процесі радикалізації відіграють і зовнішні чинники, такі як рішення органів влади та діяльність

ЗМІ. Інакші рішення та поведінка політичного класу США могли викликати демобілізацію учасників обох рухів та уникнення їх радикалізації.

Висновки до другого розділу

Було обґрунтовано передумови формування масових протестних рухів у США. До них належали початок економічної кризи 2007-2008 років та криза політичного представництва викликана низькою довірою до органів влади. Зазначено, що протестні рухи утворилися внаслідок політизації сприйняття політичних процесів серед американців, яка була спричинена прийняттям пакетів фінансової допомоги Конгресом США за ініціативи адміністрацій президентів Джорджа Буша та Барака Обами. Також було встановлено, що чинники, які сприяли формуванню протестного руху, водночас стали каталізаторами його політичної поляризації, що проявилось у формуванні ідейно протилежних рухів: консервативного «Руху Чаювання», який виступав проти втручання держави в економіку, та лівоорієнтованого «Захопи Волл-стріт», що критикував економічну нерівність і вплив корпорацій на політику. Таким чином, первинне економічне незадоволення переросло в глибший політичний розкол.

Охарактеризовано процес поляризації та радикалізації протестних рухів «Захопи Волл-стріт» та «Руху Чаювання». Доведено, що на процес поляризації «Руху Чаювання» вплинуло прийняття закону про реформу охорони здоров'я. На поляризацію руху «Захопи Волл-стріт» вплинула політика жорсткої економії, яка впроваджувалася урядами штатів та значний розмір державних видатків на підтримку великих корпорацій та банків.

Визначено етапи поляризації протестних рухів «Захопи Волл-стріт» та «Рух Чаювання». На першому етапі обидва рухи встановили «зовнішніх супротивників». Для «Руху Чаювання» це були Демократична партія та адміністрація президента Барака Обами. Для руху «Захопи Волл-стріт» це були великі корпорації та банки. На другому етапі поляризації учасники протестних рухів ідентифікували «внутрішніх супротивників», які заважали

досягненню поставлених цілей. Для «Руху Чаювання» внутрішнім ворогом став істеблішмент Республіканської партії, для руху «Захопи Волл-стріт» – істеблішмент Демократичної партії. На третьому етапі поляризації учасники протестних рухів шукали своїх «головних союзників» в процесі досягнення своєї мети. Для активістів «Чаювання» такими союзниками стали Тед Круз та Дональд Трамп, які були фаворитами на президентських праймеріз від Республіканської партії в 2016 році. Для прихильників руху «Захопи Волл-стріт» головним союзником став сенатор Берні Сандерс, який також був кандидатом на президентських праймеріз у Демократичній партії в 2016 році.

Обґрунтовано, що на подальшу радикалізацію протестних рухів вплинули зовнішні фактори. До них належала соціально-економічна політика президента Барака Обами, його небажання йти на співпрацю з Республіканською партією та представниками «Руху Чаювання», «агресивна» риторика ЗМІ, політиків, науковців та лідерів думок спрямованих проти активістів обох рухів. До внутрішніх факторів поляризації та радикалізації впливали ідеологічні переконання окремих лідерів і учасників протестних рухів. У «Русі Чаювання» це був Рон та Ренд Пол, які сповідували ідеї ізоляціонізму Сполучених Штатів. Водночас у більшості активістів руху «Захопи Волл-стріт» була наявна зневіра в наявності вертикальної підзвітності органів влади, що впливало на радикальне сприйняття існуючої політичної системи США.

РОЗДІЛ 3. НАСИЛЬНИЦЬКІ ПРОТЕСТИ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ США ТА ЗАСОБИ ЇХ ЗАПОБІГАННЯ

Дослідники І. Ортіс, С. Берк, М. Беррада та Е. С. Кортес у своїх дослідженнях глобальних протестів зафіксували, що невдоволення роботою урядів у світі досягло піку серед людей у 2012-2013 році. Більшість цих протестів у різних куточках світу стосувалися проблеми відсутності реальної демократії та низької підзвітності державних органів [261, с. 112]. В Сполучених Штатах цей пік протестів припадав на період 2009-2011 років.

Опитування демонстрували невдоволеність населення у більшості країн світу наявними політичними системами та відсутність, як наслідок, довіри до урядів. Дослідники зауважували, що десятиліття неоліберальної політики породили економічну нерівність і погіршили добробут як незаможного, так і середнього класу. Це тільки збільшувало відчуття несправедливості. Існувало розчарування погано функціонуючими демократіями та роздратування невдачами економічного та соціального розвитку. За підрахунками дослідників к 2016 року протести знову загострилися, часто стаючи «омнібусними протестами» (протести з багатьох питань) [261, с.112]. Ця тенденція спіткала і Сполучені Штати, починаючи з 2013 року, після інституціоналізації та часткової демобілізації протестних рухів «Захопи Волл-стріт» та «Руху Чаювання».

Американський соціолог Джеймс Гешвендер, беручи за основу підхід «J-подібної кривої зростання і зниження задоволеності» Дж. Ч. Девіса, запропонував теорію, яка наголошувала, що невідповідність уявлень людей про соціальну та економічну реальність допомагають пояснити зростання «Руху за громадянські права» в США у 1960-х роках. У своєму аналізі він зазначав, що у 1930-1940-х роках рівень життя афроамериканців поступово та стабільно підвищувався. Проте після Другої світової війни права та свободи афроамериканців знову почали утискати, насамперед у Південних штатах. Афроамериканці були колективно налаштовані на досягнення свого

процвітання, аж раптом його знову почали штучно обмежувати. Саме різка невідповідність між уявленнями та реальним станом справ призвела до сплеску невдоволення. Це і стало початком перших актів непокори існуючим правилам «сегрегації» та чинником утворення «Руху за громадянські права», яке очолив афроамериканський пастор Мартін Лютер Кінг [145].

Схожий розвиток подій спіткав афроамериканців у 2013 році. Занадто великі очікування щодо власного процвітання від першого президента афроамериканця не справдилися. Проблеми афроамериканської спільноти й надалі не вирішувалися. Натомість додалися проблеми фінансового та соціального характеру внаслідок економічної кризи. Багато афроамериканців постраждали від втрати житла внаслідок іпотечної кризи. Згідно зі звітом неурядової громадської організації National Low Income Housing Coalition, афроамериканці втратили більше половини свого багатства з початку рецесії через падіння частки власності на житло та втрату роботи. З 2007 року майже 8% афроамериканців втратили свої будинки через іпотечну кризу. Для порівняння серед білих американців цей відсоток був 4,5% [277]. Співвідношення диспропорції було пов'язано із неспроможністю афроамериканців й надалі виплачувати свої кредити.

Нездатність платити за рахунками серед афроамериканців була пов'язана з великим відсотком безробітних. За перший термін адміністрації Барака Обами ситуація з безробіття залишала бажати кращого, хоча згідно з його планом фінансового відновлення ARRA ще у 2012 році рівень безробіття мав впасти до 6% [132]. Відсутність роботи була одним із головних причин невдоволення як «Руху Чаювання» і особливо руху «Захопи Волл-стріт». Проте ситуація з безробіття у афроамериканців була ще гіршою, ніж в середньому у країні. Якщо в 2013 році по всій країні був зафіксований рівень безробіття на рівні 7,4%, то серед афроамериканців він становив 13,1% [331]. І така тенденція серед цієї спільноти існувала з самого початку економічної кризи [332].

Перебуваючи в тяжкому економічному становищі, після попередніх років зростання добробуту, афроамериканська спільнота перебувала в емоційно-пригніченому стані. Згідно опитувань NPR в 2013 році, спільно з Фондом Роберта Вуда Джонсона та Гарвардською школою громадського здоров'я, майже половина всіх афроамериканців заявляли, що перебувають в поганому фінансовому становищі [210]. Результати економічної політики Обама дуже повільно відновлювали економіку, популістична реформа охорони здоров'я також не дала однозначно позитивного ефекту, на який розраховували прибічники демократів, до того ж проблеми афроамериканської спільноти як і раніше нікого не цікавили. Всі ці фактори врешті призвели до поступового зростання роздратованості існуючим станом серед афроамериканців. Достатньо було будь-якої контроверсійної події для того, щоб це невдоволення проявилось на вулицях американських міст. І врешті така подія сталася.

Увечері 26 лютого 2012 року в місті Санфорд, що у штаті Флорида, Джордж Циммерман застрелив 17-річного афроамериканця Трейвона Мартіна. За свідченнями сім'ї, Мартін вийшов до найближчого магазину. Джордж Циммерман, який був членом «сусідської варти» (neighborhood watch), побачив Мартіна і повідомив про нього в поліцію як про підозрілого злочинця. Незважаючи на те, що Циммермана попросили не діяти і чекати поліцію, він все ж таки вирішив затримати Мартіна самотужки. Проте, на жаль, коли приїхала поліція, Мартін був вже мертвий [283].

Циммерман був поранений під час зіткнення та стверджував, що захищався [156]. На той момент Циммермана не затримували. Поліція заявила, що немає жодних доказів, які могли б спростувати його заяву про самооборону. Однак після того, як національні ЗМІ зосередили увагу на цьому інциденті, Циммерману зрештою було висунуто звинувачення і почалося розслідування. Видання Miami Herald повідомила, що впродовж місяця після стрілянини ім'я Трейвона Мартіна було ретвітнута більше двох мільйонів разів [138].

Через набуття широкого розголосу цієї історії через провідні ЗМІ, деякі ліві активісти почали мобілізувати громадськість до дій. 8 березня 2012 року Кевін Каннінгем, координатор соціальних мереж, створив петицію на Change.org, яка через кілька тижнів стала найбільшою в історії веб-сайту і набрала 2,2 мільйонів підписів. Каннінгем сказав, що він ініціював онлайн-петицію з вимогою до влади притягнути Циммермана до відповідальності. Але мотиви Каннінгема мали не зовсім щирий характер. Він казав, що «закохався» в соціальні мережі під час єгипетської революції 2011 року та був вражений смертю Халеда Саїда, якого вбила єгипетська поліція. Він думав, що смерть Мартіна може бути подібною ситуацією, коли смерть однієї людини може спровокувати переоцінку цінностей в суспільстві та революціонізувати систему правосуддя та американську культуру [203].

Поки йшло розслідування справи, завдяки пильній увазі ЗМІ, у США розгорілися дебати щодо расового питання та законів про самооборону. Почали проводитися марші та мітинги по всій території Сполучених Штатів. Один із найбільших протестів, «Марш мільйонів худі», відбувся в Нью-Йорку 21 березня 2012 року. Люди носили худі, щоб символізувати свою підтримку Мартіна, адже він був у ній під час загибелі. До цієї акції долучилося багато представників руху «Захопи Волл-стріт», у яких напередодні був свій протест. ЗМІ оцінювали кількість учасників у декілька сотень людей. На протесті також виступили батьки Трейвона Мартіна [204].

У липні 2013 року був винесений виправдальний вирок Джорджу Циммерману судом присяжних у Флориді. Ця подія, після року висвітлення провідними американськими медіа, викликала масу незадоволення серед багатьох верств населення. Особливо негативно цю новину сприйняла афроамериканська спільнота. Одразу після оголошення вердикту присяжних афроамериканська правозахниця та активістка Алісія Гарза увійшла у Facebook та залишила там повідомлення. Вона написала, що любить всіх темношкірих і що їх життя мають значення. Близька подруга Гарзи, Патрісс Каллорс, прочитала цей пост тієї ж ночі. Каллорс, яка була активісткою та

займалася проблемами пенітенціарної системи, почала ділитися словами Гарзи зі своїми друзями в соцмережах. Кожного разу, публікуючи репост, вона використовувала хештег: #blacklivesmatter. Вже наступного дня, після перших постів, Гарза та Каллорс обговорювали, як вони могли б організувати кампанію, враховуючи настрої афроамериканської спільноти [107].

Ця історія поклала початок протестному руху Black Lives Matter (з англ. «Життя темношкірих мають значення», скорочено BLM), який стане одним із найбільш впливових протестних рухів, що виник у сучасних Сполучених Штатах Америки. Тим часом протести, після оголошення рішення присяжних, ширилися по всій країні. Мітинги пройшли у Вашингтоні, Сан-Франциско, Чикаго, Нью-Йорку та Лос-Анджелесі, а також у самому місті Санфорд, де відбулося вбивство та суд. Своє невдоволення виголосили низка політиків, знаменитостей, музикантів, лідерів громадянської думки та правозахисників [152].

На перший погляд, таке суспільне невдоволення рішенням журі присяжних можна зрозуміти. Така трагічна смерть підлітка, дійсно, викликала засмучення та розчарування у людей. Проте більшість американських медіа та інших представників політичного класу почали наголошувати на тому, що Циммерман убив Мартіна навмисно, бо той був темношкірим [205]. Тож виникла дискусія щодо расово вмотивованого вбивства. На фоні такого дискурсу виправдання вбивці виглядало як яскраве підтвердження існування системного расизму в судових органах США.

Тези про расово вмотивоване вбивство Трейвона Мартіна згодом розповсюджувалася й американськими науковцями. Наприклад, дослідниці з Університету Північної Кароліни А. К. Лейн, Я. Вільямс, А. Н. Хант та Е. Полк стверджували, що виникнення руху Black Lives Matter було зумовлене саме наявністю інституційного расизму в США. Цей феномен проявляється через усталені стереотипи, які асоціюють афроамериканців із злочинністю. На думку авторок, такі упередження і могли стати причиною загибелі Трейвона Мартіна. Вони зазначали, що Джордж Циммерман, підсвідомо, під

впливом цих суспільних стереотипів, сприйняв темношкірого Мартіна як потенційного злочинця [199, с. 791-792].

Професор політології Луїсвільського університету Дьюї М. Клейтон підкреслював, що рух BLM виявив існування «системи», яка продовжує знецінювати життя афроамериканців у різних сферах суспільного життя. Одним із центральних елементів цієї системи є расова нерівність у сфері правосуддя, що виявляється в упередженому ставленні до смертей темношкірих громадян. Тож на його переконання, зусилля активістів BLM сприяли підвищенню обізнаності громадськості щодо впливу расових стереотипів і структурної нерівності на правову систему США [90, с. 2–3].

Афроамериканський політичний філософ Крістофер Дж. Леброн також наголошує, що випадок Трейвона Мартіна ілюструє вплив расових стереотипів. Джордж Циммерман, на думку Леброна, можливо несвідомо сприйняв Трейвона як потенційного злочинця, керуючись суспільними упередженнями. Але це фатально вплинуло на розвиток подій. Водночас Леброн та Клейтон визнають, що перед фатальним пострілом між Циммерманом і Мартіном відбулася фізична сутичка. Циммерман не застосував зброю одразу після зустрічі з Трейвоном, однак обставини інциденту викликали у них серйозні питання щодо ролі расових упереджень [90, с. 6; 202, с. 11].

Оскільки засновниці протестного руху Black Lives Matter заявляли, що його створення було зумовлене необхідністю протидії несправедливості та інституційному расизму в Сполучених Штатах, доцільно дослідити, чи справді вбивство Трейвона Мартіна та подальше виправдання його вбивці судом присяжних можна розглядати як результат упередженого ставлення до афроамериканської громади.

Деякі дослідники піддали сумніву тезу про те, що вбивство Трейвона Мартіна Джорджем Циммерманом було зумовлене виключно расовими стереотипами. Старший науковий співробітник Лондонського центру політичних досліджень, афроамериканець Дірой Мердок, акцентує увагу на

біографії Циммермана, яка, на його думку, спростовує обвинувачення у расовій упередженості. Зокрема, Циммерман був співзасновником страхової компанії Allstate разом із бізнес-партнером, який був афроамериканцем. Він активно допомагав темношкірим дітям із малозабезпечених родин, підтримував Демократичну партію та агітував за Барака Обаму, першого темношкірого президента Сполучених Штатів. Всі ці факти спростовували тези багатьох активістів та частини ЗМІ про расистські та упереджені погляди Циммермана [245].

Мердок також звертає увагу на латиноамериканське походження Циммермана: його мати родом із Перу. Це, за словами дослідника, ставить під сумнів твердження деяких американських ЗМІ, які описували Циммермана виключно як «білого». Мердок критикував провідну ліберальну пресу за спроби приписати цій справі расове підґрунтя: «Ліберали можуть скільки завгодно кричати про білий расизм... Але в цій справі білий расизм не грав жодної ролі, що підтверджується відсутністю таких заяв навіть із боку обвинувачення» [245]. На його думку, саме ці факти сприяли виправдальному вироку суду присяжних, які не знайшли доказів расової мотивації в діях Циммермана. Спираючись на розгорнуту доказову базу, вони відкинули вірогідне існування саме расового аспекту в цій трагедії.

Під час слідства було з'ясовано, що за рік з 2011 до 26 лютого 2012 року в районі Твін-Лейкс, де проживав Циммерман, місцеві жителі 402 рази викликали поліцію. За цей рік там було скоєно 8 пограбувань будинків, 9 крадіжок і навіть був випадок стрілянини. Десятки повідомлень про спроби пограбування будинків надходили там постійно [139; 114]. У вересні 2011 року жителі району Твін-Лейкс провели організаційні збори для створення програми сусідської варти. За словами Венді Дорівал, організатора «сусідської варти» з департаменту поліції Санфорда, Циммерман був обраний сусідами координатором програми [114]. Він зробив майже 50 дзвінків до поліції між 2004 і 2012 роками, щоб повідомити про різні місцеві інциденти [139]. Після пограбування сусіднього будинку у 2011 році

Циммерман почав частіше звертати увагу на підозрілих осіб у районі. Ці обставини пояснювали, чому сусіди обрали його бути вартовим на вулиці [139].

За три тижня до вбивства Мартіна, в районі Твін-Лейкс був пограбований будинок. Циммерман повідомляв тоді про підозрілого чоловіка, який ходить поміж будинків. Після затримання поліцією злочинців, Циммерман опізнав одного з чоловіків, якого він тоді бачив [114]. Коли 26 лютого Циммерман подзвонив до поліцію, він казав про підозрілого хлопця, який ходить і розглядає будинки. Він повідомив, що на чоловікові темне худі, але більш конкретної інформації він не надавав. Потім Циммерман сказав диспетчеру, що хлопець раптово почав тікати. Циммерман у відповідь побіг за ним [315].

Проте, коли приїхала поліція, сутичка між Мартіном і Циммерманом вже сталася. Як показали свідчення очевидців, Циммерман не стріляв холонокровоно у Трейвона. Свідки зазначили, що побачили як Циммерман та Мартін б'ються і в момент пострілу Трейвон сидів на Циммермані. Це потім підтвердила експертиза. У Циммермана зафіксували зламаний ніс та порізи на потилиці. Крім того Циммерман був весь брудний, коли приїхали перші поліцейські, в той час як одяг Мартіна був майже не забруднений. Це доводить, що очевидці казали правду про перебіг сутички.

Всі ці факти свідчать, що ніякого навмисного та цинічного вбивства Трейвона Мартіна не було. Циммерман був дійсно упереджений у цій ситуації. Проте ця упередженість була не проти афроамериканців, а проти незнайомих, які ходили його вулицею. Ця упередженість була викликана зростаючим рівнем злочинності. Циммерман навіть не знав, кого він переслідує, адже йшов дощ, а сам Мартін був у худі. В цій ситуації на місці Трейвона міг опинитися будь-хто, і результат цієї сутички міг бути однаковий. Очевидно одне, що Циммерман не мав один затримувати Мартіна. Крім того, як би це був справжній злочинець, то вбитим міг

виявитися вже сам Циммерман. Однак згідно законів штату Циммерман застосував самооборону, тому і був виправданий присяжними.

Попри виправдання Циммермана, засновниці руху Black Lives Matter – Алісія Гарза, Патрісс Каллорс та Опала Тометі – не погодилися з таким рішенням і продовжували наполягати на тому, що вбивство Мартіна було проявом інституційного расизму. Критики руху, такі як афроамериканський дослідник проблем темношкірої спільноти в США Таліб Старкс, ставить під сумнів публічні наративи активістів BLM. На його думку, рух переслідував політичні та особисті цілі й мав мало спільного із реальними проблемами афроамериканської спільноти, до яких Старкс відносив високий рівень насильства, викликаною злочинністю. Старкс підкреслює: «Протягом останніх трьох із половиною десятиліть афроамериканці становили понад половину всіх жертв убивств у США. Однак група, яка буквально називає себе «Життя темношкірих має значення», з'явилася лише після загибелі Трейвона Мартіна від рук Джорджа Циммермана. Більше того, упродовж 503 днів між смертю Трейвона і винесенням вироку Циммерману були вбиті тисячі афроамериканців, проте їхні вбивці не мали пігментації Джорджа Циммермана – вони були темношкірими. Отже, ці втрати — так само, як і тисячі інших життів, втрачених до, під час і після життя Трейвона, — не були важливими для групи, яка свідомо назвала себе «Black Lives Matter»» [310, с. 29].

Випадок із протестами щодо Трейвона Мартіна продемонструвала появу радикального дискурсу в американській спільноті. Першими, хто «розкрутив» цю хвилю були представники провідних медіа та активісти, які хотіли повторити протести в стилі «Арабської весни». Однак замість того, щоб вести дискусії стосовно вдосконалення законів штату Флориди щодо володіння та застосування вогнепальної зброї, був розгорнутий дискурс про інституційний расизм, якого насправді в цій справі не було. Цей штучний дискурс сприяв утворенню протестного руху Black Lives Matter, лідери якого почали застосовувати поляризований дискурс проти судової та

правоохоронної системи США. Алісія Гарза зазначала: «Це була відповідь на античорний расизм, який пронизує наше суспільство, а також, на жаль, наші рухи та організації» [167, с. 23]. Хоча протести в 2013 році пройшли мирно, надалі агресивний та поляризований дискурс призвів до насильницьких форм протестів.

За рік після утворення руху Black Lives Matter мобілізував у свої ряди багато активістів. Патрісс Каллорс вказувала, що BLM нараховує понад 30 регіональних відділень у Сполучених Штатах. Алісія Гарза підкреслювала, що рух не має єдиного лідера: «У нас багато лідерів, однак не там, де ви їх звикли знаходити. Якщо ви шукаєте тільки темношкірого гетеросексуального чоловіка, який є проповідником ідеї – то ви такого не знайдете» [107]. Однак, аналізуючи діяльність Black Lives Matter у порівнянні з іншими протестними рухами в США, заяви про децентралізовану організацію не зовсім відповідали дійсності. З самого початку існування руху простежується чітка ієрархічна структура прийняття рішень. Алісія Гарза, Патрісс Каллорс та Опала Тометі були центральними фігурами, які визначали напрям діяльності руху та формували його ключові ідеї у публічному просторі.

Формуванню руху Black Lives Matter сприяли багато факторів. Тож одразу декілька теорій пояснюють їх. Відносна депривація була пов'язана із очікуваннями афроамериканців засудження Джорджа Циммермана; теорії «нових суспільних рухів» та «спорідненості-конвергенції» пояснюють бажання афроамериканців захистити свою спільноту; теорії мобілізації ресурсів та політичного процесу розкривають свідому мету організаторів руху використати незадоволеність афроамериканської спільноти для досягнення власних політичних цілей.

Із заяв Гарзи ми бачимо, що рух проповідував цінності програми DEI. Це вказувало, що рух хвилювали саме соціальні та культурні питання, а не виключно економічні, як це було із «Рухом Чаювання» та «Захопи Волл-стріт». Таліб Старкс визначив ідеологічні погляди руху Black Lives Matter наступним чином: «Це «астротурфний» рух, який спрямований на створення

агітації расового розколу, масових заворушень, безладів та беззаконня – водночас, прощтовхуючи марксистську та антиполіцейську повістку дня, прикриваючись «проблемами темношкірих» [310, с. 29]. Організатори протестного руху Black Lives Matter з гордістю зазначали, що були «навченими марксистами» [337]. Алісія Гарза також заявляла, що «в умовах капіталізму неможливо створити світ, де життя афроамериканців мають значення. В свою чергу капіталізм неможливо знищити без боротьби з національним та гендерним пригнобленням» [287, с. 123]. Серед основних переконань лідерок BLM було те, що вся правова система США, основні засоби масової інформації та суспільство за своєю суттю є прихильниками «переваги білої раси». Опираючись на це, вони згодом стверджували, що «поліція є інститутом, який не підлягає реформування» тому має бути позбавлений фінансування та фактично ліквідований [60].

Набір таких ідеологічних переконань означав неминучу радикалізацію протестного руху, що врешті і сталося. Перші масові насильницькі протести руху відбулися у Фергюсоні, штат Міссурі, в 2014 році. Причиною цього стало вбивство молодого афроамериканця Майкла Брауна білим поліцейським Дарреном Вільсоном 9 серпня 2014 року. Після вбивства протести у Фергюсоні швидко переросли в заворушення, мародерства та акти насильства. Засновниці BLM одразу організували «вільну подорож» до Фергюсона під егідою хештега #BlackLivesMatter. До ініціативи приєдналися понад 500 активістів із 18 штатів. Це сприяло радикалізації настроїв у місті серед населення [107].

Алісія Гарза була на початку протестів навіть здивована наскільки популярним став їх рух [107]. В свою чергу Патрісс Каллорс зазначала: «Ця поїздка була закликком до дії для темношкірих та їх союзників боротися за справедливість – не тільки для Майкла Брауна та його родини, але й для всіх нас. Це був приклад самовизначення частини жителів Фергюсона перед обличчям насильства проти темношкірих і тих із нас, хто приєднався до них зі всієї країни» [101].

Каллорс порівняла вбивство Майкла Брауна у Фергюсоні із лінчуванням темношкірих у ХІХ столітті, що мало місце в колишніх штатах Конфедерації. Таке порівняння було гіперболізованим та провокативним і не відповідало подіям, які насправді сталися. Приїзд протестувальників із різних штатів посилювали хвилю заворушень і бунтів у Фергюсоні. Протести супроводжувалися хвилями насильства, під час яких місцеві крамниці неодноразово зазнавали вандалізму та пограбувань. Ситуація вийшла з-під контролю настільки, що губернатор штату Міссурі Джей Ніксон змушений був залучити національну гвардію для забезпечення громадського порядку [322].

Розслідування, яке проводили місцева поліція та ФБР, супроводжувалося періодичними новими спалахами протестів, які активісти руху навмисно розпалювали своїм поляризованим та радикальним дискурсом. Будь-яка спроба правоохоронців підтримати порядок зустрічала гостру критику з боку активістів ВЛМ. Під час розслідування вбивства активісти руху організували масштабну кампанію тиску на поліцейського Даррена Вільсона. Внаслідок громадського невдоволення, супроводжуваного заворушеннями та масовими погромами, поліція була змушена вже через тиждень після інциденту розкрити публічно його ім'я [84]. Після оприлюднення цієї інформації американські медіа активно поширювали персональні дані Вільсона, ігноруючи потенційні загрози для його життя. Такі дії не лише ставили під загрозу безпеку поліцейського, але й були відвертим підбурюванням до насильства. Надалі американські засоби масової інформації неодноразово відігравали ключову роль у загостренні расової напруженості в суспільстві. Інтенсивна агітаційна кампанія Black Lives Matter, активно підтримувана медіа, спричинила формування суспільної думки, в якій провина Даррена Вільсона у навмисному вбивстві виглядала беззаперечною [20, с. 223].

Юридичний аналітик телеканалу CNN Марк О'Мара зазначав: «Даррену Вільсону буде важко, навіть якщо він не скоїв жодного злочину.

Сьогодні це вже не має значення. Зараз він є уособленням гніву та обурення, які накопичилися в афроамериканській спільноті» [224]. За словами анонімного джерела, яке коментувало ситуацію для The Guardian, Вільсон «не зможе повернутися до служби у поліції Фергюсона, оскільки його можуть застрелити. Йому краще зовсім уникати цього міста» [224].

Розслідування з'ясувало, що 18-річний Майкл Браун та його приятель рухалися вечірньою дорогою посеред проїжджої частини, чим ускладнювали рух транспорту. Поліцейський Вілсон, під'їхавши до них, запитав про причину такого пересування, на що отримав відповідь від Брауна, що вони «вже майже дійшли». На прохання поліцейського перейти на узбіччя Браун відповів грубощами, після чого розпочав фізичний напад на Вілсона через вікно поліцейського автомобіля. Цей факт підтвердила судово-медична експертиза ФБР [322]. За словами Вілсона, Браун намагався витягнути його з машини, а потім наніс йому кілька ударів. Відчуваючи загрозу для свого життя, поліцейський застосував табельну зброю: «Я відчував, що ще один удар в обличчя і він мене нокаутує ... Він був явно більший і сильніший за мене. Отримавши два удари від нього, я відчував, що третій удар може стати для мене фатальним», – сказав Вільсон перед Великим журі присяжних [330].

Після першого пострілу, зробленого в машині, Браун почав тікати, Вілсон побіг за ним. Важливо зазначити, що твердження активістів руху Black Lives Matter про те, що Вілсон стріляв у спину Брауна, коли той підняв руки, не були підтверджені доказами. Зокрема, вісім свідків, більшість із яких були афроамериканцями, заперечили факт підняття рук Брауном [322].

Незважаючи на результати розслідування, протестувальники та активісти ВЛМ звинувачували прокурора Боба Маккалоха в упередженості. Він начебто здійснював тиск на присяжних не висувати звинувачень Вільсону. Після тримісячного розслідування поліції та ФБР Велике журі присяжних округу Сент-Луїс відмовилося висувати звинувачення проти поліцейського і це рішення викликало хвилю справжнього обурення серед

активістів BLM, які організували блокування місцевих торговельних центрів, що супроводжувалося новими заворушеннями та погромами [211].

Перед рішенням присяжних протестувальники погрозували спалити місто, якщо не буде висунено звинувачень Вільсону. І вони дотримали свого слова. За ніч у Фергюсоні згоріло щонайменше 12 будівель, включаючи автосалон. Повідомлялося, що протестувальники були озброєні. У місті Сент-Луїс, що поряд, спочатку протест BLM був мирний. Протестувальники перекрили шосе. Проте потім демонстранти рушили до ділового району Саут-Гранд. Там вони почали бити вікна магазинів та займатися мародерством. Але поліція припинила цей насильницький протест, застосувавши сльозогінний газ. На наступний день поліція округу Сент-Луїс повідомила, що заарештувала 29 осіб [234].

Але активісти Black Lives Matter зупинятися не збиралися. Вони закликали до агресивних дій проти поліції. Одна з лідерок руху Патрісс Каллорс заявила про необхідність зробити 2015 рік – «роком некерованості» [102]. Ситуація досягла критичної точки, коли в ніч після рішення журі начальник поліції округу Сент-Луїс Джон Белмар зафіксував до 150 пострілів у місті [309]. Через постійні перестрілки у місті, Федеральне авіаційне управління США було змушене спрямувати частину рейсів з аеропорту Сент-Луїса до інших міст і навіть заборонити польоти над територією Фергюсона та його околицями на два тижні [309].

На тлі цих подій президент США Барак Обама закликав протестувальників до відмови від насильства, наголосивши, що використання рішення присяжних як привід для насильницьких дій є неприпустимим [52]. Він також зауважив, що громадськість повинна прийняти вердикт Великого журі: «Ми маємо сприйняти це рішення» [133]. Губернатор штату Міссурі, передбачаючи можливість нових протестів, направив до округу Сент-Луїс додаткові сили для забезпечення правопорядку.

Однак усі ці заходи не змогли заспокоїти ситуацію. Фергюсон охопили пожежі, внаслідок яких десятки магазинів, ресторанів і навіть закладів

швидкого харчування були розграбовані та знищені [149]. Рятувальним і пожежним службам було складно виконувати свої обов'язки через постійні перестрілки в місцях заворушень.

Політичний оглядач New York Post Майкл Гудвін вважав, що причиною масштабних насильницьких протестів була недостатня протидія з боку поліції та національної гвардії. На його думку, бездіяльність правоохоронних органів була зумовлена позицією політичного керівництва країни, яке недостатньо рішуче засудило насильницькі протести та публічно не підтримувало дії поліції [149]. Гудвін наголошував, що як на місцевому, так і на федеральному рівнях влада фактично піддалася риториці, яку просували активісти руху Black Lives Matter, про нібито системний расизм у правоохоронних органах.

Значна частина звинувачень щодо заворушень у Сент-Луїсі була спрямована на рішення Великого журі присяжних, яке активісти BLM та більшість медіа вважали провокаційним. Вони стверджували, що вердикт журі, який не задовольнив очікувань громади, став каталізатором масових протестів [149]. Організатори руху BLM заявляли, що афроамериканці нібито постійно живуть у страху через дії поліції. Однак реальні події, такі як постійні заворушення, мародерства та перестрілки в Сент-Луїсі та інших містах, лише посилили відчуття небезпеки серед мешканців [186]. Ці наслідки, на думку експертів, стали можливими через свідому маніпуляцію фактами з боку активістів BLM [213].

Між іншим, у 2018 році за ініціативи першого темношкірого прокурора округу Сент-Луїс Уеслі Белла, розпочалося нове розслідування цієї справи, яке мало ознаки скоріше політичного, а не юридичного характеру [158]. Результати цього розслідування підтвердили неможливість висунення нових звинувачень проти Вільсона. Поведінка прокурора Белла демонструє наскільки суттєвим був здійснюваний активістами BLM політичний тиск, що своєю чергою створював небезпечний прецедент для судової системи США, ставлячи під загрозу її об'єктивність та незалежність.

Насильницькі протести у Фергюсоні спровокували активізацію радикалів, які почали планувати терористичні акти. На початку грудня 2014 року ФБР затримало афроамериканця Джаліля Таріка Абдул-Джаббара за погрози вбивства поліцейського Даррена Вільсона. На своїй сторінці в соціальній мережі Facebook Абдул-Джаббар публічно закликав до насильства, заявляючи: «Ми повинні вбити цього білого *** і всіх, хто носить поліцейський жетон» [252]. Після оголошення рішення Великого журі присяжних у справі Вільсона, він розмістив карикатуру, що зображала вбивство білого поліцейського темношкірим чоловіком, підписавши її: «Ми, темношкірі, мали б робити так із поліцією минулої ночі» [252].

Раніше Абдул-Джаббар розміщував пости із закликами, які містили прямі погрози: «Чи знайдуться СПРАВЖНІ ТЕМНОШКІРІ ЧОЛОВІКИ, готові вирушити до Фергюсона, щоб повернути Даррену Вільсону кулі, які він випустив у Майкла Брауна? Якщо не знайдемо його, знайдемо його дружину або дітей» [252]. Особливу небезпеку цієї ситуації підсилював той факт, що Абдул-Джаббар та інші радикали знали приблизне місцезнаходження Вільсона та його сім'ї. Це стало можливим через оприлюднення журналістами, зокрема виданню The New York Times, особистих даних Вільсона, включно з фотографією його будинку та описом району, де він проживав [224].

Як виявилось, Абдул-Джаббар був відкритим прихильником терористичного угруповання «ІДІЛ», чого він не приховував на своїй сторінці у Facebook. На щастя, його вдалося заарештувати під час спроби придбати зброю для здійснення запланованого злочину. Розслідування також показало, що він раніше неодноразово притягувався до відповідальності за злочини, як незаконний обіг наркотиків, домашнє насильство та зберігання зброї [252].

Проте Абдул-Джаббар був лише одним із багатьох, хто висловлював погрози Даррену Вільсону та іншим поліцейським. Через масовий тиск і численні загрози фізичної розправи, Вільсон був змушений залишити роботу

в поліції Фергюсона. У той же час активісти Black Lives Matter звернулися до Офісу Генерального прокурора США з вимогою розкрити імена всіх офіцерів, які за останні п'ять років брали участь у смертельних інцидентах із афроамериканцями [101]. Хоча прокуратура відмовила у виконанні цього запиту, загальна атмосфера насильства та ескалація напруженості лише посилювалася.

Наступною трагічною подією, що стала причиною насильницьких протестів, була смерть Еріка Гарнера 17 липня 2014 року у Нью-Йорку. Поліцейські підійшли до Гарнера, щоб заарештувати його за підозрою у незаконному продажі сигарет. За даними слідства, Гарнера неодноразово затримували за подібні правопорушення, а також за зберігання марихуани. Він почав чинити опір арешту, через що поліцейські застосували фізичну силу. Під час затримання Гарнер декілька разів сказав, що не може дихати. Після того, як його закували в наручники, поліцейські викликали швидку допомогу, однак Гарнер помер через серцевий напад, спричинений супутніми проблемами зі здоров'ям [213, с. 41].

Ця подія викликала широкий резонанс у США. Велике журі присяжних, маючи результати судово-медичних експертиз та відеозапис затримання, вирішило не висувати звинувачень проти поліцейського Деніела Панталео. Однак це рішення стало каталізатором для масштабних протестів, які охопили не лише Нью-Йорк, але й інші міста США. У Нью-Йорку під час демонстрацій було заарештовано близько 300 осіб, більшість із яких звинувачували у хуліганстві та нападі на поліцейських [181]. Особливої уваги заслуговує велика демонстрація в Нью-Йорку, яка відбулася через тиждень після вердикту журі та зібрала до 30 тисяч учасників. Попри масштаб заходу, уникнути сутичок з поліцією не вдалося: окремі протестувальники нападали на правоохоронців, унаслідок чого двоє поліцейських були госпіталізовані [131]. Окрім гасел «Black Lives Matter» та «Я не можу дихати», учасники протестів скандували: «Чого ми хочемо?»

Смерті копів! Коли ми цього хочемо? Негайно!» [336]. На жаль, ці заклики знайшли відображення у наступних трагічних подіях.

Активісти BLM відігравали ключову роль у протестах після смерті Гарнера. Його останні слова «Я не можу дихати» стали одним із головних гасел руху. Цей вислів з'являвся на плакатах під час демонстрацій і навіть на одязі відомих особистостей, таких як баскетболіст Леброн Джеймс. Президент Барак Обама, у свою чергу, високо оцінив ці акції, зазначаючи їх начебто «позитивний» вплив на формування суспільної свідомості [107]. Потім це гасло знову буде відроджене після смерті афроамериканця Джорджа Флойда в 2020 році.

Така публічна підтримка руху Black Lives Matter сприяла легітимізації насилля як засобу досягнення політичних цілей. 20 грудня 2014 року у Нью-Йорку афроамериканець Ісмаїл Абдулах Брінслі, керуючись помстою за загибель Еріка Гарнера та Майкла Брауна, застрелив двох поліцейських, які знаходилися в патрульному авто. За кілька годин до нападу Брінслі опублікував у соціальній мережі Instagram повідомлення, зі словами: «Сьогодні я надам свиням крила... Вони забрали одного з наших... Заберемо двох їхніх» [80].

Врешті, постійне насилля зі сторони активістів Black Lives Matter викликало зворотну реакцію. На цей раз активізувалися вже праві радикали. 17 червня 2015 року, у місті Чарльстон, штат Південна Кароліна, 21-річний білий чоловік на ім'я Ділан Руф скоїв масове вбивство у Африканській методистській єпископальній церкві, де перебували афроамериканські прихожани. Руф убив дев'ять осіб, перед цим заявивши: «Я тут, щоб убивати темношкірих... Я змушений це зробити. Ви гвалтуєте наших жінок і захоплюєте нашу країну. Вас потрібно позбутися» [285].

Ці випадки стали яскравим прикладом загострення расового конфлікту у США, демонструючи, як радикалізація з обох боків може призводити до трагедій, поглиблюючи розкол у суспільстві. За кілька тижнів до свого злочину Ділан Руф зустрівся зі своїм давнім другом зі школи, Джозефом

Міком, з яким вони не бачився п'ять років. Під час розмови Руф почав висловлювати невдоволення справою про вбивство Трейвона Мартіна, а також заявляти, що темношкірі, на його думку, починають домінувати у світі. Він підкреслював, що біла раса повинна вжити заходів у відповідь. За словами Міки, раніше Руф ніколи не обговорював расових тем. Руф також активно критикував протести й заворушення, організовані рухом Black Lives Matter. Він пропонував радикальні рішення, включно з відновленням сегрегації між білими та темношкірими [151].

Американське суспільство ще не встигло оговтатися від наслідків масового розстрілу вчиненого Руфом, як 26 серпня 2015 року в штаті Вірджинія стався черговий розстріл. У прямому ефірі були застрелені троє білих американців, двоє з яких працювали журналістами телеканалу WDBJ7. Злочинцем виявився Лі Вестер Фленаган, афроамериканець і колишній співробітник цього ж каналу. Він транслював свій напад у прямому ефірі, а після вчинення злочину наклав на себе руки.

За кілька годин до інциденту Фленаган надіслав до редакції телеканалу ABC News маніфест, в якому стверджував, що його вчинок був спровокований масовим розстрілом у Чарльстоні: «Стрілянина у Чарльстоні стала переломним моментом... Але мій гнів накопичувався роками... Я відчував себе, немов порохова бочка, яка чекала вибуху» [264]. У своєму зверненні він, як і Ділан Руф, закликав до початку расової війни: «Ви хочете расову війну? Тоді отримуйте її, білі!» [264].

Через деякий час, ще одним трагічним епізодом стало вбивство п'яти поліцейських 7 липня 2016 року в місті Даллас, штат Техас. Під час акції протесту BLM проти дій правоохоронців афроамериканець Міка Хав'єр Джонсон, озброєний снайперською гвинтівкою, відкрив вогонь на ураження. Внаслідок стрілянини дев'ять осіб, включаючи двох цивільних, отримали поранення. Джонсон, колишній військовослужбовець, професійно зайняв позицію для ведення вогню, що значно ускладнило його нейтралізацію.

Поліції довелося застосувати робота з вибухівкою для ліквідації нападника [348].

На пресконференції після інциденту начальник поліції Далласа, афроамериканець Девід Браун, заявив, що Джонсон під час переговорів зізнався у своїй мотивації. Він сказав, що був обурений випадками стрільби поліцейських по афроамериканцях і прагнув помсти, заявляючи, що хоче вбивати білих американців [304]. Пізніше було з'ясовано, що Джонсон, який мав психічні розлади після служби в Афганістані, легко піддався радикалізації під впливом «ідеологів» Black Lives Matter. Його дії призвели до масової загибелі невинних людей.

Під час пресконференції Девід Браун емоційно зазначив: «Поліцейські Далласа глибоко вражені цією трагедією. Немає слів, щоб описати жорстокість, яка сталася у нашому місті. Ми знаємо лише одне: це повинно припинитися. Розкол між громадянами та поліцією має бути подоланий. Ми відчуваємо нестачу підтримки з боку суспільства у повсякденній роботі. Нам потрібна ваша допомога, щоб захистити всіх від таких злочинців» [304].

Розстріл поліцейських у Нью-Йорку і Далласі, масові вбивства в Чарльстоні та у Вірджинії були терористичними актами, які були спровоковані радикальним дискурсом та насильницькими протестами активістів Black Lives Matter. Водночас провідні політики та медіа підтримували ці дії, заявляючи, що BLM начебто бореться з інституційним расизмом. Звинувачення білих американців у високому рівні смертності серед афроамериканців був одним із центральних наративів протестного руху Black Lives Matter. Проте статистика Федерального бюро розслідувань свідчила про інше. У 2014 році було зафіксовано лише чотири вбивства на расовому ґрунті, причому два з них скоїли афроамериканці, а одне — білий американець [258]. У 2015 році кількість таких вбивств зростає до одинадцяти: одна жертва була білим американцем, а десять — афроамериканцями [256]. Проте в цей рік увійшли жертви стрілянини в Чарльстоні.

Натомість аналіз статистичних даних ФБР зафіксував тенденції, що на пряму корелюються із активністю руху Black Lives Matter. Зокрема, з 2014 по 2016 рік відбулося зростання кількості злочинів, мотивованих расовою ненавистю. У 2014 році було зафіксовано 3081 таких злочинів, тоді як у 2015 ця кількість зросла до 4029, а у 2016 році — до 4229 [255; 256; 257]. До цієї категорії увійшли вбивства, зґвалтування, напади з обтяжуючими обставинами, погрози, а також злочини проти приватної власності, включно з пограбуваннями, підпалами та вандалізмом.

Більшу частину всіх злочинів на расовому ґрунті були ідентифіковані як звичайні погрози та злочини проти приватної власності. Майже 50% всіх злочинів на расовому ґрунті здійснювалися проти афроамериканців, і 20% проти білих. Однак більшість злочинів проти афроамериканців визначали як погрози. Проте в цьому випадку чітко визначити, чи були ці погрози справжніми – важко. Найбільша смертність у афроамериканців була не від дій радикальних расистів, а від злочинності, на чому наголошували такі активісти як Т. Старкс.

Дослідження Ш. Джонс-Еверслі, Дж. Райса, А. К. Адедойна та Л. Джеймс-Таунс виявило глобальну і тривожну тенденцію – високий рівень смертності від насильницьких злочинів серед афроамериканської молоді віком від 15 до 24 років. Кількість вбивств у цій демографічній групі є значно вищою, ніж серед інших расових груп у США [184, с. 256].

За даними Центрів з контролю та профілактики захворювань США (Centers for Disease Control and Prevention), рівень смертності від убивств серед молодих афроамериканців значно зріс з 43 чоловік на 100 тисяч населення в 1960 році до 71 у 2010 році. Пік цього показника припадає на 1990 рік, коли рівень убивств досяг позначки у 137 чоловік на 100 тисяч населення, після чого спостерігалось поступове зниження. Однак проблема залишалася актуальною не лише для молоді. У 2010 році рівень смертності від убивств серед афроамериканських чоловіків віком 25–44 роки складав 56 чоловік на 100 тисяч населення, тоді як для білих чоловіків того ж віку цей

показник становив лише 7 чоловік, а серед білих юнаків віком 15–24 роки – 8 [109].

Дослідники, як і активісти BLM, вказують на можливий зв'язок високого рівня насильства з інституційним расизмом у державних структурах США, зокрема в правоохоронних органах [184, с. 262]. Проте це твердження не є логічним. Автори самі суперечать своїм висновкам, адже статистика свідчить, що кількість вбивств була нижчою в період дії законів сегрегації та формального расового розподілу. Це ставить під сумнів гіпотезу про те, що саме інституційний расизм є ключовим чинником високого рівня насильницьких смертей серед афроамериканців.

Пропаганда ворожнечі, яка поширювалась організаторами та активістами протестного руху BLM, стала одним із факторів, що суттєво сприяли підвищенню загального рівня насильства у США. Згідно з даними ФБР, у 2015 році кількість тяжких злочинів на 100 тисяч осіб зросла на 3,1% порівняно з 2014 роком. Загальна кількість убивств зросла на 11%, випадки зґвалтувань — на 6,3%, нападів із обтяжуючими обставинами — на 4,6%, а загальний рівень тяжких злочинів збільшився на 3,9%. Це порушило тенденцію попередніх двох років, коли спостерігалось стабільне зниження рівня злочинності [129].

Дані ФБР корелюють з інформацією, отриманою від Центрів із контролю та профілактики захворювань у США. У 2014 році серед афроамериканських чоловіків віком 15–24 років кількість убивств на 100 тисяч осіб становила 65 чоловік, тоді як у 2015 році цей показник зріс до 75. У 2016 році він досяг позначки 81 особи. Схожа тенденція спостерігалася і серед чоловіків віком 25–44 років. У 2014 році рівень убивств становив 55 чоловік, у 2015 році зріс до 66, а у 2016 році досяг 70 чоловік [110].

Активісти BLM неодноразово заявляли, що американські поліцейські цілеспрямовано «знищують» афроамериканську громаду. Наприклад, одна з організаторів руху, Патріс Каллорс, стверджувала: «Громади були зруйновані. Покоління людей зазнали травм. Це є національним терором. А

насильство з боку правоохоронців проти темношкірих триває і досі» [102]. Однак ці гучні заяви активістів BLM не підтверджуються емпіричними даними. Кримінальна статистика спростовує тезу про інституційний расизм у діях правоохоронних органів. За незалежними підрахунками журналістів The Washington Post, у 2015 році поліцейські вбили 987 осіб, з яких 50% становили білі американці, а темношкірі – лише 26% [213, с. 79]. Ця тенденція була характерною і для попередніх років. За даними Центрів із контролю та профілактики захворювань, з 1999 по 2013 рік від рук поліції загинули 3160 білих американців і 1724 темношкірих [125].

Таким чином, якщо й існує можливість говорити про упереджене ставлення поліції, то воно стосується саме білих громадян США. Риторика активістів BLM про виключно расову дискримінацію поліцією не має об'єктивного підтвердження. При розгляді статистичних даних щодо злочинності в США важливо враховувати демографічні особливості країни. Білі американці складають приблизно 65% населення, тоді як частка афроамериканців становить лише 13%. Однак, за даними, білі американці вчиняють набагато менше тяжких злочинів – близько 10% від загальної кількості злочинів у країні [125]. У той же час афроамериканці непропорційно часто виступають винуватцями тяжких злочинів, таких як вбивства, пограбування та напади. Так, у 2009 році афроамериканці були обвинувачені у 57% усіх вбивств, 62% пограбувань та 45% нападів, зафіксованих у 75 найбільших округах США, де їхня частка населення становила лише близько 15% [213, с.79]. Згідно зі статистикою ФБР, серед усіх ідентифікованих винуватців вбивств у 2015 році 53,3% були афроамериканцями, а 44% – білими [98]. Недивно, що згідно звіту Національного інституту юстиції за 2013 рік 75% афроамериканців визнавали законність перевірок, здійснених поліцейськими [125].

Слід також зазначити, що основними винуватцями насильства проти афроамериканців є злочинці з тієї ж расової групи, а не білі поліцейські. Ще у 2000 році ФБР встановило, що вбивства в США мали переважно

внутрішньорасовий характер: 93,7% афроамериканців були вбиті темношкірими злочинцями, тоді як 86,2% білих жертв загинули від рук білих злочинців [97]. Ця тенденція зберігалася і в наступні роки. Зокрема, за даними ФБР за 2015 рік, із 3167 білих жертв убивств 2574 були вбиті білими злочинцями, а лише 500 – афроамериканцями. Аналогічно, серед 2664 афроамериканських жертв убивств 2380 були вбиті темношкірими злочинцями, а лише 229 – білими [274]. Центр із питань дослідження насильства у свою чергу зафіксував, що 75% афроамериканців, убитих у 2015 році, знали своїх убивць [57, с. 2]. Ці дані підтверджують внутрішньорасовий характер більшості вбивств у США.

Після 2014 року спостерігалось зростання рівня насильницьких злочинів, зокрема вбивств серед афроамериканців, що було пов'язано зі зниженням проактивних дій поліції. Комісар поліції округу Сент-Луїс Сем Дотсон охарактеризував цю тенденцію як «Ефект Фергюсона». Масова критика з боку політиків та засобів масової інформації змусила правоохоронців утримуватися від превентивних заходів, обмежуючи свою діяльність до реагування на вже скоєні злочини. Наприклад, у період з літа до листопада 2014 року кількість арештів у Фергюсоні та окрузі Сент-Луїс зменшилася на третину. Це послаблення контролю призвело до збільшення кількості вбивств на 47%, а кількості пограбувань – на 82% [213, с. 64–65].

У період із серпня 2014 до серпня 2015 року різке зростання злочинності було зафіксовано в багатьох містах США. Наприклад, у Мілуокі кількість вбивств зросла на 76%, у Сент-Луїсі – на 60%, у Балтиморі – на 56%, у Міннеаполісі – на 47%, а в Х'юстоні – на 36%. Ця ситуація змусила представників влади терміново скликати зустріч «Асоціації мерів великих міст» у серпні 2015 року [213, с. 72].

У 2019 році мер Фергюсона Джеймс Ноулз зазначив, що проблема нестачі кадрів у поліції залишається однією з головних. За його словами, багато кваліфікованих кандидатів відмовляються від кар'єри у правоохоронних органах через страх за власне життя та безпеку своїх родин.

Це явище стало особливо поширеним після численних погроз, які отримували поліцейський Даррен Вільсон та його сім'я від активістів руху Black Lives Matter. Мер Ноулз підкреслював, що злочинці стали більш зухвалими, знаючи, що поліцейські нерідко вагаються у прийнятті рішучих дій. «Якщо ви не зупиняєте та не перевіряєте людей, ви не можете вилучити з вулиць нелегальну зброю чи контрабанду», – зауважував він [292].

Наслідки цього зростання злочинності найбільше відчують афроамериканці. У 2015 році лише в Каліфорнії 50% афроамериканських жертв убивств загинули через діяльність злочинних угруповань [57, с. 2]. Голова Департаменту шерифа округу Лос-Анджелес Джим Макдоннелл наголошував, що посилення ворожості та упередженості до поліцейських поставило країну у складне становище, схоже до ситуації 1960-х років. «За останнє десятиліття ми спостерігали стале зниження рівня злочинності, однак сьогодні, за короткий проміжок часу, ми бачимо, як усі ці досягнення були зведені нанівець», – підсумував Макдоннелл [213, с. 74].

Ситуація, яка склалася у зв'язку зі зростанням напруженості між поліцією та афроамериканською спільнотою, було результатом діяльності організаторів руху Black Lives Matter. Водночас на розвиток подій вплинула й частина американських політиків та провідних засобів масової інформації, які сприяли поширенню концепції «інституційного расизму». У 2015 році журналісти The Washington Post писали: «Через рік після вбивства Майкла Брауна, афроамериканці, які не мали при собі зброї, у 7 разів частіше, ніж білі, ставали жертвами поліції... темношкірі чоловіки складали 40% серед 60 неозброєних осіб, застрелених правоохоронцями, хоча їх частка в населенні США становить лише 6%» [305].

Таке трактування даних сприяло формуванню негативного ставлення до поліції серед суспільства та додавало аргументів активістам BLM. Проте у статті не згадувалося, що серед 987 осіб, убитих поліцією у 2015 році, окрім 36 неозброєних афроамериканців, також загинули 31 неозброєний білий чоловік [213, с. 80]. Крім того, у період із 2005 по 2014 рік 40% нападів на

правоохоронців із летальним наслідком були здійснені афроамериканцями [213, с. 79]. У цих публікаціях не враховувались обставини, за яких загинули «неозброєні» афроамериканці: п'ятеро з них намагалися відібрати зброю у поліцейських або нападали на них з використанням захопленого спорядження, а двоє загинули внаслідок рикошету під час стрільби у злочинців [213, с. 81].

Одним із прикладів штучного посилення дискурсу про расизм стала заява Голови міської ради Нью-Йорка від Демократичної партії США Меліси Марк-Віверіто щодо рішення Великого журі присяжних у справі Еріка Гарнера у 2014 році. Вона охарактеризувала рішення не висувати звинувачення поліцейським як «вкрай розчаровуюче» і таке, що «суперечить фактам, які призвели до смерті Гарнера» [81]. Подібну позицію зайняв і мер-демократ Нью-Йорка Білл Де Блазіо, який зазначив, що гасло «Black Lives Matter» є відповіддю на «століття расизму», і зізнався, що щоночі хвилюється за безпеку свого сина-мулата через діяльність поліції [213, с. 47–48].

Такі заяви викликали значне обурення серед поліцейських, особливо з огляду на результати розслідувань, які не підтвердили жодних порушень або проявів расизму з боку правоохоронців. У відповідь Голова поліцейської профспілки Нью-Йорка розіслав інструкцію, яка дозволяла працівникам поліції заборонити меру відвідувати їхні похорони у разі загибелі під час виконання службових обов'язків [213, с. 48].

Найгіршим наслідком подібної риторики стала хвиля вбивств правоохоронців і злочинів на расовому ґрунті, яка охопила США після заяв політиків. У 2015 році лише в Нью-Йорку спостерігалася напруженість, яка супроводжувалася навмисними нападами на поліцейських, що додатково загострило конфлікт між владою, суспільством та правоохоронними органами.

Крім дискурсу про расизм у поліції, представники BLM розгорнули кампанію про «вроджений» расизм всіх білих американців, забуваючи, що майже абсолютно більшість американців є іммігрантами та не мають ніякого

відношення до плантаторів, які жили на початку XIX століття. Організатори BLM не приховували, що отримують натхнення у своїй діяльності не від Мартіна Лютера Кінга, а від Малкольма Ікса [33]. У своєму інтерв'ю 1963 року він насміхався з ідей та методів «Руху за громадянські права», очолюваного Кінгом. Малкольм Ікс публічно критикував Кінга за його прихильність до ненасильницьких форм протесту, використовуючи образливий вислів «сучасний дядечко Том», який мав глибоко принизливе значення для афроамериканців. Він вважав, що ненасильницькі методи боротьби є формою підкорення ліберальним цінностям білої спільноти [286, с. 317].

Засновниця руху Алісія Гарза заявляла, що «ми живемо у світі, де життя деяких людей цінуються більше за інші. Вислів «Всі життя мають значення» фактично нівелює той факт, що афроамериканці сьогодні борються за право на існування» [107]. Багато молодих активістів BLM критично сприймали порівняння свого руху з «Рухом за громадянські права» 1960-х років, який очолював Мартін Лютер Кінг. Вони вважали, що такі паралелі знижують значущість сучасних проблем, з якими стикаються афроамериканці. На думку цих активістів, мирні протести минулого мали обмежений вплив і реальних змін можна досягти лише через більш радикальні дії.

Одним із прикладів подібних радикальних дій стала акція BLM у бібліотеці Дартмутського коледжу в листопаді 2015 року. Протестувальники увірвалися до бібліотеки, де студенти готувалися до іспитів. Активісти почали ображати присутніх, вигукуючи образливі фрази: «До біса вас, брудні білі!» [275]. Вони штовхали студентів, а коли одна з дівчат почала плакати, один із активістів крикнув: «До біса твої білі сльози!» [275]. Іншу студентку притиснули до стіни, називаючи її «брудною білою!» [275]. Також лунали гасла: «До біса ваші білі привілеї!» [275].

Також у 2015 році на конференції *Netroots Nation*, яка об'єднує політиків із прогресивними лівими поглядами, активісти BLM зірвали

обговорення за участю кандидатів у президенти США від Демократичної партії — Берні Сандерса та Мартіна О'Меллі. Вони скандували антиполіцейські гасла, паралізуючи роботу дискусійної панелі. Однією з причин протесту стало те, що обидва кандидати були білими. Губернатор штату Меріленд Мартін О'Меллі, намагаючись заспокоїти протестувальників, заявив: «Життя темношкірих мають значення, життя білих мають значення, всі життя мають значення!» [49]. Однак його слова викликали гучні вигуки несхвалення. Згодом О'Меллі був змушений публічно вибачитися за цю заяву.

Ці приклади демонструють, що протестний рух BLM діяв поза межами правозахисного контексту, фокусуючись на формуванні цілеспрямованого расистського та радикального дискурсу. Водночас своїми публічними протестами організатори BLM засвідчили, що сприймають своїх політичних опонентів як «зло», з яким можна боротися будь-якими засобами. Тому ми можемо визначити, що протестний рух Black Lives Matter був радикалізований за сприйняттям своїх політичних опонентів та був радикальним щодо засобів досягнення своїх цілей. Це і спричинило активне використання насильницьких форм протестів цим рухом. Позиція активістів BLM сприяла поглибленню соціальних поділів і радикалізації протестної активності, що в підсумку підтвердиться у майбутньому. Процес трансформації протестного руху Black Lives Matter ілюструє наступна схема (Додаток Г).

Насильницькі протести 2014 – 2015 років неабияк сколихнули громадськість, особливо консервативних поглядів. Не дивно, що багато виборців звернули свою увагу на кандидата в президенти від Республіканської партії Дональда Трампа. Він вирізнявся тим, що не боявся висловлювати свої погляди, навіть якщо вони викликали невдоволення в агресивної та радикальної меншості. У відповідь на події за участю О'Меллі, Трамп заявив, що представлятиме й захищатиме інтереси «мовчазної більшості». Він також різко розкритикував О'Меллі за відсутність рішучості у відстоюванні власних переконань [49].

Варто зазначити, що до насильницьких протестів Black Lives Matter приєднувалися й інші радикальні організації протестного руху. Найбільшою з них була «Антифа» (скорочено від антифашизм). Цей ультралівий рух ставив своєю метою боротьбу з «фашизмом». Вперше назва «Антифа» з'являється в назві ультралівих організацій в 2007 році. Тоді частина колишніх «антирасистів» заснувала в місті Портленд рух «Міська роза Антифа». В 2013 році найбільш активне та радикальне крило «антирасистів» заснувало об'єднання «Факел Антифа». Об'єднання розвинуло свої осередки в багатьох куточках США. В 2016 році активісти руху «Міська роза Антифа», разом з іншими організаціями антифашистів, приєдналася до об'єднання «Факел Антифа» [66, с. 107].

Дослідниця Ненсі Дафф зазначає, що американська «Антифа» – це погано організований рух, багато членів якого є анархістами, які виступають проти свободи слова [120, с. 312]. Рух «Антифа» не має чіткої та оформленої організації в США. По суті, він представлений багатьма різними групами, які називають себе «антифашистами». Однак, всі ці групи мають переважно однаковий вигляд. Учасники мітингів від «Антифа» зазвичай вдягаються у темний або чорний одяг. Політичний оглядач Шин Іллінг визначає рух «Антифа» як розрізнену мережу лівих активістів, які здійснюють фізичний супротив особам, яких вони вважають фашистами [174]. Антифашисти відкрито сприймають насилля як виправданий засіб для досягнення своєї мети. Також однією з ключових ознак діяльності американської «Антифа» є вандалізм, зокрема популярним є биття вітрин магазинів [48].

Шин Іллінг, як і інші дослідники, зазначає, що «Антифа» в США не є монолітною організацією та немає чіткої ієрархії в управлінні. Активісти та прихильники руху представлені в основному різними течіями соціалістів, анархістів та комуністів, які метою своєї діяльності вважають боротьбу із білими націоналістами та прихильниками білого панування в США [174]. Варто зазначити, що сучасні американські «Антифа», будучи ідейними продовжувачами антифашистів і комуністів часів Веймарської республіки,

вживають термін «фашизм» не стільки щодо неонацистів або інших ультраправих рухів, скільки до капіталістичного суспільства та його проявів [174].

Особливо активне зростання активності руху почалося після обрання Дональда Трампа президентом США у 2016 році. Тільки за 3 тижня січня 2017 року, на сторінці нью-йоркського відділення «Антифа» кількість підписників збільшилася у 4 рази. Багато прихильників лівого ідеологічного спрямування та Демократичної партії США почали масово підтримувати та приєднуватися до радикальних груп [174]. Варто зазначити, що ще в червні 2016 року активісти «Антифа» разом з іншими представниками радикально лівих груп напали на людей, які відвідували передвиборчий мітинг кандидата в президенти Дональда Трампа в місті Сан-Хосе у штаті Каліфорнія [174].

Однак, така негативна тенденція була пов'язана не тільки з активізацією антифашистів у соціальних мережах. Багато провідних ЗМІ та деякі політики почали погрожувати Трампу імпічментом, коли той ще навіть не склав присягу. Штучна «демонізація» особистості Трампа почала радикалізувати політичні погляди виборців [94]. І це відбувалося на фоні поляризації, яка й так значно виросла за часи президентства Барака Обами.

Обрання Дональда Трампа президентом США у 2016 році посилила поляризацію в американському суспільстві. Проте його різка та часто агресивна риторика вже не здавалась такою радикальною після риторики та гасел представників Black Lives Matter. Водночас обрання Трампа було ознакою зростання опозиції щодо насильницьких протестів BLM та таких рухів як «Антифа». Протестний «Рух Чаювання» фактично перетворився у рух «трампістів», а з рядів самого «Чаювання» почали набувати популярності радикальні організації протестного руху. Праві почали організовуватися, аби чинити спротив лівим рухам і організаціям, що в подальшому викликало чергові трагедії.

Oath Keepers («Хранителі присяги») стала однією із організацій протестного руху, яка відокремилася від «Руху Чаювання». Організація була заснована конституційним юристом Стюартом Родсом у 2009 році, після зародження протестного «Руху Чаювання». Учасниками цієї організації були колишні або діючі співробітники різних силових відомств. Зокрема це були військові, ветерани армії США, офіцери служби безпеки, пожежники та інші. Своєю метою вони виголошували «виконувати свою присягу підтримувати та захищати Конституцію США від усіх ворогів, зовнішніх та внутрішніх» [246, с. 54-55]. Водночас на сайті організації зазначалося, що члени Oath Keepers це позапартійна організація і вони дотримуються присязі саме Конституції, а не політикам. Тож вони зазначали, що не будуть виконувати «злочинні» накази на кшталт роззброєння американського народу, запровадження воєнного стану проти людей або позбавлення американців права на суд присяжних [246, с. 55].

Оскільки прихильники були представлені в основному колишніми силовиками вони дотримувалися правої, консервативної та лібертаріанської ідеології та водночас вороже ставилися до соціалістичних і прогресивних ідей в політиці. Саме тому вони вороже прийняли соціальну програму президента Барака Обами та Демократичної партії. Прийняття реформи охорони здоров'я та особливо таких програм як DEI вони сприймали як наступ на Конституцію. Політика демократів таким чином порушувала принципи меритократії та обмеженого уряду. Водночас це не означає, що учасники Oath Keepers були прихильниками республіканців. Вони критикували економічну та безпекову політику колишнього президента Джорджа Буша. Саме тому члени Oath Keepers були частиною протестного «Руху Чаювання», починаючи з 2009 року. У своїх постах в соцмережах члени організації критикували обидві провідні партії США за те, що вони борються за політичну владу, а не за свободи для американських громадян [246, с. 57].

Радикалізуватись рух почав після насильницьких протестів руху BLM у 2014 році. Представники Oath Keepers у бронезилетах, фірмових головних уборах, камуфляжному спорядженні та із власною зброєю намагалися займати певні локації для охорони будинків та магазинів від мародерства та вандалізму з боку протестувальників BLM [108]. Проте, незважаючи на парамілітаризований характер, сутичок чи жертв з протестувальниками BLM в них не було. Недивно, що після цих подій члени Oath Keepers гаряче підтримали обрання Дональда Трампа. Він для них був символом повернення до справжніх американських цінностей. Це вплине у майбутньому на бажання підтримати Д. Трампа будь-якою ціною, включаючи захоплення будівлі Капітолію США у 2021 році.

Ще однією організацією протестного руху з вираженим радикалізованим відношенням до своїх політичних опонентів були Proud Boys («Горді хлопці»). Організація була створена у 2016 році Гевіном Мак-Іннесом – засновником медіакомпанії Vice Media. Хоча багато дослідників одразу класифікували «Горді хлопці» як ультраправий рух, сам Мак-Іннес у 2017 році назвав організацію «альт-лайтом». Він наголошував, що на відміну від альтернативних правих, які акцентують увагу на расових питаннях, його організація займається іншими ідеологічними питаннями [312, с. 52–53].

З моменту свого заснування рух Proud Boys демонстрував високу активність, швидко набуваючи популярності серед прихильників консервативних поглядів. Важливу роль у цьому процесі відіграв засновник руху Гевін Мак-Іннес, який завдяки своїм ораторським здібностям і роботі коментатором привертав значну увагу до діяльності організації. Мак-Іннес у своїй риториці акцентував увагу не на расових питаннях, а на загрозах, які, на його думку, несли ультраліві рухи, такі як «Антифа». Він заявляв: «Праві не використовують насилля, його використовують ліві. Дозволяючи цим соціопатам придушувати свободу слова насиллям, ви фактично ведете до війни. Дуже добре, ви отримаєте її» [91]. Завдяки цьому багато поміркованих консерваторів підтримували Proud Boys, сприймаючи їх як

захисників від насильства, пов'язаного з діяльністю «Антифа» та Black Lives Matter.

З 2016 року члени руху брали участь у численних акціях і мітингах, зокрема організованих іншими правими організаціями. Вони так само, як і члени Oath Keepers, носили бронежилети, камуфляжне спорядження та власну зброю. Іноді вони вступали у сутички з активістами «Антифа», які зазвичай мали чисельну перевагу. Проте, за відсутності антифашистських протестувальників, акції «хлопців» проходили мирно, з основним акцентом на публічних виступах лідерів, включаючи самого Мак-Іннеса.

Найбільш жорстоке зіткнення правих контр-рухів з лівими відбулося у Шарлотсвіллі, штат Вірджинія, в серпні 2017 року. Воно стало прикладом міжобщинного насилля, яке було реалізовано під час насильницьких протестів. 11–12 серпня ультраправі групи організували демонстрацію під назвою «Об'єднаймо правих» (Unite the Right), протестуючи проти рішення місцевої влади демонтувати пам'ятник генералу Роберту Лі, який очолював війська Конфедерації під час громадянської війни 1861–1865 років. Крім того, в червні того ж року міська рада перейменувала «Парк імені Роберта Лі» (в якому і стояв пам'ятник) на «Парк Емансипація» [85]. Такі рішення місцевої ради були сприйняті неоднозначно серед громади штату та загалом в Америці. Генерал Лі є одним із найвідоміших генералів громадянської війни, дії якого високо оцінювали як прихильники конфедератів, так і їх противники. Сам генерал Роберт Лі, хоч і воював за Конфедерацію, був противником рабства та ще до війни надав свободу своїм рабам, які, в свою чергу, перейшли йому у власність лише в 50 років внаслідок смерті родичів його сім'ї. Спочатку міська рада Шарлоттсвілля не надавала дозволу на демонстрацію, пояснюючи це відсутністю змоги забезпечити його безпеку. Однак, згодом організатори мітингу оскаржили це рішення в суді [100].

До акції приєдналися такі праві організації та рухи як «Об'єднання молодих традиціоналістів» (The Traditionalist Youth Network), «Авангард Америки», частина Proud Boys, «Ліга Півдня», а також представники кількох

угруповань Ку-клукс-клану та неонацистів [120, с. 311–312]. Варто зазначити, що офіційно Proud Boys не оголошували про свою участь у цій акції протесту. Проте частина прихильників руху все одно приїхала і брала участь у зіткненнях. У відповідь на цю демонстрацію мобілізувалися ліві протестні рухи, серед яких були рухи Black Lives Matter та «Антифа». До них також приєдналися представники менших організацій, таких як «Демонструючи расову справедливість» (Showing Up for Racial Justice), «Індустріальні робітники світу» (Wobblies) та Redneck Revolt [120, с. 312]. Ці протести стали прикладом не лише ідеологічного, але й фізичного протистояння між радикалізованими групами, що вказувало на ескалацію соціального розколу в країні.

11 серпня 2017 року в Шарлотсвіллі, розпочалися перші зіткнення між представниками ультраправих та їхніми опонентами. Увечері близько 200 правих активістів провели факельний марш біля кампусу Університету Вірджинії, скандуючи антисемітські гасла. Вони скандували: «Ви нас не замініте», «Євреї нас не замінять» та популярний серед неонацистів лозунг «Кров та ґрунт». В ході цього маршу відбулася невелика сутичка зі студентами університету, які вийшли проти ультраправих [87].

Наступного дня, 12 серпня, напруженість досягла свого піку. Представники обох таборів зібралися біля пам'ятника генералу Роберту Лі у парку Емансипації, де мала відбутися демонстрація ультраправих рухів. Проте кількість супротивників цієї демонстрації значно перевищила кількість її учасників, що призвело до швидкої ескалації конфлікту. Найбільш чисельну та озброєну групу протестуючих складала активісти «Антифа». Учасники і противники мітингу почали збиратися з самого ранку. Одразу почалися невеликі локальні сутички. Активісти лівих рухів, зокрема «Антифа» та Redneck Revolt, були добре підготовлені до вуличних боїв. Вони мали при собі кийки, палиці та інші засоби для самооборони. Частина ультраправих демонстрантів також була озброєна щитами та палицями,

проте, як зазначають очевидці, більшість із них не очікували, що акція переросте у настільки масштабні зіткнення [226].

У відповідь на сутички, мер Шарлотсвілля Майкл Сінгер та губернатор штату Вірджинія Террі МакОліфф оголосили надзвичайний стан і скасували дозвіл на проведення демонстрацій. Поліція намагалася вивести учасників ультраправого маршу через інший маршрут, щоб уникнути зіткнень із противниками. Проте через неузгодженість дій або інші обставини колона ультраправих активістів усе ж зіштовхнулася з протестувальниками з боку лівих рухів. Почалася справжня бійня [162; 226].

Поліція виявилася невідповідною до такого сценарію та не змогла ефективно контролювати ситуацію. Унаслідок цього зіткнення набули масового характеру, з обох сторін застосовувалася фізична сила. У розпалі заворушень один із ультраправих активістів, 20-річний Джеймс Алекс Філдс, член руху «Авангард Америки», сів у свій автомобіль і, розігнавшись, наїхав на натовп протестувальників з боку ультралівих. Внаслідок цього загинула одна людина, 32-річна активістка Гізер Хейер, а 19 осіб отримали травми різного ступеня тяжкості. В ході розслідування Генеральний прокурор США Джефф Сешенс заявив, що автомобільний таран Філдса згідно класифікації був віднесений до «внутрішнього тероризму» [38]. Загалом унаслідок заворушень у Шарлотсвіллі постраждали десятки людей [38].

Події у Шарлотсвіллі викликали значний резонанс в американському суспільстві. Особливо шокуючим став наїзд автомобіля на протестувальників. Джеймс Алекс Філдс був заарештований, а його дії засуджені як акт внутрішнього тероризму. Однак медійний дискурс навколо подій був переважно одностороннім: більшість американських ЗМІ поклали відповідальність за заворушення на ультраправих активістів, майже не звертаючи уваги на дії радикальних ультралівих угруповань, які також брали участь у насильницьких зіткненнях [226].

Крім того, під сильний удар провідних ЗМІ та значної частини політичного істеблішменту потрапив президент Дональд Трамп. Через кілька

годин після початку сутичок в Шарлоттсвілі, Трамп заявив журналістам, що рішуче засуджує демонстрацію ненависті, фанатизму та насильства з різних сторін. «Ненависть та розкол має припинитись негайно! Ми маємо об'єднатися як американці, які люблять свою націю» [311]. У своєму зверненні до нації він закликав американців до єдності, проте його заява, у якій він зазначив, що «в конфлікті винні обидві сторони», викликала хвилю критики з боку преси та політиків, які звинувачували його у недостатньому засудженні ультраправих рухів [323].

В наступні дні у своїх брифінгах Трамп заявляв, що расизм – це зло. Додавши, що «ті хто закликають до насилля від його імені – є злочинцями та вбивцями» [38]. Крім цього Трамп додав: «З одного боку у вас було погане угруповання, але з іншого боку угруповання було також дуже жорстоке. Ніхто не хоче про це казати, тому я кажу про це зараз!» [38].

Ці заяви спричинили ще більшу хвилю обурення у ЗМІ та звинувачення Трампа у підтримці расизму [58]. Однак, такий розголос в медіа тільки підкреслив їх заангажованість та намагання приховати насильство зі сторони ультраправих радикальних рухів. Прихильників ультраправих, як продемонстрували події, було досить мало у порівнянні з ультраправими. Не засудження ультраправих радикальних рухів провідними ЗМІ та політиками тільки підбурювали їх до ще більшої мобілізації. В результаті рухи, які пропагували насильство, стали тільки сильнішими і впевненішими у своїх діях.

Події в Шарлотсвіллі стали точкою відліку для загострення суспільних протиріч у США. Вони продемонстрували радикалізацію протестних рухів з обох сторін політичних таборів, недосконалість механізмів підтримання громадського порядку та виклики, з якими стикається демократичне суспільство у контексті зростання ідеологічної поляризації. Зворушення також привернули увагу до проблеми екстремізму, підкреслюючи необхідність більш глибокого вивчення його причин та наслідків для суспільної стабільності.

У багатьох політичних аналітиків виникли питання, чому таке насилля стало можливим? Багато людей звинувачувало в такому розвитку подій бездіяльність правоохоронців. Поліція міста та штату, разом із національною гвардією могли створити стіну між протестувальниками. Але, по суті, правоохоронці перебували в ролі статистів, які майже не втручалися у масові бійки. Крім того, як так сталось, що поліцейські вивели колону ультраправих активістів напряду на ультралівих? Деякі оглядачі відмічали, що наїзд Філдса був спробою хоч якось потіснити ультралівих активістів, адже їх було значно більше. Розведення обох колон радикалів могло позбавити від непотрібних сутичок та, як наслідок, загибелі людини [226].

Халатність у діях правоохоронців почали пов'язувати з губернатором штату Террі МакОліффом та мером Шарлоттсвілля Майклом Сінгером, які обидва були обрані від Демократичної партії США. Висувалися підозри, що вони цілеспрямовано вели до такого трагічного сценарію. Першою провокацією, з якої все і почалося, було рішення знести пам'ятник генералу Роберту Лі. Саме це рішення мобілізувало активістів ультраправих рухів зібратися на демонстрацію.

Політичний оглядач Боб МакМанус звернув увагу на те, що дії місцевої влади та поліції можна розцінювати як навмисну провокацію або халатність. На його думку, неналежна організація контролю за проведенням демонстрацій і неготовність до можливих сутичок сприяли переростанню протестів у насильницькі форми [226]. Небажання місцевих політиків та правоохоронців забезпечити безпеку демонстрації, за словами Макмануса, напряду порушувала першу поправку Конституції США, яка передбачає право на свободу слова та зібрань [226]. Не бажаючи забезпечувати цю норму Конституції, місцева влада посприяла такому сплеску насильства.

Завжди існує ймовірність того, що протестні акції можуть перерости у насильство, особливо за участі радикальних рухів. Це підтверджує необхідність ефективного превентивного реагування з боку влади та правоохоронних органів. Їхнім завданням є вчасне виявлення потенційних

ризиків і запобігання ескалації конфліктів. Проте у випадку з Шарлотсвіллем правоохоронці виявилися невідповідними до такого розвитку подій.

Ключовим фактором, який сприяв ескалації насильства, стала неефективність місцевої влади та поліції. Рішення про заборону мітингу ультраправих рухів було ухвалене всього за пів години до його початку, що залишило недостатньо часу для забезпечення належного контролю над ситуацією. Поліцейські сили виявилися малочисельними і не змогли ефективно розділити протидіючі сторони.

Відсутність ефективного реагування з боку держави та посилення протидіючі між лівими і правими рухами лише загострили кризу довіри до демократичних інститутів. Не менш важливу роль у запобіганні насильству відіграє громадськість, яка має активно засуджувати будь-які форми насильницьких протестів, незалежно від ідеологічної приналежності їхніх учасників. На жаль, у ситуації із Шарлотсвіллем багато американських ЗМІ та політичних діячів зосередилися на засудженні лише однієї сторони конфлікту, а саме ультраправих рухів [265].

Цей підхід значною мірою сприяв формуванню нового витка політичного насильства у 2020–2021 роках, коли радикалізація обох політичних таборів досягла критичного рівня. Події цих років стали продовженням кризи, коріння якої значною мірою можна знайти у попередніх протестах, зокрема у Шарлотсвіллі, які стали яскравим прикладом того, як радикалізація політичних рухів та неефективність владних інститутів можуть спричинити серйозні наслідки для суспільства. Ці події не лише продемонстрували загрозу з боку радикальних рухів, але й показали, наскільки важливим є об'єктивне висвітлення конфліктів у медіа та активна роль громадянського суспільства у засудженні насильницьких дій.

Попри зростання активності правих та лівих радикальних рухів, стабільна економічна політика адміністрації Дональда Трампа сприяла зниженню радикальних настроїв серед більшості американців. Реакції влади стали більш жорсткими. Незважаючи на зростання поляризації та

переростання її в стадію радикалізації, насильницькі протести як і масові протести загалом почали вщухати [70; 200]. Причини були пов'язані з поступовою активізацією поліції. Бо до цього вона фактично відсторонилася від громадського порядку через політичні причини. А саме, політики від Демократичної партії сприяли і навіть схвалювали діяльність Black Lives Matter та інших лівих рухів.

Однак причина була не лише в цьому, а й в економічному зростанні при Трампі. Адже радикалізація протестів починаючи з 2014 року співпадала з періодом економічної стагнації. Трамп, будучи прихильником вільної ринкової економіки, призвів до зростання добробуту американців. Вже у 2019 році рівень безробіття в США впав до 3,5% — найнижчого показника з 1968 року [33]. Ще в жовтні 2017 року 50% американців зазначали, що в місці їх проживання багато робочих місць. В березні 2010 року таких було лише 10%. В липні 2018 року 68% американців зазначали, що зараз чудовий час, щоб знайти роботу, на відміну від 8 відсотків у листопаді 2009 року [65, с. 3]. Тож зростання економіки позитивно вплинуло на загальний рівень задоволеності громадян.

Нові наслідки бездіяльності та саботажу державних органів США проявилися в 2020 році. Початок пандемії COVID-19 і запровадження загальнонаціонального «локдауну» майже паралізували економіку США, що негативно позначилося на суспільних настроях. Ситуацію додатково ускладнювали агресивні інформаційні кампанії провідних американських ЗМІ, спрямовані на критику політики адміністрації Трампа. Напруга у суспільстві також посилювалася в контексті виборів президента та складу Конгресу, запланованих на листопад 2020 року.

Через епідемію «ковіду» багато американців втратили роботу. Саме так і сталося із афроамериканцем Джорджем Флойдом. Через це він, як і багато інших американців, почав відчувати нестачу грошей. Він помер 25 травня 2020 року в Міннеаполісі під час затримання поліцейськими. Флойд був затриманий за використання фальшивих доларів при розрахунку в крамниці.

Всі провідні ЗМІ облетіли кадри, як поліцейський Дерек Шовін під час затримання стискав коліном шию Флойда. Останній у цей час кричав, що не може дихати. Майже одразу це спричинило початок масових насильницьких протестів підбурюваних Black Lives Matter. До них одразу приєднався радикальний рух «Антифа».

Протести, які розпочалися 26 травня 2020 року в Меннеаполісі, майже одразу переросли в насильницькі. Першою спаленою будівлею тоді став поліцейський відділок [281]. Надалі натовп почав розграбовувати магазини роздрібної торгівлі. Ця тенденція почалася і в інших містах, де протестували прихильники BLM. Одна з найбільших компаній у цій сфері Target вже 31 травня була вимушена закрити 175 магазинів в 13 різних штатах [237]. Лише у двох найбільших містах Міннесоти – Міннеаполісі та Сент-Полі – внаслідок насильницьких протестів було завдано шкоди майже 1500 різним бізнесам. Через рік у районах, що постраждали найбільше, зуміли відновитись та поновити свою роботу тільки 21% з них. Загальні збитки лише у цих містах склали понад 500 мільйонів доларів. Гіршими були лише збитки у Лос-Анджелесі після погромів, які відбулися у 1992 році [180].

Показово й те, що мер Міннесоти, демократ Якоб Фрей, з самого початку виправдовував насильницькі протести, заявляючи про «правильний і виправданий «гнів» [293]. Тільки після того, як все місто почало палати, місцева влада запросила допомогу у штату для врегулювання громадської безпеки. Але паралельно місцева влада продовжила займатись виправданням начебто «мирних протестів», закликаючи мітингувальників одягати маски відповідно до ковідних обмежень [293]. 30 травня 2020 року мер Фрей написав у власному «Твіттері», що «наданий момент ми боремося проти «прихильників переваги білої раси», підбурювачів зі сторони уряду Трампа та навіть іноземних агентів, які хочуть зруйнувати наше місто і наш регіон» [225]. Ці заяви не відповідали дійсності, адже численні відео не демонстрували жодного прихильника правих в розпалі заворушень. Навіть

якби вони з'явилися, довго протриматись в тотальному оточенні протестувальників BLM та «Антифа» вони б не змогли.

Бездіяльність спостерігалась і від губернатора штату, демократа Тіма Волза, який не став брати на себе відповідальність за введення підрозділів національної гвардії з метою захисту громадян [56]. Провідні ЗМІ не висловили жодної критики щодо протестувальників чи місцевої влади за насильницькі протести. Вже після припинення протестів Об'єднаний комітет з транспорту, судочинства та громадської безпеки Сенату Міннесоти висунув звинувачення Волзу через навмисне применшення масштабів заворушень та затримку розгортання підрозділів національної гвардії [247].

Ще одним містом, де почалися масові насильницькі протести став Сіетл, штат Вашингтон. З 29 травня 2020 року в Сіетлі відбувалися протести, включаючи насильницького характеру. У перший день протестів за нанесення збитків та супротив заарештували 7 чоловік. Окремі протестувальники троцили вікна магазинів та грабували їх. Згодом рівень насилля продовжив зростати. Станом на 2 червня внаслідок протестів було пошкоджено більше сотні будівель і магазинів, підпалено 8 авто, поранено 6 поліцейських. Поліція Сіетла затримала 57 протестувальників за збройні напади та пограбування [308]. Після подібних заворушень у Сіетлі деякі адміністративні будівлі, зокрема Верховний суд округу Кінг, почали зачинятися перед проведенням протестів [73].

Від 1 червня насильницькі протести локалізувалися у районі Капітолійського пагорбу біля Східного поліцейського відділку. Через агресивні дії протестувальників поліцейські були вимушені застосовувати перцевий газ і світло-шумові гранати. 7 червня ситуація загострилася внаслідок сутички між протестувальниками і водієм, який наважився застосувати зброю після того, як його автомобіль оточили мітингувальники. Проте обійшлося без серйозних жертв, протестуючий, який намагався насильно витягти водія з машини, отримав поранення руки [150]. Після чергового штурму поліцейського відділку керівництво раптом вирішило

вивести з нього поліцейських. 8 червня поліцейські Сіетла забарикадували і покинули відділок. Шеф поліції Сіетла заявила, що це зробили для «деескалації конфлікту та відновлення довіри громадян» [182]. Після цього протестувальники оголосили про створення «Автономної Зони Капітолійського пагорба» (з англ. The Capitol Hill Autonomous Zone, скорочено CHAZ). Новоутворення включило більш ніж 5 кварталів і парк Кела Андерсона. Територію цієї «зони» одразу оточили блокпостами і загородженнями, а міські служби були звідти виведені.

Для українців ці події можуть нагадати Євромайдан 2013 року. Проте більш детальний і поглиблений аналіз свідчить про те, що це не відповідає дійсності. CHAZ було утворено не у процесі протидії місцевій владі, а за прямим її сприянням. Місцева рада Сіетла, включно з мером міста, підтримували протестувальників, наголошуючи на начебто мирному характері протесту. Учасники протестів, як стверджувала мер Дженні Дуркан, на мітингах «лише їдять чіпси» [214]. Так само і губернатор штату Вашингтон Джей Інслі стверджував, що нічого не чув про бунти та екстремістів в Сіетлі [290]. Пізніше він все ж погодився з тим, що утворення CHAZ є не дуже законним, однак «автономну зону» називав цілком мирною [104]. Важливо зауважити, що міська рада, мер міста та губернатор штату представляли виключно Демократичну партію США.

На блокпостах і барикадах CHAZ були наявні позначки, які повідомляли, що громадяни залишають територію Сполучених Штатів, заходячи на територію «зони». Тобто це заперечувало ідентифікацію себе з США і фактично було покликане продемонструвати вихід цієї території зі складу Сполучених Штатів. Це відокремлення протестувальники пояснювали тим, що США є расистською державою, де відсутня соціальна справедливість. На їхніх барикадах можна було побачити написи «Немає гарних поліцейських, немає поганих протестувальників» і «немає поліцейських, немає проблем» [64, с. 17]. Однак варто нагадати, що начальником поліції Сіетла була афроамериканка Кармен Бест. На відміну

від України шефів поліції міст у Сполучених Штатах обирають громадяни під час виборів. Відповідно досить важко зрозуміти, як жінка-афроамериканка, обрана самими містянами, виявилась винною у расовій дискримінації афроамериканців? Необхідно додати, що й Медарія Аррадондо, шеф поліції Міннеаполіса, де загинув Джордж Флойд, так само був афроамериканцем. Отже, протест скоріше був не стільки проти фактів расизму у країні, скільки за конкретні вузько політичні цілі.

Охорона всередині CHAZ почала здійснюватись озброєними людьми, які не відомо кому підкорялися [214]. З часом виокремилося кілька озброєних груп, які забезпечували «охорону порядку» на території. За основну безпеку відповідали озброєні пістолетами і гвинтівками учасники руху BLM та «Антифа» та деякі менші озброєні групи такі як група репера Raz Simone [64, с. 17]. Лише за місяць існування CHAZ на її території було здійснено пограбування десятків магазинів і квартир. Деякі власники квартир заявляли, що упродовж місяця їх пограбували 4 рази [64, с. 18]. Були зафіксовані також насильницькі акти з боку представників «Антифа», які вступали у конфлікт з охоронцями BLM [64, с. 19]. У різних конфліктних ситуаціях між угрупованнями ставалися перестрілки. Зрештою, було вбито двох афроамериканців. Їх загибель стала остаточною крапкою, яка схилила місцеву владу до рішення повернути цілковитий контроль над містом на початку липня 2020 року [192]. Тож за своїми ознаками ця «Автономна зона» радше нагадувала незаконні утворення «ДНР» та «ЛНР» на території України.

Показово, що політики з Демократичної партії США і значна кількість журналістів впродовж всього цього часу виправдовували чи замовчували факт насильницьких протестів у Сіетлі та інших містах Сполучених Штатів. За їх твердженнями подібне обурення проти поліції можна вважати справедливим, а насильницькі дії під час протестів здійснювали невідомі «білі люди». Такі тези, зокрема, висловлювала мер міста Сіетл Дж. Дуркан [122]. Упродовж місяця журналісти з провідних американських медіа

випускали матеріали в яких говорилося, що ЗМІ правого спрямування розповсюджують брехню про CHAZ [104]. Коли праві ЗМІ писали про пограбованих власників бізнесу, інші провідні медіа це заперечували, навпаки, заявляючи про збільшення їх прибутків внаслідок утворення CHAZ [72].

Вже коли «Автономної зони» не стало, власники квартир і бізнесів направили до федерального суду колективний позов на владу міста за те, що та самовільно вирішила вивести міські служби і фактично стала співучасником подій, що відбулися всередині CHAZ. В рамках угоди сторін місто зобов'язалося виплатити власникам суму у розмірі 3,65 мільйона доларів. Окрім того, суд наклав штраф розміром 600 тисяч доларів на міське керівництво за навмисне видалення переписки, яка стосувалася протестів на Капітолійському пагорбі [92]. Як підкреслив політичний оглядач The Wall Street Journal Джеймс Фрімен, за такою дією, яка передбачає знищення доказової бази, має слідувати покарання у вигляді позбавлення волі [141]. Міському керівництву в особі мера Дженні Дуркан, начальниці поліції Кармен Бест та керівника пожежної охорони Гарольда Скоггінса вдалося цього уникнути. В іншому позові суд постановив сплатити 500 тисяч доларів батькові хлопця, якого було вбито в CHAZ у червні 2020 року [89].

Політики та численні засоби масової інформації не помічали ані насильницьких протестів, ані супутнього захоплення місцевих владних органів. Випадок Сіетла демонструє, що впродовж цілого місяця частина міста і його поліцейський відділок займали озброєні люди. Зрештою, навіть не відомо було, чи був у них дозвіл на зброю? Це питання не цікавило ні Демократичну партію, ні медіа, які в 2012-2013 році обговорювали чи мав право Джордж Циммерман застосовувати зброю в рамках самооборони. А у Циммермана, до речі, дозвіл на зброю був.

За зразком Сіетла «Автономні зони» намагалися створити і у інших містах, наприклад, у столиці Вашингтон [197]. В Портленді спроби протестувальників утворити «Автономну зону» не увінчались успіхом, однак

протести тривали впродовж майже всього літа та осені 2020 року. Певний час протестувальники також не полишали спроб здійснити захоплення однієї з будівель федерального суду у центрі Портленда. Окрім місцевої поліції до його охорони залучили федеральні правоохоронні органи, направлені туди указом президента Трампа. Надалі мітингувальники робили штурми та пошкодили інші суди в місті разом з будівлею Міграційної та митної правоохоронної служби США. Збитки, завдані насильницькими протестами одним лише федеральним будівлям, були оцінені у 2,3 мільйони доларів [45]. Водночас власники місцевого бізнесу були пограбовані та піддавались вандалізму [273].

Поки тривали протести прихильників BLM, місцева влада, яку цілковито складали представники Демократичної партії, замість деескалації та затримання екстремістів, які скоїли злочини, займалась підбурюванням до протестів [342]. Протягом літа 2020 року лідери Демократичної партії уникали згадок про насильство, що супроводжувало протести [190]. Вони також не помічали і замовчували факти штурму місцевих і федеральних адміністративних будівель, стверджуючи, що протести мали форму «фестивалю».

Політики від Демократичної партії США використовували насильницькі протести організовані рухами «Антифа» та Black Lives Matter у своїх політичних цілях. Їх метою було максимально дестабілізувати ситуації в країні, щоб використовувати це проти діючого президента Дональда Трампа. Кандидат у віце-президенти США Камала Гарріс в одному із інтерв'ю заявляла: «Це рух, і люди не збираються зупинятися. І всі мають остерігатися, тому що вони не зупиняться. І вони не збираються зупинятися до дня виборів в листопаді ... І так повинно бути – кожен має взяти до уваги, на всіх рівнях, вони не збираються здаватися і вони не повинні здаватися, і ми не повинні здаватися» [318]. Схожі публічні заяви робили й інші представники Демократичної партії.

З початком протестної хвилі організатори Black Lives Matter одразу стали активними учасниками передвиборчих перегонів, агітуючи за кандидата від Демократичної партії США Джозефа Байдена. Крім того, на сайті руху закликали перераховувати свої гроші й у фонди інших політиків від Демократичної партії, які балотувалися в Конгрес та органи місцевого самоврядування. Організатори BLM фактично відповідали за політичну мобілізацію афроамериканського населення США на користь однієї із партій. Крім того, одна з активісток BLM, Корі Буш, обралася в листопаді 2020 року до Палати представників у складі Демократичної партії США [144].

Крім політичних цілей лідерки Black Lives Matter отримували й фінансову вигоду. Через створений ще в 2013 році фонд Black Lives Matter Global Network Foundation вони збирали мільйони доларів та витрачали їх на свої потреби. Хоча офіційно цей фонд мав допомагати жертвам поліцейського насилля та проводити культурно-просвітницьку роботу в афроамериканських громадах. Організатори BLM скуповували собі елітну нерухомість, витрачаючи мільйони доларів пожертв звичайних людей. Результати цієї корупції почали знаходити журналісти, починаючи з 2021 року [337]. У відповідь на критику локальних активістів BLM очільниці руху відповідали, що не збираються звітувати за видатки фонду перед людьми, яких вони особисто не знають [74]. Все це демонструє, які справжні мотиви та цілі стояли у лідерів руху Black Lives Matter під час його створення.

Варто зазначити, що виправдання насильницьких протестів низкою ЗМІ, лідерами громадської думки, політиками та організаторами BLM було пов'язане із начебто очевидними злочинними діями поліцейських при затриманні Джорджа Флойда. Але під час розслідування з'ясувалося, що поліцейські не порушували протоколу затримання. Крім того, перша судово-медична експертиза виявила, що у Флойда не було пошкоджень легень, ший та інших органів, які могли б вплинути на його дихання. Водночас у Флойда був вроджений порок серця та, головне, підвищений вміст у крові наркотичних засобів. Саме передозування наркотиками поряд із слабким

серцем та стресовою ситуацією очевидно вплинули на його загибель [95]. Можливо за умови іншого поліцейського протоколу його б швидше доправили до лікарні. Але не виключено, що він міг померти навіть без затримання поліцейськими. Проте всі ці факти не були враховані судом та присяжними. Штучно створений суспільний тиск був настільки сильним, що суд та присяжні вирішили не «розчаровувати» громадськість виправдальним вироком, боячись фізичної розправи.

Смерть Джорджа Флойда була трагічною помилкою, якої можна було уникнути. Але справжній злочин полягає у тому, що переслідуючи політичні та меркантильні мотиви, політики та організатори Black Lives Matter своїми діями значно збільшили смертність серед інших афроамериканців, про що потім буде свідчити кримінальна статистика правоохоронних органів.

Дискурс про «переважно мирні протести» зазнав змін лише наприкінці літа 2020 року, коли в опитуваннях було помітне зниження рейтингу Демпартії перед виборами. Значній кількості американців дуже не сподобалося те, що заради боротьби за «расову справедливість» їх грабують, а міста піддають вандалізму. Лише після того, як під час з'їзду Демократичної партії Джо Байден рішуче засудив скоєні акти насильства, провідні засоби масової інформації разом з представниками Демократичної партії стали говорити про деструктивні наслідки насильницьких форм протестів [123].

Американський політолог Джин Шарп в результаті своїх досліджень доводив більшу ефективність мирних протестів у процесі досягнення політичних цілей. Американські політологині Еріка Ченовет і Марія Стефан проаналізували понад 300 насильницьких та мирних протестів з 1900 до 2006 роки у різних країнах світу. В результаті вони встановили, що в середньому мирні кампанії протестів мали більше шансів на успіх, ніж насильницькі. [86, с. 7]. Ця точка зору піддавалася критиці. Однак вона була пов'язана з питанням ефективності мирних форм протестів при авторитарних та тоталітарних режимах [250]. Однак в демократичних країнах альтернативі

мирних протестів на наше переконання немає. Будь-які насильницькі протести за умов демократичного політичного режиму є ознакою радикального та тоталітарного світогляду учасників протесту.

Водночас у Сполучених Штатах низка політологів, соціологів та інших вчених почала виправдовувати насильницькі протести Black Lives Matter у 2020 році. До них належали такі науковці як зокрема К. К. Джексон, Дж. Клінг, М. Мітчелл, Д. К. Джилліон, О. Васоу [239; 177; 44; 88]. Всі вони стверджували, що в умовах «системного расизму» та перебування на посаді «расиста» Дональда Трампа насильницькі протести єдина умова змінити існуючий порядок денний у Сполучених Штатах. Такі виправдання політичного насилля в США були злочином проти демократії. І найгірше, що такий дискурс підтримували саме представники науки.

Навмисне виправдання і приховування насильницьких протестів, диктувалося, в першу чергу, політичними мотивами. Можна припустити, що демократи сподівались використати факти масових протестів на свою користь для того, щоб перед виборами зайвий раз актуалізувати для американців гостру й болючу проблемну тему расової дискримінації афроамериканців. Варто ще раз сказати про місцеву владу демократів у містах, де відбулись найбільш масштабні бунти. Як відомо, це Північні штати, які історично були противниками рабства. Південні штати, себто колишня Конфедерація, уникнули подібних заворушень.

Як демонструють дані The Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED) з 24 травня до 22 серпня відбулось 10 600 протестних акцій. З них 10 100 – мирного характеру, що складає близько 95% загальної кількості. Однак близько 600 протестних акцій, зрештою, ідентифікували як насильницькі [116]. Хоча до цієї статистики також є певні зауваження, в цілому це підтверджує, що в багатьох містах протести, дійсно мали мирний характер. Тож спостерігався певний парадокс у тому, що «дискримінаційна» поліція знаходилась у «демократичних» штатах, де політики постійно

борються з цим явищем. Очевидно, частина американського суспільства не обійшла своєю увагою цей дивний збіг.

Більш суттєва проблема полягає в тому, що насильницьке захоплення адміністративних будівель місцевої та федеральної влади – це федеральний злочин згідно Статті III Розділу 3 Конституції США [93; 214]. Бажання президента Трампа залучити національну гвардію мали абсолютно законний характер і не мали жодних авторитарних ознак, як це висвітлювали його політичні опоненти. Згідно зі Статтею IV Розділу 4 Конституції США: «Сполучені Штати гарантують кожному штату ... республіканську форму правління і захищають кожен з них від вторгнення» [93]. Насильницькі захоплення і контроль адміністративних будівель порушили республіканський устрій і сам принцип представницької демократії. Слід наголосити, що згідно із «Законом про повстання» у разі насильницьких заворушень американський президент має право вводити війська у штати без згоди їх законодавчих зборів. Трамп не зробив цього, хоча міг скористатися цим правом і зміцнити свою політичну владу. Зважаючи на це, поведінку Дональда Трампа скоріше можна охарактеризувати як ліберальну, але аж ніяк не авторитарну.

Тим не менш передвиборча тактика Демократичної партії досягла поставленої цілі – Трамп програв на виборах. Більшість американських громадян після пережитих влітку погромів боялися, що у разі перемоги Трампа виникне ще більша хвиля насильницьких протестів. Проте перемогу демократів можна вважати «піровою». Тепер вже Дональд Трамп прийняв рішення використати інструмент, який раніше застосовували проти нього – спробувати силою змінити «правила гри» у державі. Ця думка, вочевидь, промайнула і у значної частини електорату республіканців. Наслідки світ побачив 6 січня 2021 року під час протестів у місті Вашингтон.

6 січня 2021 року у Вашингтоні відбувся масовий мітинг, організований прибічниками чинного на той момент президента Дональда Трампа. На запланованому цього дня спільному засіданні обох палат

Конгресу мала відбутись сертифікація результатів голосування на виборах президента 2020 року. Під час виборів, що пройшли 3 листопада 2020 року, перемогу отримав кандидат від Демократичної партії Джозеф Байден. Однак Трамп і його прибічники були переконані у фальшуванні голосування в окремих штатах. Ще 18 грудня 2020 року Трамп звернувся до своїх прихильників із закликом вийти 6 січня на протест у Вашингтоні задля оскарження результатів виборів у декількох штатах. Майбутній мітинг він супроводив гаслом: «Врятуймо Америку» [246, с. 1].

У призначену дату до Вашингтону приїхали тисячі прибічників президента Трампа. На початок дня був запланований виступ чинного президента, а також виступи прихильних до нього посадових осіб від Республіканської партії. Після цього присутні мали йти маршем до будівлі Капітолію, де відбувалось засідання представників Колегії виборщиків і Конгресу. Колишній мер Нью-Йорка, адвокат Руді Джуліані, під час виступу на мітингу висував теорію змови, згідно з якою результати виборів 2020 року сфальсифікували за допомогою машин підрахунку голосів [262]. Такої самої думки притримувалась під час виступу низка інших республіканців.

Президент Трамп у власній промові не озвучував закликів до насильницьких дій чи штурму Капітолію [59], однак він звертався до суперечливих тверджень, які підбурювали громадян до активних дій. Трамп висловився проти затвердження голосів виборщиків, адже тоді Джо Байден стане нелегітимним президентом: «Ми воюємо, і якщо ви не будете воювати, у вас більше не буде країни» [246, с. 2]. Наприкінці промови Трамп закликав присутніх вирушити маршем до Капітолію, аби забезпечити підтримку конгресменам та сенаторам, які оскаржуватимуть результати голосування. У підсумку марш перетворився у спробу проникнути всередину будівлі Капітолію США. Щодо цієї події досі існують суперечливі факти, що розкривають деталі штурму. Ряд учасників викладали відео, на яких поліцейські покидали свої пости, не заважаючи протестуючим йти далі до будівлі. Водночас є окремі свідчення, відповідно до яких парамілітарні

ультраправі рухи Proud Boys та Oath Keepers діяли під час заходу в Капітолій досить злагоджено та організовано.

Члени руху Proud Boys перші прорвалися до Капітолію і силою відтіснили поліцейських, які відповідали за охорону периметру [134]. Представники Proud Boys агітували й інших протестувальників до проникнення в будівлю Капітолію. Опинившись всередині будівлі, прибічники Трампа відправились шукати зал, де відбувалося засідання конгресменів та членів колегії виборщиків. Парадоксальним виглядає той факт, що вони вдерлись у будівлю в ту мить, коли сенатори Пол Госар і Тед Круз оскаржували голосування в штаті Арізона [137]. Таким чином протестувальники зірвали процедуру, яку, за ідеєю Трампа, повинні були підтримати своєю активністю. Служби безпеки Капітолію організували евакуацію конгресменів, коли мітингувальники вже знаходились всередині. У будівлі відбулися сутички між поліцейськими та протестувальниками, а під час деяких зіткнень пролунали постріли, однак стріляли лише поліцейські. Внаслідок стрілянини загинула одна з протестувальниць на ім'я Ешлі Беббіт, яка була колишньою військовою ВПС США [317].

В результаті сутичок травми отримали багато протестувальників і поліцейських. Зокрема, поранення отримали 138 поліцейських, з них 73 поліцейських Капітолію та 65 місцевих поліцейських міста Вашингтон. 15 поліцейських були госпіталізовані, деякі з важкими травмами. Проте через кілька днів їх усіх виписали з лікарні [163]. Загальна сума завданих збитків в результаті штурму становила приблизно 1,5 мільйона доларів [172]. Серед пошкоджень всередині будівлі Капітолію були розбиті вікна, двері та навмисно зроблені графіті. Деякі статуї, картини, а також меблі пошкодили зовні через застосування поліцією і протестувальниками сльозогінного газу, перцевих балончиків та вогнегасників.

Хоча засоби масової інформації, описуючи події в Капітолії, використовували слова «штурм» та «збройне повстання», насправді вони не були схожі на ретельно спланований та достатньо організований переворот,

на кшталт більшовицького у жовтні 1917 року. Проникнення протестувальників до Капітолію виглядало неорганізованим та хаотичним. Представники парамілітарних рухів Proud Boys та Oath Keepers користувались підручними засобами, аби зруйнувати загородження. Наприклад, один з лідерів Proud Boys Домінік Пеццола, вибивав вікна поліцейським щитом підібраним на одній з барикад [191]. Отже, навряд чи доречно називати це добре спланованим захопленням влади. Наявність більш чисельних підрозділів національної гвардії і поліції взагалі б унеможливили саме просування протестувальників на територію поряд з Капітолієм.

Проте навмисне провокування до здійснення заворушень лишається очевидним. Саме виголошені промови Дональда Трампа та деяких його соратників справили сильний психологічний вплив на громадян, які вдалися до насильницьких дій. Дослідники Б. Л. Накос, Ю. Блох-Елкон, Р. Шапіро, А. Кідд наводили низку додаткових причин, що призвели до подій 6 січня 2021 року [246; 198]. До них відносилися: поляризація всередині американського суспільства; існування серед республіканських виборців прибічників теорій змов, розповсюдженням яких переважно займаються групи QAnon; появу парамілітарних радикальних правих рухів таких як Proud Boys, Oath Keepers та інші. В процесі аналізу цих причин та чинників може скластись враження нібито штурм Капітолію здійснили фанатики і радикали, що зазвичай є учасниками маргінальних груп у соцмережах. Проте дослідники Чиказького університету Кевін Рубі та Роберт Пейп виявили, що зі 193 заарештованих чоловік, 89% не були учасниками парамілітарних правих рухів. Майже половина з них це представники малого та середнього бізнесу чи так звані «білі комірці». Окрім того, більшість заарештованих входили у вікову категорію 40+, що не є тією віковою групою, яка зазвичай складає активні радикальні рухи [263].

Ці дані підтверджують, що прибічники президента Трампа вірогідно піддалися провокації, а не були свідомими членами парамілітарних чи інших протестних рухів. Більшість учасників протесту були звичайні громадяни, що

проявляли політичну активність, лише періодично голосуючи під час виборів. Одна з головних причин, що могла схилити людей до таких відчайдушних кроків – наочний приклад, який отримав в суспільстві публічне визнання «правильного» та «справедливого». Це були насильницькі протести BLM, які відбувались у США влітку та восени 2020 року.

Після подій, що відбулися у 2020-2021 роках, опитування громадської думки показали негативні тенденції серед американського суспільства щодо відношення до насильства. Згідно з масштабного опитування, проведеного провідними американськими університетами наприкінці 2021 року, було виявлено, що 23% американців переконані, що насилля проти державних інститутів можна виправдати. Серед тих, хто притримувався такої думки, насилля проти федеральних органів влади виправдовували 71% республіканців та 62% демократів. Більша частина демократів (43%) виправдовувала насилля проти місцевої влади, в свою чергу у республіканців цей показник становив 26% [291]. Опитування Центру політики університету Вірджинії наприкінці 2023 року зафіксували, що 41% прихильників Джо Байдена та 38% прихильників Дональда Трампа вважають протилежну партію досить радикальною і у такій ситуації насилля є виправданим для того, щоб не дати протилежній стороні досягти власних політичних цілей [82]. Слід зазначити, що за місяць до початку протестів у 2020 році, насильство рішуче засуджувало більшість республіканців. Згідно з опитуваннями, проведеними демократичним фондом Voter Study Group, 85% республіканців були противниками виправдання насилля задля досягнення власних політичних цілей, а 79% говорили про недопустимість виправдання насилля навіть у тому випадку, якщо перемогу на виборах у листопаді 2020 року здобуде опозиційна партія [188].

Отримані дані дають розуміння того, що виправдання насилля серед зазвичай законослухняних республіканців виникло на тлі відчуття відносної депривації. Республіканські виборці спостерігали як політики від Демпартії, ЗМІ та лідери громадської думки виправдовують насильницькі протести

BLM і «Антифа». На жаль, більшість експертів і політичних лідерів Сполучених Штатів цей факт ігнорують. Постійне перекидання відповідальності за насилля виключно на Трампа, його прибічників та радикальні праві рухи створює загрозу масштабного громадянського конфлікту у Сполучених Штатах. Несприйняття демократами політичних поглядів Трампа викликає зворотне несприйняття республіканцями демократів. Виправдання насилля стосовно однієї сторони зумовлює виправдання насильства стосовно іншої. Цілком імовірно, що замах на життя Дональда Трампа, скоєний 13 липня 2024 року, теж був спровокований нав'язливими порівняннями його з Гітлером чи Муссоліні [148]. Заяви журналістів і політиків про те, що Дональд Трамп є екзистенційною загрозою для США, цілком могли спровокувати стрілка до замаху [339]. На жаль, даний випадок може так само спровокувати насилля проти демократів.

Після замаху, Дональд Трамп під час одного з інтерв'ю сказав, що він не становить загрозу для демократії, а справжньою загрозою для неї є Демократична партія США. Водночас він звинуватив її представників у «перевороті», адже Джо Байдена примусили знятись з передвиборчих перегонів у момент, коли абсолютна більшість партійних делегатів вже проголосувала за нього на праймеріз в усіх штатах. «Білим Домом зараз керують фашисти, комуністи та марксистки», – заявив Трамп [76]. Фактично він звинуватив демократів в авторитарних методах управління країною, в чому вони звинувачували його самого.

Варто зазначити, що, починаючи з 2016 року, спостерігалось значне зростання кількості випадків, пов'язаних із «заявами та погрозами» щодо членів Конгресу США. За даними Відділу оцінки загроз поліції Капітолію Сполучених Штатів (the USCP's Threat Assessment Section) кількість серйозних погроз на адресу членів Конгресу США різко зросла з 902 у 2016 році до 9625 у 2021 році [246, с. 141]. Такі погрози закінчувалися, зокрема, реальними діями. 28 жовтня 2022 р. Пол Пелосі, чоловік спікерки Палати представників США від Демпартії Ненсі Пелосі, зазнав фізичного нападу.

Невідомий чоловік з молотком напав на нього рано вранці у вхідних дверей будинку. Зловмисник, який діяв із застосуванням сили, погрожував життю Полу Пелосі і хотів побачитися зі спікеркою. На щастя, після госпіталізації чоловік Пелосі був успішно прооперований, а сам зловмисник був затриманий. Ним виявився Девід ДеПейп, який був прихильником теорії змов. Він вірив, що «політичний клас» взяв простих американців у заручники та встановив приховану диктатуру [271]. Цей випадок продемонстрував, наскільки збільшився рівень кризи політичного представництва та зменшився рівень толерантності до політичного насилля серед звичайних американців.

Саме насильницькі протести проклали шлях тій політичній поляризації та політичному насиллю, яке охопило Сполучені Штати за останні 10 років. Центр екстремізму Антидефамційної ліги (The ADL Center on Extremism) досліджує смертність від внутрішнього екстремізму в США. За графіками Центру ми можемо помітити збігання збільшення смертності від рук екстремістів з початком масових насильницьких протестних акцій рухом Black Lives Matter. З 2012 року по 2021 рік найбільше жертв таких злочинів було в 2016 році – 78, в останній рік перебування Барака Обами на посаді президента. За часів президента Трампа ця кількість почала поступово падати. Нове зростання почалося після 2020 року. Ці екстремістські злочини скоювали прихильники «переваги білої раси», представники ультралівих рухів та ісламські терористи [244].

Проте смертність від дій екстремістів не могла порівнятися з даними зростання рівня смертності від злочинності, що було прямим наслідком протестів Black Lives Matter. Згідно з даними ФБР у 2020 році, у порівнянні з 2019 роком, кількість вбивств збільшилася на 29%, а кількість вбивств пов'язаних з діяльністю кримінальних банд на 55% [130]. «Боротьба за життя темношкірих» закінчилася тим, що частка вбитих афроамериканців збільшилася на 2,2% в 2020 році. Якщо в 2019 році кількість вбитих афроамериканців на 100 тисяч населення в середньому сягала 20 чоловік, то в

2020 це було вже 25 чоловік. Для порівняння відсоток жертв убивств серед білих підвищився з 2,3 до 2,6 вбитих на 100 тисяч населення [217, с. 27-28]. Водночас, як і в попередні роки, майже 90% афроамериканців були вбиті представниками своєї ж раси [37]. Всі ці дані вкотре демонструють, що найбільше втрат афроамериканські громади несли від злочинності, а не від «системного расизму», який був штучно «розкручений» лідерами BLM, представниками ЗМІ, лідерами думок та політиками. Всі перераховані політичні актори, «граючи» на темі расизму, використовували афроамериканську спільноту для досягнення своїх меркантильних цілей.

Насильницькі форми протестів, захоплення адміністративних будівель, погрози та фізичні напади на політиків, зростання кількості екстремістських нападів, все це також вплинуло на падіння індексу рівня демократії у Сполучених Штатах. Аналіз Economist Intelligence Unit зафіксував, що починаючи з 2006 року по 2022 рік, індекс демократії у США впав з показника 8,22 балів у 2006 році до 7,85 балів у 2022 році за 10-бальною шкалою. Аналітики відмічають, що в ці роки зафіксоване прогресивне зростання рівня недовіри до органів влади та поляризації в суспільстві за політичними питаннями [115].

Насильницькі форми протестів стали своєрідною «скринькою Пандори», яка спричинила ескалацію політичного насилля в Сполучених Штатах. Взаємозалежність насильницьких протестів та інших форм політичного насилля у сучасних Сполучених Штатах Америки можна виділити за допомогою наступної схеми (Додаток Є). Водночас ці події слід розглядати як наслідок радикалізації протестного руху Black Lives Matter, який відбувся під впливом комплексу структурних та контекстуальних чинників. Ця багаторівнева трансформація протестної активності потребувала ретельного вивчення причин, які її обумовили. Комплексний аналіз протестів та супровідних процесів в економічній, соціальній і політичній сфері, дозволив визначити низку внутрішніх і зовнішніх чинників, які сприяли такій трансформації.

До внутрішніх чинників належать:

1. Відчуття відносної депривації в афроамериканській спільноті.

З боку медіа та лідерів громадської думки активно просувався дискурс щодо наявності у США інституційного расизму, що асоціювався з расово вмотивованими діями білих американців проти афроамериканців. Це формувало очікування обвинувачувальних вироків у резонансних судових справах, де фігурували вбиті афроамериканці та білі підозрювані. У разі виправдання останніх, що підтверджувалося фактами розслідувань, у афроамериканській спільноті виникала фрустрація та гнів, який використовували політичні актори, зокрема організатори Black Lives Matter, для мобілізації протестів.

2. Ідеологічні засади та цілі лідерів руху Black Lives Matter. Ліворадикальна ідеологія, що сповідувалася лідерами BLM, відіграла значну роль у радикалізації протестного руху. Агресивна риторика, спрямована проти «білого суспільства» та поліції, сприяла мобілізації та водночас радикалізації молодих та емоційно вразливих афроамериканців. Збільшення публічної уваги до руху лідери BLM використовували у своїх власних політичних цілях. Вони брали участь в передвиборчих кампаніях Демократичної партії, водночас агітуючи проти Республіканської партії. Крім того, вони брали участь у внутрішньопартійній боротьбі всередині Демократичної партії, прикладом якої були напади на кандидатів у президенти Берні Сандерса та Мартіна О'Меллі в 2015 році. Також лідерки BLM зловживали фінансовими ресурсами виділеними на підтримку руху, скуповуючи розкішну нерухомість для особистих цілей.

3. Ескалація протестної активності до насильства.

Для досягнення своїх цілей організатори BLM, використовуючи вибіркове подання фактів та агресивну риторичку, сприяли трансформації мирних протестів у насильницькі. Випадки насильницьких протестів лідери BLM виправдовували, називаючи такі дії «справедливим гнівом» та «боротьбою з расизмом» звичайних афроамериканців. Такі публічні

формулювання легітимізували насильство у сприйнятті афроамериканської громади.

До зовнішніх чинників, які призвели до радикалізації Black Lives Matter та, як наслідок, збільшення рівня політичного насилля у США належать:

1. Економічна та соціальна політика адміністрації президента Барака Обами.

Після фінансової кризи 2007–2008 років, економічні пріоритети уряду виявилися неефективними з точки зору відновлення темпів економічного зростання. Особливо негативні наслідки від цього відчули афроамериканські громади: високий рівень безробіття, зниження добробуту, зростання злочинності. Для прикладу, Трейвон Мартін був помилково прийнятий за злочинця, саме через збільшення кількості пограбувань в районі його проживання у цей період.

Запровадження програм державного втручання (соціальна допомога, медична реформа) у поєднанні з підвищеним податковим навантаженням та регулюванням спричинили стагнацію інвестицій та уповільнення економічного розвитку. А це в свою чергу мало прямий наслідок у вигляді високо рівня безробіття. До того ж президент Обама почав активне впровадження програми DICE. Акцент на впровадженні цієї програми активізував расові дискурси, які сприяли зростанню поляризації в американському суспільстві.

2. Маніпулятивний медіадискурс.

Упереджене висвітлення расових конфліктів у ЗМІ, акцент на емоційній складовій подій та ігнорування контексту сприяли формуванню ілюзії інституційного расизму та підбурювали афроамериканців до насильницьких протестів. Медійний дискурс часто базувався на спрощених наративах, що не відображали складність проблем та поглиблювали поляризацію американського суспільства.

3. Легітимізація насильницьких протестів.

Виправдання насильницьких протестів Black Lives Matter з боку медіа, політиків від Демократичної партії та лідерів громадської думки, починаючи з 2014 року, створило небезпечний прецедент та легітимізувало насильство як форму політичного протесту. Це сприяло нормалізації політичного насильства та закріпило його як прийнятну форму політики незгоди в очах частини населення. У результаті, радикальні рухи, включаючи «Антифа», Proud Boys, Oath Keepers, почали відкрито вдаватися до силових дій, включно з нападами на адміністративні установи. Це створило загрозу для функціонування демократичних інститутів у США.

4. Політична інструменталізація насильницьких протестів.

Після 2014 року політики в обох партіях активно намагалися використовувати радикальні протестні рухи для досягнення та посилення власних політичних позицій в органах влади. Політики від Демократичної партії намагалися представити себе захисниками афроамериканської спільноти, наголошуючи на необхідності боротьби із «інституційним расизмом». В 2020 році цей наратив був спрямований проти адміністрації президента Дональда Трампа, якого звинувачували в покриванні «системного расизму» в правоохоронних органах. Президент Дональд Трамп натомість намагався виправдовувати діяльність правих радикальних рухів Proud Boys та Oath Keepers, адже вони могли забезпечити силове вирішення його політичних проблем. Одним із наслідків цього став штурму будівлі Капітолію 6 січня 2021 року.

5. Виникнення контр-рухів.

Виправдання в публічному просторі насильницьких протестів рухів Black Lives Matter та «Антифа» призвело до появи нових правих радикальних контр-рухів таких як Proud Boys та Oath Keepers. Вони застосовували дзеркальну тактику наслідування насильницьких форм протесту своїх політичних опонентів, що збільшило кількість насильницьких зіткнень у США.

6. Потурання насильницьким протестам органами влади.

У Фергюсоні в 2014 року, Шарлотсвіллі в 2017 році та низці міст у 2020 році місцева влада, яка була представлена Демократичною партією, не діяла рішуче для припинення насильницьких протестів. А деякі політики, як наприклад мер Сіетла Дженні Дуркан, робили все можливе, щоб не дозволити правоохоронним органам спробувати припинити заворушення та вандалізм під час протестів рухів BLM та «Антифа». 6 січня 2021 року федеральні органи влади також «халатно» віднеслися до проведення масової демонстрації прихильників Дональда Трампа. В результаті незброєний натовп зміг пройти спеціальні загородження через малу кількість поліцейських на постах.

Також через рішення політиків правоохоронні органи під час низки масових протестів вимушені були застосовувати моделі контролю за протестом шляхом переговорів та поступок. Однак в умовах насильницьких протестів ці моделі показали свою неефективність. Ці моделі працюють лише тоді, коли протести мають мирний характер та проводяться інституціональними протестними рухами. Якщо ж на протесті присутні радикальні рухи, вони можуть незаконно захоплювати представницькі органи влади, що є загрозою демократичного устрою в державі. Прикладом такого сценарію стали події в місті Сіетл у 2020 році та у Вашингтоні в 2021 році.

На основі дослідження діяльності трьох провідних масових протестних рухів, а саме «Руху Чаювання», «Захопи Волл-стріт» та Black Lives Matter, можна визначити характерні ознаки, які дозволяють кваліфікувати протестні рухи як чинник політичного насилля у сучасних Сполучених Штатах Америки. До таких ознак належать:

1. Потенційна загроза радикалізації.

В процесі досягнення своєї мети кожен протестний рух може зазнати процесу радикалізації. Навіть, якщо протестний рух проходить частковий етап інституціоналізації, це не означає, що в подальшому він не може радикалізуватися. Такими прикладами слугують рухи «Захопи Волл-стріт» та

«Рух Чаювання», які були інституціональними спочатку свого виникнення та діяльності. Але в результаті зовнішніх та внутрішніх чинників частина активістів цих рухів продовжила радикалізуватися. Водночас протестний рух Black Lives Matter зазнав процесу радикалізації дуже швидко через ідеологічні погляди своїх організаторів.

2. Мобілізація контр-рухів.

Кожне демократичне суспільство є неоднорідним за своїми політичними чи соціальними поглядами. Тому виникнення певного протестного руху одразу викликає мобілізацію частини суспільства, яка не підтримує цілі цього руху. Таким чином існує висока вірогідність виникнення протестного контр-руху, що може впливати на подальшу радикалізацію учасників обох рухів. У США утворення «Руху Чаювання» частково сприяло виникненню рухів «Захопи Волл-стріт» та Black Lives Matter. Утворення Black Lives Matter зумовило утворення на базі «Руху Чаювання» таких рухів як Proud Boys та Oath Keepers.

3. Насильницький потенціал протестів.

Кожен протестний рух має ризик ескалації насильства, навіть якщо його учасники відкидають насильницькі методи. Кожна акція протесту містить у собі ризик втрати організаційного порядку. За умов емоційної напруги чи провокацій протест може перетворитися на неконтрольовану агресію з боку натовпу. Активісти руху «Захопи Волл-стріт», будучи прихильниками мирних протестів, неодноразово мали сутички з поліцейськими. В деяких зіткненнях були поранені з обох сторін. Протести Black Lives Matter регулярно переростали в масові заворушення, адже такі дії публічно виправдовувалися. 6 січня 2021 року мирний протест зазнав ескалації, що закінчилося захопленням будівлі Капітолію США.

4. Ідеологічна радикалізація.

В процесі висловлення своєї незгоди з рішеннями влади або іншими політичними акторами, протестувальники керуються певними ідеями та переконаннями. Навіть якщо ці переконання не є спочатку радикальними, це

не означає відсутність їх подальшої радикалізації. Таким прикладом слугує «Рух Чаювання», коли частина його учасників внаслідок зовнішніх факторів почала сповідувати більш радикальні ідеї. Організатори Black Lives Matter, навпаки, з самого початку були носіями ультралівих та расистських ідей, що вплинуло на швидку радикалізацію учасників руху.

5. Інструменталізація для досягнення політичної влади.

Протестні рухи можуть бути використані політичними силами для досягнення політичної влади в обхід виборів та інших демократичних інститутів. Прикладом такого може слугувати свідоме використання насильницьких протестів руху Black Lives Matter представниками Демократичної партії, спочатку для консолідації свого електорату, а згодом для погіршення політичного становища президента Д. Трампа у 2020 році. Водночас сам Трамп намагався використати насильницький протест для тиску на органи влади 6 січня 2021 року. В результаті його закликів такі рухи як Proud Boys та Oath Keepers почали штурм будівлі Капітолію США, підбурюючи інших учасників протесту приєднатися.

Тож за своєю сутністю кожен протестний рух є прообразом «мирного атому». За умови конструктивного спрямування він здатен відіграти позитивну роль у функціонуванні політичної системи. Однак за певних обставин протестна мобілізація може вийти з-під контролю та завдати суттєвої шкоди суспільству й демократичним інститутам. У зв'язку з цим постає необхідність окреслення політико-правових стратегій, спрямованих на запобігання радикалізації протестних рухів в умовах демократичного режиму:

1. Ефективна економічна політика.

Представники державних органів влади мають володіти високим рівнем компетентності у проведенні економічної політики. Насамперед, це стосується знання основних законів функціонування «вільного ринку». Відмова від ліберальних підходів на користь субсидіарної та соціальної політики не веде до вирішення економічних проблем. Соціальні програми

можуть пом'якшити наслідки економічних криз лише на короткий проміжок часу, але не усувають причин, що їх обумовили. Реалізація соціальної політики передбачає високий рівень оподаткування та значну зарегульованість ключових галузей економіки, що може призводити до економічної стагнації. У свою чергу, незадовільний стан економіки негативно позначається на суспільних настроях. Натомість економічна свобода, як засвідчує суспільно-історичний досвід, є важливою передумовою стійкого зростання ВВП та підвищення добробуту громадян. За умов стабільного економічного розвитку й зростання рівня життя ймовірність виникнення та радикалізації протестних рухів істотно знижується.

2. Підвищення вертикальної підзвітності органів влади.

Відчуженість політиків від своїх виборців є одним із чинників падіння до них суспільної довіри. Водночас низький рівень довіри до органів влади створює політичні передумови для мобілізації протестних рухів та їх подальшої радикалізації. Для подолання цієї проблеми необхідно впроваджувати ефективну виборчу систему, яка забезпечить максимальне представництво інтересів громадян на всіх рівнях влади. Складні та непрозорі механізми доступу до представницьких органів влади створюють умови для зрощення інтересів політичних еліт та великого бізнесу, що призводить до ігнорування потреб звичайних громадян. Впровадження механізмів прямої демократії, таких як громадські слухання, також сприятиме підвищенню рівня підзвітності та залученню громадян до прийняття політичних рішень.

3. Нетолерування політичного насилля.

Держава має демонструвати нульову толерантність до будь-яких форм політичного насильства, включаючи насильницькі протести. У випадку застосування насильницьких протестів правоохоронні органи повинні мати змогу використовувати модель ескалації сили для їх припинення. Важливо проводити інформаційні кампанії, спрямовані на формування в суспільстві негативного ставлення до насильства як засобу досягнення політичних цілей.

Органи державної влади повинні демонструвати, що будь-які форми тиску на демократичні інститути є неприйнятними. В умовах низької толерантності до політичного насилля з боку держави та суспільства у радикальних протестних рухів не буде іншого варіанту як демобілізуватися або змінити свої радикальні переконання.

4. Застосування принципу невідворотності покарання за підтримку та проведення насильницьких протестів.

Принцип невідворотності покарання повинен застосовуватися до всіх осіб, причетних до організації та участі у насильницьких протестах, незалежно від їх політичної приналежності. Політики, громадські діячі та медійні особи також мають нести політичну відповідальність за виправдання насильницьких протестів або інших видів політичного насилля в межах демократичного політичного режиму. Відсутність відповідальності за насильницькі дії створює атмосферу безкарності та провокує подальшу ескалацію насильства, що несе загрозу демократичному устрою в державі.

У підсумку можна стверджувати, що протестні рухи є складним та амбівалентним політичним явищем, що може мати як конструктивний, так і деструктивний вплив на функціонування демократичного суспільства. З метою запобігання радикалізації протестів та мінімізації ймовірних негативних наслідків необхідно впроваджувати комплексні політико-правові стратегії, спрямовані на забезпечення економічної стабільності, підвищення підзвітності органів влади, утвердження нульової толерантності до політичного насильства та гарантування невідворотності покарання за його прояви. Лише за таких умов можливо зберегти стабільність і безпеку демократичного устрою в державі.

Висновки до третього розділу

Обґрунтовано, що протестний рух Black Lives Matter після свого утворення зазнав швидкої радикалізації, що вплинуло на використання його учасниками насильницьких протестів. Такі протести призвели до появи та збільшення рівня таких форм політичного насилля як терористичні акти,

міжобщинне насилля, діяльність організованої злочинності, замах на життя політиків, спроби державних переворотів. Всі ці форми політичного насилля негативно вплинули на функціонування представницьких інститутів у США, що викликало падіння індексу демократії в країні.

Були визначені характерні ознаки протестних рухів як чиннику політичного насилля у сучасних Сполучених Штатах Америки. До них належать: потенційна загроза радикалізації, мобілізація контр-рухів, насильницький потенціал протестів, ідеологічна радикалізація, інструменталізація для досягнення політичної влади. На основі цих ознак були визначені політико-правові стратегії для недопущення радикалізації протестних рухів в умовах демократичного політичного режиму. До них належать: проведення ефективної економічної політики, посилення вертикальної підзвітності органів влади, утвердження нульової толерантності до політичного насильства, застосування принципу невідворотності покарання за підтримку та проведення насильницьких протестів.

ВИСНОВКИ

Поставлена мета та завдання дисертаційного дослідження допомогло отримати наступні висновки:

1. Проаналізовано основні теоретико-методологічні засади дослідження протестних рухів як чиннику політичного насилля та дано йому авторського визначення.

Обґрунтовано, що в науковій літературі існують два різних підходи щодо впливу масових протестів на функціонування демократичних інститутів. Перший підхід передбачає, що масові протести, особливо насильницької форми проведення, несуть потенційну загрозу демократичному політичному режиму. Другий підхід передбачає позитивний вплив масових протестів, який проявляється у покращенні вертикальної підзвітності органів влади. Доведено, що протест як одна із основних форм репертуару політики незгоди, передбачає існування у суспільстві певного політичного конфлікту між різними політичними акторами. Будь-який політичний конфлікт завжди має загрозу переростання в політичне насилля.

Обґрунтовано, що протестний рух в процесі досягнення своєї мети може зазнати радикалізації. Ця радикалізація передбачає застосування учасниками протестного руху насильницьких протестів як засобу донесення своєї позиції. Для розкриття динаміки радикалізації та логіки застосування протестними рухами мирних чи насильницьких форм протестів було розроблено типології протестних рухів: за формою сприйняття політичних опонентів (політизовані, поляризовані, радикалізовані); за сприйняттям учасниками рухів легітимності політичної системи (інституціональні, радикальні); за вибором стратегії до дій (інституціоналізація, радикалізація); за формою проведення протестів (мирні; насильницькі). Систематизація цих типологій надала змогу розробити концепцію «Трансформації протестних рухів в процесі досягнення своєї мети». Аргументовано, що на процес радикалізації протестного руху можуть впливати внутрішні чинники, а саме

мета, ідеологія та психологічний стан учасників руху. А також зовнішні чинники: рівень відкритості політичних інститутів, напрямок політики уряду, сформована громадська думка, діяльність політичних опонентів, реакція влади на протести.

На основі розробленої концепції та типологій було надано авторське визначення протестного руху як чинника політичного насилля. *Протестний рух – це різновид суспільних рухів, який виступає проти політичних груп та структур, шляхом прямої дії у вигляді протестів. В процесі досягнення своєї мети протестний рух може набувати політизованого, поляризованого та радикализованого сприйняття своїх політичних опонентів. Це сприйняття визначає відношення учасників руху до легітимності політичної системи, яке може бути інституціональним чи радикальним та впливає на процес інституціоналізації або радикалізації руху в межах політичної системи. Інституціоналізація руху сприяє застосуванню мирних форм протестів. Процес радикалізації впливає на використання рухом насильницьких форм протестів як одного із видів політичного насилля, що несе загрозу для функціонування демократичних інститутів в державі.*

2. Визначено взаємозв'язок протестних рухів з основними формами політичного насилля.

Встановлено, що явище політичного насилля є невід'ємною складовою політичного процесу впродовж історії людства. На основі зарубіжних та вітчизняних досліджень політичне насилля було визначено як *цілеспрямоване застосування фізичного насилля з метою досягнення політичних цілей.*

Обґрунтовано, що явище політичного насилля має багато різних форм реалізації. На основі досліджень було виділено 11 основних форм політичного насилля: війна між державами, громадянська війна, державні репресії, геноцид, етнічні чистки, міжобщинне насилля, військовий або державний переворот, тероризм, організована злочинність та насильство від діяльності картелів, політичні вбивства, насильницькі протести. Доведено,

що всі форми політичного насилля взаємопов'язані між собою. Виникнення однієї форми політичного насилля може впливати на появу інших. Це сприяє підвищенню загального рівня політичного насилля в країні.

Обґрунтовано, що протестні рухи в процесі радикалізації можуть застосовувати насильницькі засоби для досягнення своїх цілей. Основною формою донесення своєї позиції для протестного руху є мирний протест. Але він може швидко набути насильницької форми. Проведення рухом насильницьких протестів може викликати наступні форми політичного насилля як терористичні акти, міжобщинне насилля, політичні вбивства, державні перевороти та інші.

Доведено, що взаємозв'язок різних форм політичного насилля з насильницькими протестами визначає необхідність дослідження протестних рухів як чиннику політичного насилля для уникнення негативних наслідків для функціонування демократичних політичних інститутів.

3. З'ясовано передумови формування масових протестних рухів у США.

Обґрунтовано, що економічна криза 2007-2008 років була першою ключовою передумовою виникнення масових протестних рухів. Стабільне економічне зростання змінилося спадом економічних показників. Це вплинуло на різке погіршення фінансової ситуації у більшості американських сімей. Такі кардинальні і швидкі зміни викликали відчуття відносної депривації у значної частини населення. Більшість американців вважали винними у поточній ситуації органи влади та представників великих компаній та банків. Внаслідок прийняття масштабних фінансових пакетів допомоги для відновлення галузей економіки, довіра серед американців до органів влади також значно знизилася. Американці були незадоволені, що їх обрані представники виділяють значні кошти бюджету без їх згоди. Виникла криза політичного представництва, яка стала другою важливою передумовою для виникнення протестних рухів.

Для висловлення своєї незгоди з прийнятими політичними рішеннями американці почали виходити на протести. Обґрунтовано, що консервативні виборці були незадоволенні великими розмірами видатків, які сумарно склали півтора трильйона доларів. Під час протестів вони утворили «Рух Чаювання». Ліволіберальні виборці були незадоволенні напрямком видатків. Адже значна частина цих коштів спрямовувалась для підтримки великих корпорацій та банків. Активісти в процесі висловлення своєї незгоди утворили протестний рух «Захопи Волл-стріт».

4. Охарактеризовано процес поляризації та радикалізації протестних рухів після економічної кризи 2008 року.

Обґрунтовано, що передумови виникнення протестних рухів були одночасно чинниками поляризації протестних рухів. Доведено, що в процесі досягнення своєї мети протестні рухи «Захопи Волл-стріт» та «Рух Чаювання» пройшли трансформацію, яка призвела до їх поляризації та подальшої радикалізації. Поляризація «Руху Чаювання» була викликана прийняттям реформи охорони здоров'я за ініціативою президента Барака Обами. В русі «Захопи Волл-стріт» поляризація була викликана впровадженням заходів жорсткої економії на рівні штатів та оприлюдненням розмірів державних видатків, які були направлені великому бізнесу для відновлення після економічної кризи.

Обґрунтовано, що обидва рухи пройшли декілька етапів поляризації. Перший етап був пов'язаний із визначенням «зовнішнього супротивника», яким були адміністрація президента Барака Обами і Демократична партія США для «Руху Чаювання» та великі корпорації і банки для «Захопи Волл-стріт». Другий етап був пов'язаний із пошуком «внутрішнього супротивника», ними були істеблішменти Республіканської партії для «Руху Чаювання» та Демократичної партії США для «Захопи Волл-стріт». Це зумовило пошук «головних союзників» для досягнення цілей та вимог протестних рухів. Для «Руху Чаювання» такими «союзниками» у підсумку

стали кандидати Тед Круз та Дональд Трамп на президентських праймеріз у Республіканській партії в 2016 року. Для руху «Захопи Волл-стріт» таким «союзником» став сенатор Берні Сандерс, який був кандидатом на президентських праймеріз від Демократичної партії США.

Визначено зовнішні та внутрішні чинники, які сприяли подальшому процесу радикалізації протестних рухів. До зовнішніх факторів належать: соціальна політика президента Барака Обами, його небажання співпрацювати з представниками Республіканської партії та «Руху Чаювання», «агресивна» риторика провідних медіа, політиків, науковців та лідерів громадської думки направлена проти активістів обох протестних рухів. До внутрішніх чинників поляризації та радикалізації протестних рухів відносилися ідеологічні переконання їх лідерів і учасників. У «Русі Чаювання» поляризовані переконання сповідували Рон та Ренд Пол. Вони були прихильниками ідеї ізоляціонізму Сполучених Штатів. Це опосередковано вплинуло на зміну зовнішньої політики США, що призвело до підвищення рівня політичного насилля у світі через збільшення кількості військових конфліктів. Активісти «Захопи Волл-стріт» радикально сприймали політичну систему США. Це було пов'язано з їх переконаннями щодо корумпованості органів влади через вплив великих корпорацій на політичні еліти.

5. З'ясовано вплив зростання рівня політичного насилля для функціонування демократичних інститутів у США.

Обґрунтовано, що зростання рівня політичного насилля у США почалося після утворення протестного руху Black Lives Matter в 2013 році. Починаючи з 2014 року, учасники руху застосовували насильницькі форми протестів. До протестів BLM також приєднувалися учасники інших ультралівих радикальних рухів таких як «Антифа», які широко застосовували акти вандалізму. Водночас насильницькі протести Black Lives Matter та «Антифа» викликали появу нових правих радикальних рухів таких як Proud

Boys та Oath Keepers. Активізація діяльності радикальних рухів вплинула на збільшення випадків політичного насилля.

Доведено, що в процесі досягнення своєї мети протестний рух Black Lives Matter швидко зазнав радикалізації. Були визначені внутрішні та зовнішні чинники, які вплинули на процес трансформації руху. До внутрішніх чинників належать: відчуття відносної депривації в афроамериканській спільноті; ідеологічні засади та цілі лідерів руху; ескалація протестної активності до насильства. До зовнішніх чинників відносяться: економічна та соціальна політика адміністрації президента Барака Обами; маніпулятивний медіадискурс; легітимізація насильницьких протестів; політична інструменталізація насильницьких протестів; виникнення контр-рухів; потурання насильницьким протестам органами влади.

Доведено, що насильницькі протести у США призвели до появи інших форм політичного насилля, зокрема міжобщинного насилля, терористичних актів, активізації діяльності організованої злочинності, замахів на життя політиків, спроби державних переворотів. Через це у Сполучених Штатах було зафіксовано загальне зростання рівня політичного насилля. Воно несло пряму загрозу для функціонування державних та політичних інститутів у США. Це також вплинуло на падіння індексу рівня демократії, що було зафіксовано міжнародними аналітичними центрами.

6. Окреслено політико-правові стратегії запобігання радикалізації протестних рухів й мінімізації політичного насилля.

На основі аналізу діяльності протестних рухів «Захопи Волл-стріт», «Рух Чаювання» та Black Lives Matter були визначені характерні ознаки протестних рухів як чиннику політичного насилля у сучасних Сполучених Штатах Америки. До них належать: потенційна загроза радикалізації, мобілізація контр-рухів, насильницький потенціал протестів, ідеологічна радикалізація, інструменталізація для досягнення політичної влади.

Визначення цих ознак дозволило сформулювати наступні політико-правові стратегії для недопущення радикалізації протестних рухів в умовах демократичного політичного режиму. До них належать: проведення ефективної економічної політики, підвищення вертикальної підзвітності органів влади, утвердження нульової толерантності до політичного насильства, застосування принципу невідворотності покарання за підтримку та проведення насильницьких протестів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабієва А. Політичне насилля: теоретичний аспект. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 161–168
2. Батрименко О. В., Неліпа Д. В., Ткач О. І. Особливості співвідношення понять «євроскептицизм» і «популізм». *Політичне життя*. 2024. №4. С. 107-115.
3. Берестова Г. Класифікація політичного протесту. *Studia Politologica Ucraino-Polona*. 2015. Вип. 5. С. 226-332.
4. Гаращук Є. В. Протестна політична культура в умовах сучасних демократичних перетворень : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2015. 220 с.
5. Гапоненко В. А., Чубур Н. В. Інституційний розвиток політичної системи України: Основні точки біфуркації. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2023. №36. С. 43–50.
6. Гомза І. А. Суспільно-політичні рухи : навч. посіб. Київ : НаУКМА, 2018. 175 с.
7. Дудко І. Д. Популізм Д. Трампа: контент, витоки, специфіка в політичному дискурсі США. *Науковий журнал «Politicus»*. 2023. №3. С. 103-109
8. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с
9. Литвинов В. Д. Латинсько-український словник. К.: Українські пропілеї, 1998. 583 с.
10. Ляшенко Т. М. Відбір політичних еліт: демократичний процес чи фактор нестабільності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 36. С. 152-157.

11. Омар М. А. А. Ненасильницький політичний протест в Україні в умовах демократичної трансформації: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Луцьк, 2017. 221 с.
12. Савельєва Т. П. Суспільні рухи як чинник державотворення: політико-інституційний вимір : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Харків, 2019. 214 с.
13. Скрипченко І. В. Протестні рухи як чинник політичного насилля в США в сучасних умовах (на прикладі протестів у Шарлотсвіллі). *Інноваційні наукові дослідження в умовах світових змін* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 29-30 квітня 2022 р. / Видавництво «Молодий вчений», 2022. С. 71-75.
14. Скрипченко І. В. Сучасні протестні рухи як чинник незгоди суспільства з державною політикою в США. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. – С. 177-181.
15. Скрипченко І. Недовіра до Верховної Ради України як чинник кризи політичного представництва. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу* : матеріали щоріч. Всеукр. круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. С. 113-115.
16. Скрипченко І. Політика ізоляціонізму США як чинник зростання політичного насилля в сучасному світі. *Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей»* (26 квітня 2024 року, м. Запоріжжя) / І.О. Кудінов (гол. ред.), М.А. Лепський (наук. ред.); ред. кол.: Т.Ф.

- Бірюкова, Н.В. Лепська, Т.І. Бутченко, В.О. Скворець, Є.Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. С. 132-136
17. Скрипченко І. Протест як невід'ємна цінність та ознака сучасної демократії. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики* : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 трав. 2023 р. / М-во освіти і науки України ; Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 68-72
18. Скрипченко І. Протестний «Рух Чаювання» як чинник зміни зовнішньої політики США. *Фундаментальні та прикладні проблеми суспільства: історія, сьогодення, майбутнє* [Електронний ресурс] : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11 квіт. 2024 р.) / відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2024. С. 89-92
19. Скрипченко І. В. Роль громадсько-політичного руху «Black Lives Matter» в зростанні насильства на расовому ґрунті в США. *Молодий вчений*. 2021. №6 (94). С. 47-54.
20. Скрипченко І.В. Громадсько-політичний рух «Black Lives Matter» та його роль в зростанні насилля проти афроамериканців в США. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 100-106.
21. Скрипченко І.В. Громадсько-політичний рух «Black Lives Matter»: уявне та реальне. *Політологічний вісник*. 2020. Вип. 84. С. 218–27.
22. Скрипченко І. В., Ткач О. В. Сучасні протестні рухи в США як предмет політологічного дослідження. *"Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. Т. 3, № 54. С. 164-174.
23. Скрипченко І. Економічна криза 2007-2008 років як чинник появи масових протестних рухів в США. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2023. Т. 26, № 6. С. 6-14.
24. Скрипченко І. Відносна депривація як чинник штурму будівлі Капітолію США 6 січня 2021 року. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2024. Т. 27, № 4. С. 98-108.

25. Травлос Т. С. Феномен протесту в політичному процесі сучасної України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. 2017. 191 с.
26. Тукаленко І. А. Понятійне розрізнення суспільного руху і протесту. *Virtus: Scientific Journal*. 2021. № 55. С.177-180
27. Цвих В. Ф. Громадянська непокора: між владою сили та владою знання. *Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 15–16 жовтня 2015 р. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. С. 140-143
28. Шаповал К. І. Феномен політичного протесту в політичній науці. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 16. С. 58-63.
29. Хилько М. І., Крицкалюк Н. І. Методологічні аспекти інституціоналізації громадянського суспільства в Україні. *Політичне життя*. 2024. №1. С. 56-62
30. Янченко А. О. Політична участь з використанням соціальних медіа (на прикладі протестного руху «Євромайдан») : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Маріуполь, 2021. 309 с.
31. Abrams B. *The Rise of the Masses: Spontaneous Mobilization and Contentious Politics*. University of Chicago Press, 2023. 308 p.
32. Alexander Y., Pluchinsky D.A. *Europe's Red Terrorists: The Fighting Communist Organizations*. Routledge, 2012. 273 p.
33. Almino E.W. *Patrisse Cullors Revisits a Malcolm X Speech to Help Get Out the Vote*. *Hyperallergic*. 2020. URL: <https://hyperallergic.com/591759/malcolm-revisited-patrisse-cullors-redcat/> (date of access: 01.02.2025).

34. Amadeo K., Anderson S.G. Unemployment Rate by Year Since 1929 Compared to Inflation and GDP. *The Balance*. 2021. URL: <https://www.thebalance.com/unemployment-rate-by-year-3305506> (date of access: 01.02.2025).
35. America First Foreign Policy. *The White House*. 2017. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/> (date of access: 01.02.2025).
36. Armed Conflict Location & Event Data Codebook. *ACLED*. 2024. P. 1-42.
37. Arora R. These black lives didn't seem to matter in 2020. *New York Post*. 2021. URL: <https://nypost.com/2021/02/06/these-black-lives-didnt-seem-to-matter-in-2020/> (date of access: 01.02.2025).
38. Astor M., Caron C., Victor D. A Guide to the Charlottesville Aftermath. *The New York Times*. 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/08/13/us/charlottesville-virginia-overview.html> (date of access: 01.02.2025).
39. Bailis L. Bread or Justice. Springfield, Mass.: Heath-Lexington, 1974. 349 p.
40. Balz D. How the Obama campaign won the race for voter data. *The Washington Post*. 2013. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/how-the-obama-campaign-won-the-race-for-voter-data/2013/07/28/ad32c7b4-ee4e-11e2-a1f9-ea873b7e0424_story.html (date of access: 01.02.2025).
41. Balz D., The GOP takeover in the states. *The Washington Post*. 2010. URL: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/13/AR2010111302389.html> (date of access: 01.02.2025).
42. Banaś M., Saduov R. Protest in Late Modern Societies: Dynamics, Forms, Futures. Routledge, 2023. 238 p.

43. Barreto M. A., Cooper B. L., Gonzalez B., Parker C. S., Towler C. The Tea Party in the Age of Obama: Mainstream Conservatism or Out-Group Anxiety? *Political Power and Social Theory*. 2011. Vol. 22. P. 105–137.
44. Bassett L. Why Violent Protests Work. *GQ*. 2020. URL: <https://www.gq.com/story/why-violent-protests-work> (date of access: 01.02.2025).
45. Batchelor T. Portland Protesters Have Caused \$2.3 Million in Damage to Federal Buildings. *Newsweek*. 2021. URL: <https://www.newsweek.com/portland-protesters-damage-cost-federal-buildings-1566821> (date of access: 01.02.2025).
46. Beaulieu E. Electoral Protest and Democracy in the Developing World. New York: Cambridge University Press, 2014. 229 p.
47. Beccaria C., Parzen J. On Crimes and Punishments and Other Writings. University of Toronto Press, 2008. 224 p.
48. Beinart P. The Rise of the Violent Left. *The Atlantic*. 2017. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2017/09/the-rise-of-the-violent-left/534192/> (date of access: 01.02.2025).
49. Beinart P. Why America is Moving Left? *The Atlantic*. 2016. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/01/why-america-is-moving-left/419112/> (date of access: 01.02.2025).
50. Bellafante G. Gunning for Wall Street, With Faulty Aim. *The New York Times*. 2011. URL: <https://www.nytimes.com/2011/09/25/nyregion/protesters-are-gunning-for-wall-street-with-faulty-aim.html> (date of access: 01.02.2025).
51. Benkler Y. The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom. New Haven, Conn: Yale University Press, 2006. 528 p.

52. Bennett D., Berman R. No Indictment. *The Atlantic*. 2014. URL: <https://www.theatlantic.com/national/archive/2014/11/ferguson-verdict-grand-jury/383130/> (date of access: 01.02.2025).
53. Berlet C. Taking Tea Parties Seriously: Corporate Globalization, Populism, and Resentment. *Perspectives on Global Development & Technology*. 2011. Vol. 10, no. 1. P. 11-29
54. Bernanke B. S. Four Questions About the Financial Crisis. *Federal Reserve Board of Governors*. 2009. URL: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20090414a.htm> (date of access: 01.02.2025).
55. Beyond Distrust: How Americans View Their Government. *The Pew Research Center*. 2015. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2015/11/23/beyond-distrust-how-americans-view-their-government/> (date of access: 01.02.2025).
56. Bierschbach B. Gov. Tim Walz laments 'abject failure' of riot response. *Star Tribune*. 2020. URL: <https://www.startribune.com/gov-tim-walz-laments-abject-failure-of-riot-response/570864092> (date of access: 01.02.2025).
57. Black Homicide Victimization in the United States: An Analysis of 2015 Homicide Data. *Violence Policy Center*. 2018. P. 1-11.
58. Blake A. Trump tries to re-write his own history on Charlottesville and 'both sides'. *The Washington Post*. 2019. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/04/25/meet-trump-charlottesville-truthers/> (date of access: 01.02.2025).
59. Blake A. What Trump said before his supporters stormed the Capitol, annotated. *The Washington Post*. 2021. URL: <https://www.washingtonpost.com/politics/interactive/2021/annotated-trump-speech-jan-6-capitol/> (date of access: 01.02.2025).
60. BLM Demands. *Black Lives Matter*. 2025. URL: <https://blacklivesmatter.com/take-action/> (date of access: 01.02.2025).

61. Blum R. M. How the Tea Party Captured the GOP: Insurgent Factions in American Politics. University of Chicago Press, 2020. 178 p.
62. Blumer H. Social Movements. *Social Movements. Main Trends of the Modern World* / ed. by S. M. Lyman. Palgrave Macmillan, London, 1995. P. 60-84.
63. Bosi L. Malthaner S. Political Violence. *The Oxford Handbook of Social Movements* / ed. by D. della Porta and M. Diani. Oxford: Oxford University Press, 2015. P. 439-452.
64. Bowles N. Morning After the Revolution: Dispatches from the Wrong Side of History. Thesis, 2024. 272 p.
65. Bowman K. Public Opinion 10 Years After the Financial Crash. *American Enterprise Institute*. 2018. P. 1-15
66. Bray M. Antifa: The Anti-Facist Handbook. Melville House Publishing, 2017. 288 p.
67. Bufacchi V. Two Concepts of Violence. *Political Studies Review*. 2005. Vol. 3. P. 193-204.
68. Bufacchi V. Violence and Social Justice. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. 229 p.
69. Bulutgil Z. The Roots of Ethnic Cleansing in Europe. Ithaca, NY, and London: Cornell University Press, 2016. 218 p.
70. Bump P. Trump's speech encouraging police to be 'rough,' annotated. *The Washington Post*. 2017. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/politics/wp/2017/07/28/trumps-speech-encouraging-police-to-be-rough-annotated/> (date of access: 01.02.2025).
71. Burdjuh M., Malkina H. Populism in the United States: How Democracy Overcomes the Challenge. *Actual Problems of International Relations. Institute of International Relations of Taras Shevchenko National Univeristy of Kyiv*. 2022. №151. P. 4–9

72. Burns K. Seattle's newly police-free neighborhood, explained. *Vox*. 2020. URL: <https://www.vox.com/identities/2020/6/16/21292723/chaz-seattle-police-free-neighborhood> (date of access: 01.02.2025).
73. Businesses, government buildings close across Puget Sound region ahead of more planned protests. *Fox 13 Seattle*. 2020. URL: <https://www.fox13seattle.com/news/businesses-government-buildings-close-across-puget-sound-region-ahead-of-more-planned-protests> (date of access: 01.02.2025).
74. Campbell S. Black Lives Matter Secretly Bought a \$6 Million House. *New York magazine*. 2022. URL: <https://nymag.com/intelligencer/2022/04/black-lives-matter-6-million-dollar-house.html> (date of access: 01.02.2025).
75. Canovan M. *Populism*. London: Junction Books, 1981. 351 p.
76. Carnahan A. Trump on White House leadership: Run by 'fascists, Marxists, communists'. *Fox News*. 2024. URL: <https://www.foxnews.com/media/trump-white-house-leadership-run-fascists-marxists-communists> (date of access: 01.02.2025).
77. Cartwright L. Sex, drugs and hiding from the law at Wall Street protests. *New York Post*. 2011. URL: <https://nypost.com/2011/10/10/sex-drugs-and-hiding-from-the-law-at-wall-street-protests/> (date of access: 01.02.2025).
78. Cassell P. Barbarians at the Gates? A Reply to the Critics of the Victims' Rights Amendment. *Utah Law Review* . 1999. Vol. 479, no. 2. P. 479-543.
79. Cato Institute petition against Obama 2009 stimulus plan. *Cato Institute*. 2009. 2 p.
80. Celona L., Cohen S., Schram J., Jamieson A., Italiano L. Gunman executes 2 NYPD cops in Garner 'revenge'. *New York Post*. 2014. URL: <https://nypost.com/2014/12/20/2-nypd-cops-shot-execution-style-in-brooklyn/> (date of access: 01.02.2025).

81. Celona L., Conley K., Golding B. Cop cleared in chokehold death of Eric Garner. *New York Post*. 2014. URL: <https://nypost.com/2014/12/03/cop-cleared-in-eric-garner-chokehold-death/> (date of access: 01.02.2025).
82. Center for Politics Study: Partisan Desires Override Support for Constitutional Freedoms and American Values. *The University of Virginia Center for Politics*. 2023. URL: <https://centerforpolitics.org/center-for-politics-study-partisan-desires-override-support-for-constitutional-freedoms-and-american-values/> (date of access: 01.02.2025).
83. Cerda A. About half of Republicans now say the U.S. is providing too much aid to Ukraine. *The Pew Research Center*. 2023. URL: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/12/08/about-half-of-republicans-now-say-the-us-is-providing-too-much-aid-to-ukraine/> (date of access: 01.02.2025).
84. Chappell B. Ferguson Police Release Name of Officer Who Shot Michael Brown. *National Public Radio*. 2014. URL: <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2014/08/15/340594634/ferguson-police-release-name-of-officer-who-shot-michael-brown> (date of access: 01.02.2025).
85. Charlottesville City Council changes the names of two renamed parks. *The Daily Progress*. 2017. URL: https://www.dailyprogress.com/news/local/city/charlottesville-city-council-changes-the-names-of-two-renamed-parks/article_9ac64d52-8963-11e8-853a-a3864982745e.html (date of access: 01.02.2025).
86. Chenoweth E., Stephan M. J. *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. New York: Columbia University Press, 2012. 320 p.
87. Chia J. White nationalists march through UVA with torches. *New York Daily News*. 2017. URL:

- <https://www.nydailynews.com/news/national/white-nationalists-march-uva-torches-article-1.3404681> (date of access: 01.02.2025).
88. Chotiner I. How Violent Protests Change Politics. *The New Yorker*. 2020. URL: <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/how-violent-protests-change-politics> (date of access: 01.02.2025).
89. City of Seattle settles CHOP lawsuit with Capitol Hill businesses. *Fox 13 Seattle*. 2023. URL: <https://www.fox13seattle.com/news/city-of-seattle-settles-chop-lawsuit> (date of access: 01.02.2025).
90. Clayton D. M. Black Lives Matter and the Civil Rights Movement: A Comparative Analysis of Two Social Movements in the United States. *Journal of Black Studies*. 2018. Vol. 49, no. 5. P. 1-33.
91. Coaston J. The Proud Boys, the bizarre far-right street fighters behind violence in New York, explained. *Vox*. 2018. URL: <https://web.archive.org/web/20181017001652/https://www.vox.com/2018/10/15/17978358/proud-boys-gavin-mcinnis-manhattan-gop-violence> (date of access: 01.02.2025).
92. Colton E. Seattle to pay millions to settle lawsuit over damages from George Floyd-inspired 'autonomous zone' protests. *Fox Business*. 2023. URL: <https://www.foxbusiness.com/lifestyle/seattle-to-pay-millions-to-settle-lawsuit-over-damages-from-george-floyd-inspired-autonomous-zone-protests> (date of access: 01.02.2025).
93. Constitution of the United States. *U.S. Senate*. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm> (date of access: 01.02.2025).
94. Cooke C. W. Don't Forget Hillary Clinton. *National Review*. 2021. URL: <https://www.nationalreview.com/corner/dont-forget-hillary-clinton/> (date of access: 01.02.2025).
95. Coulter A. Minneapolis vs. The evidence. *AnnCoulter.com*. 2021. URL: <https://anncoulter.com/2021/04/07/minneapolis-vs-the-evidencexx/> (date of access: 01.02.2025).

96. Courser Z. The Tea ‘Party’ as a Conservative Social Movement. *Symposium: The Future of Social Conservatism*. 2012. Vol. 49. P. 43–53.
97. Crime in the United States, 2000. *Federal Bureau of Investigation*. 2001. URL: <https://archives.fbi.gov/archives/news/pressrel/press-releases/crime-in-the-united-states-2000#:~:text=The%20violent%20crime%20rate%20for,percent%20from%20the%201991%20rate> (date of access: 01.02.2025).
98. Crime in the United States, 2015. *Federal Bureau of Investigation*. 2016. URL: <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2015/crime-in-the-u.s.-2015/offenses-known-to-law-enforcement/expanded-homicide> (date of access: 01.02.2025).
99. Crozier M., Huntington S. P., Watanuki J. The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission. New York: New York University Press, 1975. 227 p.
100. Culbertson S. Another right-wing group plans event for Aug. 12. *The Cavalier Daily*. 2017. URL: <https://www.cavalierdaily.com/article/2017/07/another-right-wing-group-plans-event-for-aug-12> (date of access: 01.02.2025).
101. Cullors P., Moore D. L. 5 ways to never forget Ferguson – and deliver real justice for Michael Brown. *The Guardian*. 2014. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/sep/04/never-forget-ferguson-justice-for-michael-brown> (date of access: 01.02.2025).
102. Cullors P., Moore D. L. Ferguson protests to #FergusonNext: 5 paths to progress, after non-indictment. *The Guardian*. 2014. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/nov/24/ferguson-protests-progress-non-indictment-grand-jury> (date of access: 01.02.2025).
103. D’Aprile S. GOP freshmen feel Tea Party pressure. *The Hill*. 2010. URL: <https://thehill.com/blogs/ballot-box/house-races/75445-gop-freshmen-feel-tea-party-pressure/> (date of access: 01.02.2025).

104. Darcy O. Right-wing media says Antifa militants have seized part of Seattle. Local authorities say otherwise. *CNN*. 2020. URL: <https://edition.cnn.com/2020/06/11/media/seattle-antifa-protest-trump/index.html> (date of access: 01.02.2025).
105. Davenport C. State Repression and Political Order. *Annual Reviews of Political Science*. 2007. Vol. 10. P. 1–23.
106. Davies J. C. Toward a Theory of Revolution. *American Sociological Review*. 1962. Vol. 27, no. 1. P. 5–19.
107. Day E. #BlackLivesMatter: the birth of a new civil rights movement. *The Guardian*. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/19/blacklivesmatter-birth-civil-rights-movement> (date of access: 01.02.2025).
108. Dearden L. Oath Keepers: Who are white militia at Ferguson protests and why are they allowed to carry guns? *The Independent*. 2015. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/oath-keepers-at-ferguson-protests-who-are-they-and-why-are-they-allowed-to-carry-guns-10449395.html> (date of access: 01.02.2025).
109. Death rates for homicide, by sex, race, Hispanic origin, and age: United States, selected years 1950–2014. *Centers for Disease Control and Prevention*. 2015. URL: <https://www.cdc.gov/nchs/data/hus/2015/029.pdf> (date of access: 01.02.2025).
110. Death rates for homicide, by sex, race, Hispanic origin, and age: United States, selected years 1950–2016. *Centers for Disease Control and Prevention*. 2017. URL: <https://www.cdc.gov/nchs/data/hus/2017/029.pdf> (date of access: 01.02.2025).
111. della Porta D., Reiter H. Introduction: The Policing of Protest in Western Democracies. *Policing Protest: The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies* / ed. by D. della Porta and H. Reiter. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998. P. 1-32.

112. della Porta D., Tarrow S. Unwanted Children. Political Violence and the Cycle of Protest in Italy. 1966-1973. *European Journal of Political Research*. 1986. Vol. 14. P. 607-32.
113. della Porta D. 1995. Social Movements, Political Violence and the State. Cambridge/New York:Cambridge University Press, 1995. 270 p.
114. DeLuca M. Did Trayvon shooter abuse 911. *The Daily Beast*. 2012. URL: <https://www.thedailybeast.com/did-trayvon-shooter-abuse-911/> (date of access: 01.02.2025).
115. Democracy Index 2022. *Economist Intelligence Unit*. 2023. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/> (date of access: 01.02.2025).
116. Demonstrations and Political Violence in America: New Data for Summer 2020. *ACLEDA*. 2020. URL: <https://acleddata.com/2020/09/03/demonstrations-political-violence-in-america-new-data-for-summer-2020/> (date of access: 01.02.2025).
117. Deprez E. E., Stonington J., Dolmetsch C. Occupy Wall Street Park Cleaning Postponed. *Bloomberg*. 2011. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-10-14/occupy-wall-street-park-cleaning-is-postponed-as-14-protesters-in-custody> (date of access: 01.02.2025).
118. Dinan S. House passes spending bill to defund Obamacare. *The Washington Times*. 2013. URL: <https://web.archive.org/web/20131005215704/http://www.washingtontimes.com/news/2013/sep/20/house-passes-spending-bill-defund-obamacare/> (date of access: 01.02.2025).
119. Dodge C., Lerer L. Democrats Face Biggest House Midterm Defeat in Years. *Bloomberg*. 2010. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2010-11-02/republicans-approach-biggest-house-midterm-win-in-seven-decades> (date of access: 01.02.2025).

120. Duff N.J. Reflections on Kait Dugan's «Charlottesville, Virginia». *Theology Today*. 2018. Vol. 74, no 4. P. 311–320.
121. Dunning T. Fighting and Voting: Violent Conflict and Electoral Politics. *Journal of Conflict Resolution*. 2011. Vol. 55, no. 3. P. 327–39.
122. Durkan J. [@MayorJenny]. I want to acknowledge. [Post]. X. 2020, June 1. URL: https://x.com/MayorJenny/status/1267244230730113024?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1267244230730113024%7Ctwgr%5E43571c83b09907ad2144030c4d9b8fb67ab11b17%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2F (date of access: 01.02.2025).
123. Easley J. A., Parnes A. Democrats seek balance in backing protests, condemning violence. *The Hill*. 2020. URL: <https://thehill.com/homenews/campaign/514180-democrats-seek-balance-in-backing-protests-condemning-violence/> (date of access: 01.02.2025).
124. Edwards S. Left Behind: Latin America and the False Promise of Populism. Chicago: University of Chicago Press, 2010. 296 p.
125. Elder L. The truth about cops killing blacks. *WorldnetDaily*. 2016. URL: <https://www.wnd.com/2016/07/the-truth-about-cops-killing-blacks/#LWc1WAI0IYWi4UVq.99> (date of access: 01.02.2025).
126. Executive Order 13583 -- Establishing a Coordinated Government-wide Initiative to Promote Diversity and Inclusion in the Federal Workforce. *The White House*. 2011. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/08/18/executive-order-13583-establishing-coordinated-government-wide-initiativ> (date of access: 01.02.2025).
127. Experimental medicine. *The Economist*. 2014. URL: <https://www.economist.com/united-states/2014/09/20/experimental-medicine> (date of access: 01.02.2025).

128. Fang L. *The Machine: A Field Guide to the Resurgent Right*. The New Press, 2013. 274 p.
129. FBI Releases 2015 Crime Statistics. *Federal Bureau of Investigation*. 2016. URL: <https://www.fbi.gov/news/pressrel/press-releases/fbi-releases-2015-crime-statistics#:~:text=The%202015%20statistics%20show%20the,crime%20rate%20declined%203.4%20percent> (date of access: 01.02.2025).
130. FBI Releases 2020 Crime Statistics. *Federal Bureau of Investigation*. 2021. URL: <https://www.fbi.gov/news/press-releases/fbi-releases-2020-crime-statistics> (date of access: 01.02.2025).
131. Feis A., Sauchelli D., Celona L., Perez C. NYPD cops attacked during 'peaceful' protest. *New York Post*. 2014. URL: <https://nypost.com/2014/12/14/nypd-lieutenants-attacked-during-peaceful-protest/> (date of access: 01.02.2025).
132. Ferguson N. Niall Ferguson on Why Barack Obama Needs to Go. *Newsweek*. 2012. URL: <https://www.newsweek.com/niall-ferguson-why-barack-obama-needs-go-64419> (date of access: 01.02.2025).
133. Ferguson on fire. *New York Post*. 2014. URL: <https://nypost.com/2014/11/25/ferguson-on-fire/> (date of access: 01.02.2025).
134. Feuer A. Three Characters at the Heart of an Unsettling Jan. 6 Narrative. *The New York Times*. 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/06/09/us/politics/jan-6-proud-boys-capitol-police.html> (date of access: 01.02.2025).
135. Finlay C. J. The Concept of Violence in International Theory: A Double Intent Account. *International Theory*. 2017. Vol. 9, no. 1. P. 67-100.
136. Fiorina M. 2010. *The Culture war? The Myth of a Polarized America*. New York: Longman, 2010. 288 p.

137. Forgey Q. GOP lawmakers object to Arizona electors, launching futile bid to undo Biden's victory. *Politico*. 2021. URL: <https://www.politico.com/news/2021/01/06/gop-lawmakers-object-to-arizona-electors-455462> (date of access: 01.02.2025).
138. Frances S. R. What is known, what isn't about Trayvon Martin's death. *Miami Herald*. 2012. URL: <https://web.archive.org/web/20130718121422/http://www.miamiherald.com/2012/03/31/v-fullstory/2725442/what-is-known-what-isnt-about.html> (date of access: 01.02.2025).
139. Francescani C. George Zimmerman: Prelude to a shooting. *Reuters*. 2012. URL: <https://www.reuters.com/article/us-usa-florida-shooting-zimmerman-idUSBRE83O18H20120425/> (date of access: 01.02.2025).
140. Francescani C. Insight: Can Occupy Wall Street survive? *Reuters*. 2012. URL: <https://www.reuters.com/article/us-usa-occupywallstreet-idUSBRE85606J20120607> (date of access: 01.02.2025).
141. Freeman J. Seattle Lawlessness and the Government Coverup. *The Wall Street Journal*. 2023. URL: <https://www.wsj.com/articles/seattle-lawlessness-and-the-government-coverup-f6768159> (date of access: 01.02.2025).
142. Gabbatt A., McVeigh K. Occupy Wall Street: dozens arrested on one-year anniversary. *The Guardian*. 2012. URL: <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/17/occupy-wall-street-arrests-anniversary> (date of access: 01.02.2025).
143. Gamson W. A, Sifry M. L. The #Occupy Movement: An Introduction. *The Sociological Quarterly*. 2012. Vol. 54, no. 2. P. 159-163.
144. Garger K. BLM activist Cori Bush wins in Missouri, becomes state's first black congresswoman. *New York Post*. 2020. URL: <https://nypost.com/2020/11/03/blm-activist-cori-bush-becomes-missouris-first-black-congresswoman/> (date of access: 01.02.2025).

145. Geschwender J. A. Explorations in the Theory of Social Movements and Revolutions. *Social Forces*. 1968. Vol. 47, no. 2. P. 127–135.
146. Gitlin T. Occupy's Predicament: the Moment and the Prospects for the Movement. *The British Journal of Sociology*. 2013. Vol. 64, no, 1. P. 3-25.
147. Global status report on violence prevention 2014. World Health Organization. WHO Library Cataloguing-in-Publication Data, 2014. 274 p.
148. Godwin M. Yes, it's okay to compare Trump to Hitler. Don't let me stop you. *The Washington Post*. 2023. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/12/20/godwins-law-trump-hitler-comparisons/> (date of access: 01.02.2025).
149. Goodwin M. These are no looter-day saints. *New York Post*. 2014. URL: <https://nypost.com/2014/11/26/these-are-no-looter-day-saints/> (date of access: 01.02.2025).
150. Green S.J. Prosecutors say man who shot protester on Capitol Hill likely provoked the incident. *The Seattle Times*. 2020. URL: <https://www.seattletimes.com/seattle-news/law-justice/prosecutors-say-man-who-shot-protester-on-capitol-hill-likely-provoked-the-incident/> (date of access: 01.02.2025).
151. Greene L. Charleston massacre suspect wanted to 'start a civil war'. *New York Post*. 2015. URL: <https://nypost.com/2015/06/18/suspect-in-church-shooting-had-apartheid-era-jacket-patches/> (date of access: 01.02.2025).
152. Grinberg E. Anger, sadness but 'little surprise' over Zimmerman verdict. *CNN*. 2013. URL: <https://edition.cnn.com/2013/07/13/justice/zimmerman-verdict-reax/index.html> (date of access: 01.02.2025).
153. Gupta D. K. Understanding Terrorism and Political Violence, 2021. Routledge. 322 p
154. Gurr T. R. Why Men Rebel? Routledge, 2016. 446 p.

155. Gurr T. R. Why Men Rebel Redux: How Valid Are Its Arguments 40 Years On? *E-International Relations*. 2011. URL: <https://www.e-ir.info/2011/11/17/why-men-rebel-redux-how-valid-are-its-arguments-40-years-on/> (date of access: 01.02.2025).
156. Gutman M., Tienebeso S. ABC News Exclusive: Zimmerman Medical Report Shows Broken Nose, Lacerations After Trayvon Martin Shooting. *ABC News*. 2012. URL: <https://abcnews.go.com/US/george-zimmerman-medical-report-sheds-light-injuries-trayvon/story?id=16353532> (date of access: 01.02.2025).
157. Hamm M. S. *Apocalypse in Oklahoma: Waco and Ruby Ridge Revenged*. Boston: Northeastern University Press, 1997. 283 p.
158. Hansford J. Reopen the Michael Brown investigation. *The Washington Post*. 2018. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/reopen-the-michael-brown-investigation/2018/08/10/37c28e80-9bee-11e8-843b-36e177f3081c_story.html (date of access: 01.02.2025).
159. Harris E. A. Citing Police Trap, Protesters File Suit. *The New York Times*. 2011. URL: https://web.archive.org/web/20140209060158/http://www.nytimes.com/2011/10/05/nyregion/citing-police-trap-protesters-file-suit.html?_r=1 (date of access: 01.02.2025).
160. Health Care Overhaul. *The Pew Research Center*. 2009. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2009/07/30/section-4-health-care-overhaul/> (date of access: 01.02.2025).
161. Heaney M. Bernie Sanders and the Occupy Wall Street Wing of the Democratic Party. *Mobilizing Ideas*. 2016. URL: <https://mobilizingideas.wordpress.com/2016/09/29/bernie-sanders-and-the-occupy-wall-street-wing-of-the-democratic-party/> (date of access: 01.02.2025).

162. Heim J., Silverman E., Shapiro T. R., Brown E. One dead as car strikes crowds amid protests of white nationalist gathering in Charlottesville; two police die in helicopter crash. *The Washington Post*. 2017. URL: https://www.washingtonpost.com/local/fights-in-advance-of-saturday-protest-in-charlottesville/2017/08/12/155fb636-7f13-11e7-83c7-5bd5460f0d7e_story.html (date of access: 01.02.2025).
163. Hermann P., Zauzmer J. Beaten, sprayed with mace and hit with stun guns: police describe injuries to dozens of officers during assault on U.S. Capitol. *The Washington Post*. 2021. URL: https://www.washingtonpost.com/local/public-safety/police-capitol-injures-trump/2021/01/11/ca68e3e2-5438-11eb-a08b-f1381ef3d207_story.html (date of access: 01.02.2025).
164. Hetherington M. J., Rudolph T.M. *Why Washington Won't Work: Polarization, Political Trust, and the Governing Crisis*. University of Chicago Press, 2015. 256 p.
165. Hewitt C. *Understanding Terrorism in America: from the Klan to al Qaeda*. Routledge, 2003. 176 p.
166. Hibbs D. P., Jr. *Mass Political Violence: A Cross-National Causal Analysis*. New York: Wiley, 1973. 253 p.
167. Hobson J. *Are All the Women Still White?: Rethinking Race, Expanding Feminisms*. Albany : State University of New York Press, 2016. 346 p.
168. Holmes M. *Organizing Occupy Wall Street: This is Just Practice*. Palgrave Macmillan, 2023. 363 p.
169. Horowitz D. L. *The Deadly Ethnic Riot*. Berkeley, CA: University of California Press, 2000. 605 p.
170. How the Tea Party Fared. *The New York Times*. 2010. URL: https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/interactive/2010/11/04/us/politics/tea-party-results.html?_r=0 (date of access: 01.02.2025).

171. Howard P. N. *Lie Machines: How to Save Democracy from Troll Armies, Deceitful Robots, Junk News Operations, and Political Operatives*. Yale University Press, 2020. 240 p.
172. Hsu S. S. Jan. 6 riot caused \$1.5 million in damage to Capitol – and U.S. prosecutors want defendants to pay. *The Washington Post*. 2021. URL: https://www.washingtonpost.com/local/legal-issues/capitol-riot-defendants-pay-damages-restitution/2021/06/03/74691812-c3ec-11eb-93f5-ee9558eecf4b_story.html (date of access: 01.02.2025).
173. Hundreds arrested in 'Occupy' protests. *Los Angeles Times*. 2011. URL: <https://www.latimes.com/nation/la-na-occupy-wall-street-20111017-story.html> (date of access: 01.02.2025).
174. Illing S. «They have no allegiance to liberal democracy»: An expert on antifa explains the group. *Vox*. 2017. URL: <https://www.vox.com/2017/8/25/16189064/protests-george-floyd-antifa-president-trump> (date of access: 01.02.2025).
175. Independents Oppose Party in Power...Again. *The Pew Research Center*. 2010. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2010/09/23/independents-oppose-party-in-power-again/> (date of access: 01.02.2025).
176. Iqbal Z., Zorn C. The Political Consequences of Assassination. *Journal of Conflict Resolution*. 2008. Vol. 52, no. 3. P. 385–400.
177. Is Violence Always Counterproductive During Protests? *UCCS Communique*. 2023. URL: <https://communique.uccs.edu/?p=146572> (date of access: 01.02.2025).
178. Isenstadt A. Town halls gone wild. *Politico*. 2009. URL: <https://www.politico.com/story/2009/07/town-halls-gone-wild-025646> (date of access: 01.02.2025).
179. Izadi E., Baker S. I Lost My Seat in Congress, and All I Got Was This Broken Website. *The Atlantic*. 2013. URL: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2013/11/i-lost-my-seat-in->

- congress-and-all-i-got-was-this-broken-website/440826/ (date of access: 01.02.2025).
180. Jackson J. More Than 1,500 Minnesota Businesses Damaged in George Floyd Protests, Expect to Take Years to Rebuild. *Newsweek*. 2021. URL: <https://www.newsweek.com/businesses-year-after-floyd-1596610> (date of access: 01.02.2025).
181. Janos A., MacMillan T., Jackson J., Shallwani P. 300 Arrests After 2 Days of Eric Garner Protests, More Demonstrations Planned. *The Wall Street Journal*. 2014. URL: <https://www.wsj.com/articles/more-than-200-arrested-in-second-night-of-new-york-city-protests-1417792930> (date of access: 01.02.2025).
182. Jimenez E., Raftery I. 'They gave us East Precinct.' Seattle Police backs away from the barricade. *KUOW*. 2020. URL: <https://www.kuow.org/stories/they-gave-us-east-precinct-seattle-police-backs-away-from-the-barricade> (date of access: 01.02.2025).
183. Hank J. 2011. *States and Social Movements*. Cambridge, MA: Polity Press, 2011. 230 p.
184. Jones-Eversley S.D., Rice II, J., Adedoyin A.C., James-Townes L. Premature Deaths of Young Black Males in the United States. *Journal of Black Studies*. 2020. Vol. 51. no. 3. P. 251–272.
185. Jordan B.. *Collective Action: Tribes, Empires, Nations, and Protest Movements*. Routledge, 2023. 142 p.
186. Justice in Ferguson. *National Review*. 2014. URL: https://www.nationalreview.com/2014/11/justice-ferguson-editors/?itm_source=parsely-api (date of access: 01.02.2025).
187. Kabaservice G. The forever grievance. *The Washington Post*. 2020. URL: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/12/04/tea-party-trumpism-conservatives-populism/> (date of access: 01.02.2025).
188. Kalmoe N. P., Mason L. Most Americans Reject Partisan Violence, But There Is Still Cause for Concern. *Democracy Fund Voter Study Group*.

2020. URL: <https://www.voterstudygroup.org/blog/has-american-partisanship-gone-too-far> (date of access: 01.02.2025).
189. Kalyvas S. N. The Landscape of Political Violence. *The Oxford Handbook of Terrorism* / ed. by E. Chenoweth, R. English, A. Gofas, S. N. Kalyvas. Oxford University Press, 2019. P. 10–33
190. Kerik B. Democrats desperately push the ‘peaceful protesters’ delusion. *The Hill*. 2020. URL: <https://thehill.com/opinion/criminal-justice/513063-democrats-desperately-push-the-peaceful-protesters-delusion/> (date of access: 01.02.2025).
191. Khavin D., Willis H., Cooper S., Reneau N., Jordan D., Engelbrecht C., Hill E., Triebert C., Browne M., Botti D. Day of Rage: How Trump Supporters Took the U.S. Capitol | Visual Investigations. *The New York Times*. 2021. URL: <https://www.nytimes.com/video/us/politics/100000007606996/capitol-riot-trump-supporters.html> (date of access: 01.02.2025).
192. Kiley B., Blethen R., Brownstone S., Beekman D. Seattle cops dismantle ‘occupied’ zone, arrest more than 30. *The Spokesman-Review*. 2020. URL: <https://www.spokesman.com/stories/2020/jul/01/seattle-cops-start-clearing-occupied-zone-make-arr/> (date of access: 01.02.2025).
193. Klein A. J. Striking Back: The 1972 Munich Olympics Massacre and Israel's Deadly Response. Random House Trade Paperbacks, 2007. 288 p.
194. Knickerbocker B. Joe Miller-Lisa Murkowski US Senate race appears to be over. *Christian Science Monitor*. 2010. URL: <https://www.csmonitor.com/USA/Elections/Senate/2010/1211/Joe-Miller-Lisa-Murkowski-US-Senate-race-appears-to-be-over> (date of access: 01.02.2025).
195. Kovalevska D., Karashchuk M. Investigating the functioning of civil society in a state governed by the rule of law in a deliberative democracy.

Technical University of Ukraine Journal. Political science. Sociology. Law. 2023. Vol. 1, no. 57. P. 89-96.

196. Krugman P. Failure to Rise. *The New York Times*. 2009. URL: https://www.nytimes.com/2009/02/13/opinion/13krugman.html?_r=1 (date of access: 01.02.2025).
197. Kunkle F., Svrluga S., Jouvenal J. Police thwart attempt by protesters to topple statue of Andrew Jackson near White House. *The Washington Post*. 2020. URL: https://www.washingtonpost.com/local/public-safety/dc-police-and-protesters-square-off-near-white-house/2020/06/22/cec8c88c-b4c7-11ea-a510-55bf26485c93_story.html (date of access: 01.02.2025).
198. Kydd A. H. Decline, radicalization and the attack on the US Capitol. *Violence: An International Journal*. 2021. Vol.2, no. 1. P. 3-23.
199. Lane K., Williams Y., Hunt A.N., Paulk A. The Framing of Race: Trayvon Martin and the Black Lives Matter Movement. *Journal of Black Studies*. 2020. Vol. 51, no. 8. P. 791 - 812. 3.
200. Law & Justice. *The White House*. 2020. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/issues/law-justice/> (date of access: 01.02.2025).
201. Lazar S. Occupy Wall Street: Interview With Micah White From Adbusters. *Huffington Post*. 2011. URL: https://www.huffpost.com/entry/micah-white-adbusters_b_996931 (date of access: 01.02.2025).
202. Lebron C. J. The Making of Black lives Matter: a Brief History of an Idea. New York: Oxford University Press, 2017. 216 p.
203. Leitsinger M. How one man helped spark online protest in Trayvon Martin case. *MSNBC*. 2012. URL: https://web.archive.org/web/20120330080822/http://usnews.msnbc.msn.com/_news/2012/03/29/10907662-how-one-man-helped-spark-online-protest-in-trayvon-martin-case (date of access: 01.02.2025).

204. Lennard N. Occupiers march for Trayvon Martin at "Million Hoodie March". *Salon*. 2012. URL: https://www.salon.com/2012/03/22/occupiers_march_for_trayvon_martin_at_million_hoodie_march/ (date of access: 01.02.2025).
205. Leonnig C. D., Johnson J. Anger flows at acquittal of George Zimmerman in death of Trayvon Martin. *The Washington Post*. 2013. URL: https://www.washingtonpost.com/national/anger-flows-at-acquittal-of-george-zimmerman-in-death-of-trayvon-martin/2013/07/14/e1a1216a-ec98-11e2-bed3-b9b6fe264871_story.html (date of access: 01.02.2025).
206. Lepore J. *The Whites of Their Eyes: The Tea Party's Revolution and the Battle over American History*. Princeton University Press, 2010. 224 p.
207. Linz J., Stepan A. *The Breakdown of Democratic Regimes: Crisis, Breakdown and Reequilibration*. Johns Hopkins University Press, 1978. 144 p.
208. Lipsky M. Protest as a Political Resource. *American Political Science Review*. 1968. No. 62. P. 1144-1158.
209. Lipsky M. Introduction. *Law and Order: Police Encounters* / ed. by M. Lipsky. New York: Aldine Publishing Company, 1970. P. 1-7.
210. Lohr K. Survey: African Americans Fearful Of U.S. Economy. *NPR*. 2013. URL: <https://www.npr.org/2013/06/19/193383916/survey-african-americans-fearful-of-u-s-economy> (date of access: 01.02.2025).
211. Lovelace R. Ferguson Protesters Respond to Grand Jury Decision with Gunshots, Destruction, Looting. *National Review*. 2014. URL: <https://www.nationalreview.com/corner/ferguson-protesters-respond-grand-jury-decision-gunshots-destruction-looting-ryan/> (date of access: 01.02.2025).
212. Lowenstein R. Occupy Wall Street: It's Not a Hippie Thing. *Bloomberg*. 2011. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-10-27/occupy-wall-street-it-s-not-a-hippie-thing> (date of access: 01.02.2025).

213. Mac Donald H. *The War on Cops: How the New Attack on Law and Order Makes Everyone Less Safe*. New York: Encounter Books, 2016. 269 p.
214. Madsen S.L. Sue Lani Madsen: Silence on occupied Seattle area is consent to political violence. *The Spokesman-Review*. 2020. URL: <https://www.spokesman.com/stories/2020/jun/18/sue-lani-madsen-silence-on-occupied-seattle-area-i/> (date of access: 01.02.2025).
215. Mainwaring S., Bejarano A. M., Pizarro Leongómez E. *The Crisis of Representation in the Andes*. Stanford, CA: Stanford University Press, 2006. 384 p.
216. Malley B. The Democrats who flipped on Israel aid, and why. *Responsible Statecraft*. 2024. URL: <https://responsiblestatecraft.org/democrats-voted-for-israel-aid/> (date of access: 01.02.2025).
217. Mangual R. A. *Criminal (In)Justice: What the Push for Decarceration and Depolicing Gets Wrong and Who It Hurts Most*. Center Street, 2022. 251 p.
218. Markman J. Crowd estimates vary wildly for Capitol march. *Los Angeles Times*. 2009. URL: <https://web.archive.org/web/20091016122840/http://www.latimes.com/news/nationworld/nation/la-na-crowd15-2009sep15,0,1062512.story> (date of access: 01.02.2025).
219. Matés-Barco M., Vázquez-Fariñas M. *The Age of Global Economic Crises (1929-2022)*. Routledge, 2023. 220 p.
220. Matsu K. A Million Man March on Wall Street. How to Spark a People's Revolt in the West. *Adbusters*. 2011. URL: <https://web.archive.org/web/20150402104218/https://www.adbusters.org/blogs/adbusters-blog/million-man-march-wall-street.html> (date of access: 01.02.2025).

221. Mayer M. Social Movement Research in the United States: A European Perspective. *Social Movements. Main Trends of the Modern World* / ed. by S. M. Lyman. Palgrave Macmillan, London, 1995. P. 168-198.
222. McAdam D., McCarthy J. D., Zald M. N. Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framing. Cambridge University Press, 1996. 426 p.
223. McCarthy J. D., Zald M. N. Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*. 1977. Vol. 82, No. 6. P. 1212-1241.
224. McCoy T. And so, Darren Wilson begins a life under threat. *The Washington Post*. 2014. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/11/26/and-so-darren-wilson-begins-a-life-in-danger/> (date of access: 01.02.2025).
225. McFall C. Minneapolis mayor says «white supremacists», «out of state instigators» behind protests, but arrests show different story. *Fox News Channel*. 2020. URL: <https://www.foxnews.com/politics/minneapolis-jacob-frey-white-supremacists-out-of-state-instigators-george-floyd-protests> (date of access: 01.02.2025).
226. McManus B. Avoidable Mayhem. *City Journal*. 2017. URL: <https://www.city-journal.org/html/avoidable-mayhem-15394.html> (date of access: 01.02.2025).
227. Mead W. R. The Tea Party and American Foreign Policy: What Populism Means for Globalism. *Foreign Affairs*. 2011. Vol. 90, no. 2. P. 28–44.
228. Melucci A. Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society. London: Hutchinson, 1989. 288 p.

229. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/violence> (date of access: 01.02.2025).
230. Meyer D. S. *The Politics of Protest: Social Movements in America*. Oxford University Press, 2014. 320 p.
231. Meyer D. S., Tarrow S. *The Social Movement Society. Contentious Politics for a New Century*. Rowman and Littlefield, 1998. 282 p.
232. Midterm Results are the Biggest Story in 2010. *The Pew Research Center*. 2010. URL: <https://www.pewresearch.org/journalism/2010/11/09/pej-news-coverage-index-november-17-2010/> (date of access: 01.02.2025).
233. Milan W. S. When Polarization Trumps Civic Virtue: Partisan Conflict and the Subversion of Democracy by Incumbents. *Quarterly Journal of Political Science*. 2020. Vol. 15, No. 1. P. 3-31.
234. Millitzer J. Protesters and police clash after Brown grand jury decision. *Fox 2 KTVI*. 2014. URL: <https://fox2now.com/news/live-blog-protesters-spar-with-police-in-ferguson/> (date of access: 01.02.2025).
235. Minority candidates rack up poll history. *London Morning Star*. 2010. URL: <https://web.archive.org/web/20101105114402/http://www.morningstaronline.co.uk/index.php/news/content/view/full/97219> (date of access: 01.02.2025).
236. Moghaddam F. M. The Staircase to Terrorism: A Psychological Explanation. *American Psychologist*. 2005. No. 60. P. 161-169.
237. Moore C. Target closes 175 stores nationwide after Minneapolis protests. *Fox Business*. 2020. URL: <https://www.foxbusiness.com/markets/target-closes-stores-nationwide-minneapolis-protests> (date of access: 01.02.2025).
238. Moore J. Hickenlooper Wins Easily. *Denver Post*. 2010. URL: <https://www.denverpost.com/2010/11/02/hickenlooper-wins-easily/>

239. Mosley T., Hagan A. Violence As A Form Of Protest. *WBUR*. 2020. URL: <https://www.wbur.org/hereandnow/2020/06/11/voilence-protests-racial-justice> (date of access: 01.02.2025).
240. Moynihan C. 80 Arrested as Financial District Protest Moves North. *The New York Times*. 2011. URL: <https://archive.nytimes.com/cityroom.blogs.nytimes.com/2011/09/24/80-arrested-as-financial-district-protest-moves-north/> (date of access: 01.02.2025).
241. Mudde C. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 385 p.
242. Mudde C. Populism: An Ideational Approach. *The Oxford Handbook of Populism* / ed. by C. Rovira Kaltwasser, P. A. Taggart, P. Ochoa Espejo, P. Ostiguy. Oxford: Oxford University Press, 2017. P. 27-47.
243. Muller E. N. *Aggressive Political Participation*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1979. 305 p.
244. Murder and Extremism in the United States in 2021. *The ADL Center on Extremism*. 2022. URL: <https://www.adl.org/resources/report/murder-and-extremism-united-states-2021> (date of access: 01.02.2025).
245. Murdock D. Stop the Zimmerman Debates. *National Review*. 2013. URL: <https://www.nationalreview.com/2013/08/stop-zimmerman-debates-deroy-murdock/> (date of access: 01.02.2025).
246. Nacos B.L., Bloch-Elkon Y., Shapiro R.Y. *Hate Speech and Political Violence: Far-Right Rhetoric from the Tea Party to the Insurrection*. Columbia University Press, 2024. 338 p.
247. Nava V. Harris VP pick Tim Walz ‘failed to act’ as BLM rioters burned Minneapolis in 2020, state Senate panel found. *New York Post*. 2024. URL: <https://nypost.com/2024/08/06/us-news/tim-walz-failed-to-act-as-blm-rioters-burned-minneapolis-in-2020-state-senate/> (date of access: 01.02.2025).

248. Neiwert D. *Alt-America: the Rise of the Radical Right in the age of Trump*. London: Verso, 2017. 456 p.
249. Nelipa D. V., Balinska Y. O. The Role of Populist Parties in Spreading Euroscepticism. *Cuestiones Politicas*. 2022. Vol. 40. №72. P. 182-202.
250. Nepstad S. E. *Nonviolent Revolutions: Civil Resistance in the Late 20th Century*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 200 p.
251. Norris P., Inglehart R. *Cultural Backlash: Trump, Brexit and Authoritarian Populism*. Cambridge/New York: Cambridge University Press, 2019. 540 p.
252. Nye J. FBI arrest ISIS sympathizer who posted Facebook messages threatening to kill Darren Wilson. *Daily Mail*. 2014. URL: https://www.dailymail.co.uk/news/article-2859166/FBI-arrest-ISIS-sympathizer-posted-Facebook-messages-threatening-kill-Darren-Wilson.html?ito=social-twitter_dailymailus (date of access: 01.02.2025).
253. Occupy Wall Stree to Turn Manhattan into 'Tahrir Square'. *IBTimes New York*. 2011. URL: <https://web.archive.org/web/20120521094829/http://newyork.ibtimes.com/articles/215511/20110917/occupy-wall-street-new-york-saturday-protest.htm> (date of access: 01.02.2025).
254. Offe C. New Social Movements: Changing Boundaries of the Political. *Social Research*. 1985. No. 52. P. 817–868.
255. Offense Type by Bias Motivation, 2014. *Federal Bureau of Investigation*. 2015. URL: <https://ucr.fbi.gov/hate-crime/2014/tables/table-4> (date of access: 01.02.2025).
256. Offense Type by Bias Motivation, 2015. *Federal Bureau of Investigation*. 2016. URL: <https://ucr.fbi.gov/hate-crime/2015/tables-and-data-declarations/4tabledatadecpdf> (date of access: 01.02.2025).

257. Offense Type by Bias Motivation, 2016. *Federal Bureau of Investigation*. 2017. URL: <https://ucr.fbi.gov/hate-crime/2016/tables/table-4> (date of access: 01.02.2025).
258. Offenses, Known Offender's Race and Ethnicity by Offense Type, 2014. *Federal Bureau of Investigation*. 2015. URL: <https://ucr.fbi.gov/hate-crime/2014/tables/table-3> (date of access: 01.02.2025).
259. O'Hara J.M. *A New American Tea Party: The Counterrevolution Against Bailouts, Handouts, Reckless Spending, and More Taxes*. John Wiley & Sons, Inc., 2010. 336 p.
260. Opp K.-D. *Theories of Political Protest and Social Movements: A Multidisciplinary Introduction, Critique, and Synthesis*. New York : Routledge, 2009. 422 p.
261. Ortiz I., Burke S., Berrada M., Cortés, E.S. *World Protests: A Study of Key Protest Issues in the 21st Century*. Palgrave Macmillan, 2022. 204 p.
262. Palma B. Did Rudy Giuliani Call for 'Trial By Combat' Before Trump Mob Broke Into Capitol? *Snopes*. 2021. URL: <https://www.snopes.com/fact-check/giuliani-rally-speech/> (date of access: 01.02.2025).
263. Pape R. A., Ruby K. The Capitol Rioters Aren't Like Other Extremists. *The Atlantic*. 2021. URL: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2021/02/the-capitol-rioters-arent-like-other-extremists/617895/> (date of access: 01.02.2025).
264. Perez C. 'What sent me over the top was the church shooting': On-air killer wanted a 'race war'. *New York Post*. 2015. URL: <https://nypost.com/2015/08/26/on-air-killer-wanted-race-war-after-charleston-massacre/> (date of access: 01.02.2025).
265. Pérez-Peña R. White Supremacists Were Ready for Violence in Charlottesville. The Police Were Not. *The New York Times*. 2017. URL:

- <https://www.nytimes.com/2017/12/01/us/charlottesville-white-supremacist-rally.html> (date of access: 01.02.2025).
266. Perliger A. The Causes and Impact of Political Assassinations. *CTC Sentinel*. 2015. Vol. 8, no. 1. P. 11–13.
267. Pershing B. Armeys Army Marches Against Obama. *The Washington Post*. 2009. URL: https://web.archive.org/web/20161106061633/http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/09/26/AR2009092602438.html?wprss=rss_business (date of access: 01.02.2025).
268. Peters J. W. The Tea Party Didn't Get What It Wanted, but It Did Unleash the Politics of Anger. *The New York Times*. 2019. URL: <https://www.nytimes.com/2019/08/28/us/politics/tea-party-trump.html> (date of access: 01.02.2025).
269. Pettigrew T. F. Samuel Stouffer and Relative Deprivation. *Social Psychology Quarterly*. 2015. Vol. 78, no. 1. P. 7-24.
270. Pickert K. Mixed Results on the Health Reform Referendum. *TIME*. 2010. URL: <https://swampland.time.com/2010/11/02/mixed-results-on-the-health-reform-referendum/> (date of access: 01.02.2025).
271. Pilkington E. Paul Pelosi, husband of Nancy Pelosi, in hospital with skull fracture after attack. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2022/oct/28/paul-pelosi-nancy-pelosi-attack-san-francisco-home> (date of access: 01.02.2025).
272. Piven F. F., Cloward R. A. Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail. Vintage Books, 1978. 416 p.
273. Powell M. Portland business owners frustrated over indiscriminate vandalism. *Oregon Public Broadcasting*. 2020. URL: <https://www.opb.org/article/2020/11/05/property-damage-downtown-portland-small-business/> (date of access: 01.02.2025).

274. Race, Ethnicity, and Sex of Victim by Race, Ethnicity, and Sex of Offender, 2015. *Federal Bureau of Investigation*. 2016. URL: https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2015/crime-in-the-u.s.-2015/tables/expanded_homicide_data_table_6_murder_race_and_sex_of_victim_by_race_and_sex_of_offender_2015.xls (date of access: 01.02.2025).
275. Rahman K. 'F*** you, you filthy white f***!' Black Lives Matter protesters scream epithets at white students studying in Dartmouth library. *Daily Mail*. 2015. URL: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3321190/F-filthy-white-s-Black-Lives-Matter-protesters-scream-epithets-white-students-studying-Dartmouth-library.html> (date of access: 01.02.2025).
276. Reed T. V. *The Art of Protest: Culture and Activism from the Civil Rights Movement to the Present*. University Of Minnesota Press, 2019. 528 p.
277. Report Shows African Americans Lost Half Their Wealth Due to Housing Crisis and Unemployment. *National Low Income Housing Coalition*. 2013. URL: <https://nlihc.org/resource/report-shows-african-americans-lost-half-their-wealth-due-housing-crisis-and-unemployment> (date of access: 01.02.2025).
278. Republicans Accuse Dem Leaders of Silence in Face of 'Anti-Semitic' Tone Occupying Protest Movement. *Fox News*. 2011. URL: <https://www.foxnews.com/politics/republicans-accuse-dem-leaders-of-silence-in-face-of-anti-semitic-tone-occupying-protest-movement> (date of access: 01.02.2025).
279. Reynolds G. H. Tea Parties: Real Grassroots. *New York Post*. 2009. URL: <https://nypost.com/2009/04/13/tea-parties-real-grassroots/> (date of access: 01.02.2025).

280. Riley J. L. Cain's Post-Racial Promise. *The Wall Street Journal*. 2011. URL:<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052970203388804576614962556506804> (date of access: 01.02.2025).
281. Rioters set Minneapolis police precinct on fire as protests reignite over George Floyd's death. *KMSP-TV*. 2020. URL: <https://www.fox9.com/news/rioters-set-minneapolis-police-precinct-on-fire-as-protests-reignite-over-george-floyds-death> (date of access: 01.02.2025).
282. Robbins L. Tax Day Is Met With Tea Parties. *The New York Times*. 2009. URL: <https://www.nytimes.com/2009/04/16/us/politics/16taxday.html> (date of access: 01.02.2025).
283. Robertson C., Schwartz J. Trayvon Martin death spotlights neighborhood watch groups. *The New York Times*. 2012. URL: https://www.nytimes.com/2012/03/23/us/trayvon-martin-death-spotlights-neighborhood-watch-groups.html?_r=1 (date of access: 01.02.2025).
284. Rosario F. NYPD raiders roust OWS rabble. *New York Post*. 2011. URL: <https://nypost.com/2011/11/15/nypd-raiders-roust-ows-rabble/> (date of access: 01.02.2025).
285. Rosenbaum S., Li D. K., Fredericks B. 'I have to do it!': Suspect in killing of 9 at historic black church. *New York Post*. 2015. URL: <https://nypost.com/2015/06/18/suspect-captured-in-killing-of-9-at-historic-black-church/> (date of access: 01.02.2025).
286. Rounds C. D. "Dead Men Make Such Convenient Heroes": The Use and Misuse of Martin Luther King Jr.'s Legacy as Political Propaganda. *Journal of Black Studies*. 2020. Vol. 51, no. 4. P. 315–331.
287. Rufo C. F. *America's Cultural Revolution: How the Radical Left Conquered Everything*. Broadside Books, 2023. 352 p.
288. Runciman W. G. *Relative Deprivation and Social Justice*. Berkeley: University of California Press, 1966. 338 p.

289. Russett B. *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*. Princeton: Princeton University Press, 1993. 192 p.
290. Saavedra R. Washington Democrat Governor Jay Inslee Has ‘Not Heard Anything About’ Extremists Declaring ‘Capitol Hill Autonomous Zone’ In Seattle. *The Daily Wire*. 2020. URL: <https://www.dailywire.com/news/washington-democrat-governor-jay-inslee-has-not-heard-anything-about-extremists-declaring-capitol-hill-autonomous-zone-in-seattle> (date of access: 01.02.2025).
291. Safarpour A., Druckman J., Lazer D., Trujillo K. L., Shere A., Baum M., ... Lin J. The COVID States Project #80: Americans' views on violence against the government. 2022. URL: <https://doi.org/10.31219/osf.io/753cb> (date of access: 01.02.2025).
292. Salter J. Ferguson: 5 years later, racial tension lingers nationally. *Associated Press*. 2019. URL: <https://apnews.com/article/dd31d221489e40989f61908a59c685bf> (date of access: 01.02.2025).
293. Schow A. Minneapolis Mayor Asks Rioters To Wear Face Masks And Practice Social Distancing As City BURNS. *The Daily Wire*. 2020. URL: <https://www.dailywire.com/news/minneapolis-mayor-asks-rioters-to-wear-face-masks-and-practice-social-distancing-as-city-burns> (date of access: 01.02.2025).
294. Scott D. C. Tea Party Top 10 biggest winners and losers. *Christian Science Monitor*. 2010. URL: <https://www.csmonitor.com/USA/Elections/2010/1103/Tea-Party-Top-10-biggest-winners-and-losers/Nikki-Haley-South-Carolina> (date of access: 01.02.2025).
295. Sewell W. H. Jr. *The Logics of History. Social Theory and Social Transformation*. Chicago: University of Chicago Press, 2005. 376 p.

296. Sharp G. The politics of nonviolent action, Vol. 2: The Methods of Nonviolent Action. Independently published, 2021. 345 p.
297. Shear M. Report Cites Women's Claims of Inappropriate Acts by Cain. *The New York Times*. 2011. URL: <https://archive.nytimes.com/thecaucus.blogs.nytimes.com/2011/10/30/report-cites-womens-claims-of-inappropriate-acts-by-cain/> (date of access: 01.02.2025).
298. Shearer T. M. Religion and Social Protest Movements. Routledge, 2021. p. 180.
299. Shearer T. M. Civil Rights and Protest Movements. *Encyclopedia of religious ethics; volume 3: Moral issues* / ed. by T. M. Shearer, M. Antonaccio, E. Bucar, D. A. Clairmont. Wiley-Blackwell, 2022. P. 1343-1350.
300. Sherman J. Freedom Caucus suggests House rules changes. *Politico*. 2015. URL: <https://www.politico.com/blogs/the-gavel/2015/10/house-freedom-caucus-rules-change-214591> (date of access: 01.02.2025).
301. Skrypchenko I. Declining Public Support for the Black Lives Matter Protest Movement as a Factor in Violent Protests in 2020 in the USA. *International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2023»*. Kyiv, 2023. P. 566-572
302. Skrypchenko I. Ron Paul as an Ideologue of the Policy of Isolationism in the Modern U.S. Republican Party. *International Scientific Conference «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2023»*. Kyiv, 2024. P. 657-662
303. Smelser N. Theory of Collective Behaviour. New York: The Free Press, 1972. 436 p.
304. Sniper Ambush Kills 5 Officers, Injures 7 in Dallas Following Peaceful Protest. *NBC 7 San Diego*. 2016. URL:

- <https://www.nbcsandiego.com/news/national-international/protests-in-dallas-over-alton-sterling-death/2007931/> (date of access: 01.02.2025).
305. Somashekhar S., Lowery W., Alexander K.L., Kindy K., Tate J. Black and unarmed. *The Washington Post*. 2015. URL: <http://www.washingtonpost.com/sf/national/2015/08/08/black-and-unarmed/&prev=search&pto=aue> (date of access: 01.02.2025).
306. Sorkin A. R. Occupy Wall Street: A Frenzy That Fizzled. *The New York Times*. 2012. URL: <https://dealbook.nytimes.com/2012/09/17/occupy-wall-street-a-frenzy-that-fizzled/?mtrref=www.google.com&assetType=PAYWALL&mtrref=dealbook.nytimes.com&gwh=CA68DCC3B2D8BD775EA5F7E5A587C5ED&gwt=pay&assetType=PAYWALL> (date of access: 01.02.2025).
307. Sousa C. A. Political violence, collective functioning and health: a review of the literature. *Medicine, conflict, and survival*. 2013. Vol. 29, no. 3. P. 169–197.
308. SPD: 57 arrests, 'hundreds' of buildings damaged during weekend's riots. *Fox 13 Seattle*. 2020 URL: <https://www.fox13seattle.com/news/spd-57-arrests-hundreds-of-buildings-damaged-during-weekends-riots> (date of access: 01.02.2025).
309. St. Louis-bound flights rerouted amid Ferguson protests. *New York Post*. 2014. URL: <https://nypost.com/2014/11/25/st-louis-bound-flights-rerouted-amid-ferguson-protests/> (date of access: 01.02.2025).
310. Starks T. Black Lies Matter: Why Lies Matter to the Race Grievance Industry. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 190 p.
311. Statement by President Trump. *The White House*. 2017. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-trump/> (date of access: 01.02.2025).
312. Stern A. M. Proud Boys and the White Ethnostate: How the Alt-Right Is Warping the American Imagination. Beacon Press, 2019. 192 p.

313. Stiglitz J. Of the 1%, By the 1%, For the 1%. *Vanity Fair*. 2011. URL: <https://www.vanityfair.com/news/2011/05/top-one-percent-201105> (date of access: 01.02.2025).
314. Stouffer, S. A., Suchman, E. A., DeVinney, L. C., Star, S. A., & Williams, Robin, M. Jr. *Studies in Social Psychology in World War II: The American Soldier. Vol. 1, Adjustment During Army Life*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1949. 616 p.
315. Stutzman R. Trayvon Martin shooting 911 calls. *Orlando Sentinel*. 2012. URL: https://web.archive.org/web/20120614025404/http://articles.orlandosentinel.com/2012-03-17/news/os-trayvon-martin-shooting-911-call-20120316_1_deadly-shooting-shot-man-reports (date of access: 01.02.2025).
316. Sundberg R., Eck K., Kreutz J. Introducing the UCDP Non-State Conflict Dataset. *Journal of Peace Research*. 2012. Vol. 49, no. 2. P. 351–62.
317. Swaine J., Bennett D., Sohyun L. J., Kelly M. Video shows fatal shooting of Ashli Babbitt in the Capitol. *The Washington Post*. 2021. URL: <https://web.archive.org/web/20210108180214/https://www.washingtonpost.com/investigations/2021/01/08/ashli-babbitt-shooting-video-capitol/> (date of access: 01.02.2025).
318. Swenson A. Kamala Harris said protests should continue, not riots. *Associated Press*. 2020. URL: <https://apnews.com/article/fact-checking-afs:Content:9579800331> (date of access: 01.02.2025).
319. Tarragoni F. Populist sensibilities before ‘populism’: populism’s historic predecessors. *Research Handbook on Populism* / ed. by Y. Stavrakakis, G. Katsambekis. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2024. 604 p.

320. Tarrow S. *Democracy and Disorder: Social Conflict, Political Protest and Democracy in Italy, 1965–1975*. New York: Oxford University Press, 1989. 416 p.
321. Tea Party and Views of Government Overreach. *The Pew Research Center*. 2010. URL: <https://www.pewresearch.org/politics/2010/04/18/section-6-tea-party-and-views-of-government-overreach/> (date of access: 01.02.2025).
322. The Ferguson Collapse. *National Review*. 2014. URL: https://www.nationalreview.com/2014/10/ferguson-collapse-editors/?itm_source=parsely-api (date of access: 01.02.2025).
323. Thrush G., Habermas, M. Trump Gives White Supremacists an Unequivocal Boost. *The New York Times*. 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/08/15/us/politics/trump-charlottesville-white-nationalists.html> (date of access: 01.02.2025).
324. Tilly C. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison Wesley, 1978. 349 p.
325. Tilly C. *The Politics of Collective Violence*. Cambridge University Press, 2003. 290 p.
326. Tilly C. *Social Movements, 1768—2004*. Paradigm Publishers, 2004. 262 p.
327. Tilly C. *Contentious Performances*. – New York : Cambridge University Press, 2008. 256 p.
328. Touraine A. *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981. 235 p.
329. Turner R. H., Killian L. M. *Collective Behavior*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1987. 435 p.
330. Tuttle I. Darren Wilson’s Words. *National Review*. 2014. URL: <https://www.nationalreview.com/2014/11/darren-wilsons-words-ian-tuttle/> (date of access: 01.02.2025).

331. Unemployment rate in the United States from 1990 to 2023. *Statista*. 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/193290/unemployment-rate-in-the-usa-since-1990/> (date of access: 01.02.2025).
332. Unemployment rate of African Americans in the United States from 1990 to 2023. *Statista*. 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/194151/unemployment-rate-of-african-americans-in-the-us-since-1990/> (date of access: 01.02.2025).
333. Van Gelder S. *This Changes Everything: Occupy Wall Street and the 99% Movement*. San Francisco: Barrett-Koehler, 2011. 96 p.
334. Van Stekelenburg J., Klandermans B. *A Social Psychology of Protest: Individuals in Action*. Cambridge University Press, 2024. 278 p.
335. Varon J. P. *Bringing the War Home: The Weather Underground, the Red Army Faction, and Revolutionary Violence in the Sixties and Seventies*. University of California Press, 2004. 424 p.
336. Video Shows NYC Protesters Chanting for “Dead Cops”. *NBC 4 New York*. 2014. URL: <https://www.nbcnewyork.com/news/local/eric-garner-manhattan-dead-cops-video-millions-march-protest/2015303/> (date of access: 01.02.2025).
337. Vincent I. Inside BLM co-founder Patrisse Khan-Cullors’ million-dollar real-estate buying binge. *New York Post*. 2021. URL: <https://nypost.com/2021/04/10/inside-blm-co-founder-patrisse-khan-cullors-real-estate-buying-binge/> (date of access: 01.02.2025).
338. Voters moving against Occupy movement. *Public Policy Polling*. 2011. URL: https://www.publicpolicypolling.com/wp-content/uploads/2017/09/PPP_Release_US_11161023.pdf (date of access: 01.02.2025).
339. Walsh B. Democrats say Trump is an existential threat. They’re not acting like it. *Vox*. 2024. URL: <https://www.vox.com/today-explained-newsletter/358061/democrats-biden-trump-existential-threat-democracy-debate> (date of access: 01.02.2025).

340. Walters J. US House pushes ahead with \$95bn foreign aid package for Ukraine, Israel and Taiwan. *The Guardian*. 2024. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2024/apr/19/house-democrats-mike-johnson-foreign-aid> (date of access: 01.02.2025).
341. Warde B. *We the People: Social Protests Movements and the Shaping of American Democracy*. Routledge, 2021. 132 p.
342. WATCH: Rioters Chase Police Cars In Seattle; Throw Large Firework At Police Building In Portland. *The Daily Wire*. 2020. URL: <https://www.dailywire.com/news/watch-rioters-chase-police-cars-in-seattle-throw-large-firework-at-police-building-in-portland> (date of access: 01.02.2025).
343. WE ARE THE CRISIS. WE ARE THE CRISIS: The Student Movement and the Coming Decade. 2009. URL: <https://wearethecrisis.blogspot.com/2009/11/we-are-crisis-student-movement-and.html> (date of access: 01.02.2025).
344. Weaver A. Tim Scott takes over as NRSC chair for 2026 cycle. *The Hill*. 2024. URL: <https://thehill.com/homenews/senate/4986560-tim-scott-senate-campaign-chairman/> (date of access: 01.02.2025).
345. Weisman J. GOP in Lead in Final Lap. *The Wall Street Journal*. 2010. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303550904575562493014465942> (date of access: 01.02.2025).
346. Wells M., McVeigh K. Occupy Wall Street: thousands march in New York. *The Guardian*. 2011. URL: <https://www.theguardian.com/world/2011/oct/05/occupy-wall-street-new-york-march> (date of access: 01.02.2025).
347. Welty E., Bolton M., Nayak M., Malone C. *Occupying Political Science: The Occupy Wall Street Movement from New York to the World*. Palgrave Macmillan, 2013. 304 p.
348. When Army career ended in disgrace, Dallas gunman was ostracized. *Chicago Tribune*. 2016. URL: <https://www.chicagotribune.com/nation->

- world/ct-dallas-gunman-micah-johnson-army-discharge-20160715-story.html (date of access: 01.02.2025).
349. White M. *The End of Protest: A New Playbook for Revolution*. Knopf Canada, 2016. 336 p.
350. Williamson V., Skocpol T., Coggin J. The Tea Party and the remaking of republican conservatism. *Perspective on Politics*. 2011. Vol. 9, no. 1. P. 25-43
351. World Report on Violence and Health World Health Organization. *World Health Organization*. Geneva, 2002. 47 p.
352. Wright S. A. *Patriots, Politics, and the Oklahoma City Bombing*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2007. 254 p.
353. Zernike K. Thee-Brenan M. Poll Finds Tea Party Backers Wealthier and More Educated. *The New York Times*. 2010. URL: <https://www.nytimes.com/2010/04/15/us/politics/15poll.html> (date of access: 01.02.2025).
354. Zizek S. *Violence: Six Sideways Reflections*. London: Profile Books, 2008. 272 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Схема А.1

**Трансформація протестного «Руху Чаювання» в процесі
досягнення своєї мети**

Сприйняття політичних опонентів	Політизоване. Чинники: економічна криза; розмір видатків фінансових пакетів стимулів для економіки	Поляризоване. Чинники: реформа охорони здоров'я «Obamacare»
Сприйняття політичної системи	Інституціональне	
Вибір стратегії для дій	Інституціоналізація (входження у Республіканську партію)	
Форми проведення протесту	Мирні	

Джерело: [авторська розробка]

Додаток Б

Схема Б.1

**Трансформація протестного руху «Захопи Волл-стріт» в процесі
досягнення своєї мети**

Сприйняття політичних опонентів	Політизоване. Чинники: економічна криза	Поляризоване. Чинники: політика жорсткої економії на рівні штатів; прийняття пакетів фінансових стимулів для економіки (напрямок витрат)
Сприйняття політичної системи	Інституціональне (висунення пропозицій адміністрації Б. Обами)	Радикальне (зневіра в наявності вертикальної підзвітності влади)
Вибір стратегії для дій	Інституціоналізація (пропонування альтернативних систем самоорганізації людей, входження у команду Б. Сандерса)	
Форми проведення протесту	Мирні	

Джерело: [авторська розробка]

Додаток В

Таблиця В.1

**Етапи поляризації сприйняття політичних опонентів у протестних
рухах «Захопи Волл-стріт» та «Рух Чаювання»**

Поляризоване сприйняття політичних опонентів	«Рух Чаювання»	«Захопи Волл-стріт»
I етап. Пошук «зовнішнього супротивника»	Адміністрація Барака Обами, Демократична партія США	Великі корпорації та банки.
II етап. Пошук «внутрішнього супротивника»	Істеблішмент Республіканської партії	Істеблішмент Демократичної партії
III етап. Визначення головного «союзника»	Кандидати в президенти Тед Круз та Дональд Трамп	Кандидат в президенти Берні Сандерс

Джерело: [авторська розробка]

Додаток Г

Схема Г. 1

**Трансформація протестного руху Black Lives Matter в процесі
досягнення своєї мети**

Сприйняття політичних опонентів	Політизоване. Чинники: вбивство Т.Мартіна.	Поляризоване. Чинники: виправдання присяжними Дж. Циммермана; маніпулятивна риторика ЗМІ.	Радикалізоване. Чинники: Вбивство М. Брауна; агресивна та расистська риторика лідерів руху; маніпулятивний дискурс ЗМІ; виправдання насильницьких протестів політиками від Демпартії; потурання насильницьким протестам органами влади.
Сприйняття політичної системи	Інституціональне	Радикальне (віра в існування інституційного расизму)	
Вибір стратегії для дій	Інституціоналізація (публічне донесення свого невдоволення адміністрації Б. Обама)	Радикалізація (нав'язування через насилля власних політичних ідей)	
Форми проведення протесту	Мирні	Насильницькі	

Джерело: [авторська розробка]

Додаток Г

Таблиця Г.1

Смертність афроамериканців від кримінальних злочинів та від злочинів на ґрунті расової ненависті.

Рік	Смертність афроамериканців від злочинів на ґрунті расової ненависті.	Смертність афроамериканців від злочинності.
2014	1	6095
2015	10	7039
2016	2	7881

Джерело: [255; 256; 257; 258; 19]

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Кількість вбивств темношкірих чоловіків в США на 100.000 населення з
1950 по 2016 роки**

Вік чоловіків	Рік									
	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2014	2015	2016
15 - 24	53,8	43,2	98,3	82,6	137,1	85,3	71	65	74,9	81,4
25 - 44	92,8	80,5	140,2	130	105,4	55,8	55,9	54,8	65,5	70,4

Джерело: [109; 110; 20]

Додаток Е

Рис. Е.1

Вбивства пов'язані з внутрішнім екстремізмом у США з 2012 по 2021 роки*Джерело: [244]*

Додаток Є

Схема Є.1

**Взаємозалежність насильницьких протестів та інших форм
політичного насилля в США на сучасному етапі**

Форма політичного насилля	Ключові події та пов'язані особи
Насильницькі протести	2014-2015 рік (м. Фергюсон, м. Нью-Йорк), 2020 рік (м. Міннеаполіс, м. Сент-Пол, м. Сіетл, м. Портленд)
Злочинність	Зростання кількості жертв через збільшення рівня злочинності з 2014 по 2016 рік та у 2020 році
Терористичні акти	Ісмаїл Абдулах Брінслі (2014 рік, м. Нью-Йорк), Ділан Руф (2015 рік, м. Чарльстон), Лі Вестер Фленаган (2015 рік, штат Вірджинія), Міка Хав'єр Джонсон (2016 рік, м. Даллас)
Міжобщинне насилля	Місто Шарлотсвілл, штат Вірджинія, 11-12 серпня 2017 року
Замахи на життя політиків	Ненсі Пелосі (2022 рік), Дональд Трамп (2024 рік)
Спроби державних переворотів	2020 рік (штурм та захоплення адміністративних будівель у м. Міннеаполіс, м. Сіетл, м. Портленд), 2021 рік (штурм Капітолію США)

Джерело: [авторська розробка]

Додаток Ж

Список публікацій здобувача*Статті у наукових фахових виданнях України:*

1. Скрипченко І. В., Ткач О. В. Сучасні протестні рухи в США як предмет політологічного дослідження. *"Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2022. Том 3, № 54. С. 164-174. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.54.265740> (дата звернення: 01.02.2025).
2. Скрипченко І. Економічна криза 2007-2008 років як чинник появи масових протестних рухів в США. *Науково-теоретичний альманах Грані.* 2023. Том 26, № 6. С. 6-14. URL: <https://doi.org/10.15421/1723122> (дата звернення: 01.02.2025).
3. Скрипченко І. Відносна депривація як чинник штурму будівлі Капітолію США 6 січня 2021 року. *Науково-теоретичний альманах Грані.* 2024. Том 27, № 4. С. 98-108. URL: <https://doi.org/10.15421/172481> (дата звернення: 01.02.2025).

Опубліковані праці апробаційного характеру за матеріалами конференцій:

1. Скрипченко І. В. Протестні рухи як чинник політичного насилля в США в сучасних умовах (на прикладі протестів у Шарлотсвіллі). *Інноваційні наукові дослідження в умовах світових змін* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 29-30 квітня 2022 р. / Видавництво «Молодий вчений», 2022. С. 71-75.
2. Скрипченко І. Недовіра до Верховної Ради України як чинник кризи політичного представництва. *Вітчизняний парламентаризм: сучасні виміри Гідності та Свободи українського народу* : матеріали щоріч. Всеукр.

круглого столу (Київ, 23 листоп. 2022 р.) : / за ред. Л. Г. Комахи, В. А. Гошовської. Київ : Навч.-наук. ін-т публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. С.113-115.

3. Скрипченко І. В. Сучасні протестні рухи як чинник незгоди суспільства з державною політикою в США. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. – С. 177-181.

4. Skrypchenko I. Declining Public Support for the Black Lives Matter Protest Movement as a Factor in Violent Protests in 2020 in the USA. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2023»*, 11-12 трав. 2023 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2023. С.566-572

5. Скрипченко І. Протест як невід'ємна цінність та ознака сучасної демократії. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики* : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 трав. 2023 р. / М-во освіти і науки України ; Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 68-72

6. Скрипченко І. Протестний «Рух Чаювання» як чинник зміни зовнішньої політики США. *Фундаментальні та прикладні проблеми суспільства: історія, сьогодення, майбутнє* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 11 квіт. 2024 р.) / відп. ред. А. Кравченко. – Київ : Держ. торг.- екон. ун-т, 2024. С. 89-92

7. Skrypchenko I. Ron Paul as an Ideologue of the Policy of Isolationism in the Modern U.S. Republican Party. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2024»*, 18 - 19 квіт. 2024р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [таін.]. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2024. С.657-662

8. Скрипченко І. Політика ізоляціонізму США як чинник зростання політичного насилля в сучасному світі. *Матеріали XIV Міжнародної*

науково-практичної конференції «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей» (26 квітня 2024 року, м. Запоріжжя) / І.О. Кудінов (гол. ред.), М.А. Лепський (наук. ред.); ред. кол.: Т.Ф. Бірюкова, Н.В. Лепська, Т.І. Бутченко, В.О. Скворець, Є.Г. Цокур. Запоріжжя : ЦНСД, 2024. С. 132-136

9. Скрипченко І. Лідери громадської думки в США як інструмент гібридної війни Росії. *Імідж і репутація: сучасні тенденції і виклики* : Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 12–13 трав. 2024 р. / М-во освіти і науки України ; Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2024. С.325-329